

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ ve KAMU YÖNETİMİ
(SİYASET BİLİMİ) ANABİLİM DALI**

Afganistan'da Kadın Hakları

(Yasal Boşluklar ve Çelişkilerden Pratik ve Sosyal Sorunlara)

Yüksek Lisans Tezi

Zabihullah SAAYI

Ankara-2016

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ ve KAMU YÖNETİMİ
(SİYASET BİLİMİ) ANABİLİM DALI**

Afganistan’da Kadın Hakları

(Yasal Boşluklar ve Çelişkilerden Pratik ve Sosyal Sorunlara)

Yüksek Lisans Tezi

Zabihullah SAAYI

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Elif Ekin AKŞİT VURAL

Ankara-2016

TEZ ONAY SAYFASI

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ ve KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ BİLİM DALI**

Afganistan’da Kadın Hakları

(Yasal Boşluklar ve Çelişkilerden Pratik ve Sosyal Sorunlara)

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Elif Ekin AKŞİT VURAL

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Prof. Dr. Elif Ekin AKŞİT VURAL (Danışman)

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL

Yrd.Doç.Dr. Atay AKDEVELİOĞLU

İmzası

.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi : ..17.../..11.../2016

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

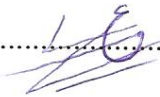
Bu belge ile, tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(07/.12/2016)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Zabihullah SAAYI

İmzası

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	VII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE AFGANİSTAN KADINLARIN DURUMU VE KONUMU

1. BİR BAKIŞTA AFGANİSTAN	5
1.1. <i>Yeni İsim ve Antik Geçmiş</i>	6
1.2. <i>Coğrafi Konum ve Jeostratejik Önem</i>	12
1.3. <i>Farklı Diller ve Çeşitli Etnisiteler (Milliyetler)</i>	16
2. AFGANİSTAN'DA KADIN OLMAK; UZAK GEÇMİŞTEN YIRMİNCİ YÜZYILIN SONLARINA	23
2.1. <i>İslam Öncesi Afganistan'da kadınların durumu</i>	23
2.1.1. Veda/Veda-i Dönem	24
2.1.2. Avesta/Avesta-i Dönem	27
2.1.3. Budi/Buda-i Dönem	30
2.2. <i>İslam Sonrası Afganistan'da Kadınların Durumu</i>	33
2.2.1. Arap İstilasından Sonra İlk Bağımsız Hükümetlerin Şafağında Kadınlar; Tahiriler'den Samaniler'e	37
2.2.2. Ortaçağ ve kadınların yükseliş ve düşüşleri; Gazneliler'den Timurlular'a	39
2.2.3. İki Yüzyıl Gerilim ve İktidar Mücadelesi Döneminde Kadın; Durrani Hanedanı'nın Oluşumundan Cumhuriyet'in İlanına	45
2.2.4. Darbeler, Devrim ve Savaşlar Dönemi'nde Kadın; Halkçı Komünistler'den Emirlikçi Talipler'e	53

İKİNCİ BÖLÜM

AFGANİSTAN'IN YENİ HUKUKİ-SİYASİ DÜZEN ÇERÇEVESİNDE HAK VE ÖZGÜRLÜKLER AÇISINDAN KADINLARIN STATÜSÜ

1. AFGANİSTAN'IN YENİ HUKUKİ-SİYASİ DÜZENİNE KISA BİR BAKIŞ	63
2. YENİ HUKUKİ-SİYASİ DÜZEN ÇERÇEVESİNDE KADINLARIN HAKLARI: SOSYAL HAKLARDAN SİYASAL HAKLARA	70
2.1. <i>Kadınların Sosyal Hakları</i>	71
2.1.1. Eğitim Hakkı	71
2.1.2. Sağlık Hakkı	72

2.1.3. Evlenme Hakkı.....	73
2.1.4. Mülkiyet Hakkı	73
2.1.5. Çalışma Hakkı.....	74
2.1.6. Dernek/Cemaat Kurma Hakkı.....	76
2.2. <i>Kadınların Siyasal Hakları</i>	76
2.2.1. Seçme ve Seçilme Hakkı.....	77
2.2.2. Siyasi Parti Kurma Hakkı	80
2.2.3. Siyasi Partiye Katılma Hakkı	81
2.2.4. Protesto Hakkı.....	82
3. PRATİKTE/UYGULAMADA KADINLARIN TEMEL HAKLARI	83
3.1. <i>Kadın Haklarına Yönelik Pratik Adımlar</i>	84
3.1.1. Loya Cingalar (Kurucu Meclisler)’a Kadınların Katılımı	84
3.1.2. Kadın İşleri Bakanlığı’nın Kurulması.....	88
3.1.3. Kadınların Seçimlere Katılmaları	89
3.1.4. Kadına Karşı Şiddetin Ortadan Kaldırılmasına Yönelik Kanunun Tasarlanması	93
3.1.5. Kadınların Eğitimine Dikkat Çekilmesi (Kadınların Eğitiminin Genişletilmesi)	96
3.1.6. Sığınma Evleri’nin Oluşturulması	97
3.1.7. Farklı NGO’ların Ortaya Çıkmaları ve Onların Elde Ettiği Bazı Olumlu Sonuçları	99
3.1.8. Afganistan Devleti’nin Uluslararası Antlaşmalara Katılımı ve Milli Düzeyde Takibatı	100
3.2. <i>Kadınların Temel Haklarına Karşı Temel Sorunlar</i>	104
3.2.1. Anayasal Sorunları	105
3.2.1.1. Anayasanın Temelleri ve Kaynaklarında Sorunlar/Çelişkiler	105
3.2.1.2. Anayasa ile Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Yok Edilmesi Sözleşmesi Arasında Çelişki	108
3.2.2. Zorlaştıracı Geleneksel Uygulamalar	111
3.2.2.1. Zorla Evlilik (Evlendirme).....	112
3.2.2.2. Bed Daden.....	116
3.2.2.3. Bedel Daden (Değiş Tokuş).....	118
3.2.2.4. Erken Evlilik (Evlendirme).....	120
3.2.2.5. Fahış Tuyane (Başlık Parası)	122
3.2.2.6. Kadınların Dolaşması Üzerindeki Kısıtlamalar	124
3.2.2.7. Namus Suçları (Cinayetleri)	125
3.2.3. Aile İçi ve Sosyal Şiddet.....	127
3.2.3.1. Evlenme ile İlgili Şiddet	130
3.2.3.2. Eğitim-Öğretim Alanında Kadına Karşı Şiddet.....	137
3.2.3.3. Sağlık Alanında Kadına Karşı Şiddet	142
3.2.3.4. İş Yerlerinde ve Kamu Alanında Kadına Karşı Şiddet.....	145

3.2.3.5. Afganistan’da Kadına Karşı Şiddetin Bazı Örnekleri.....	150
4. SORUNLARA KARŞI KADINLARIN TEPKİLERİ VE KADIN KURULUŞLARININ ÖNERDİĞİ UYGULANMASI GEREKEN ÇÖZÜMLER.....	152
4.1. <i>Yasaların Düzeltilmesi ve Yeniden Gözden Geçirilmesi</i>	156
4.2. <i>Zorlaştıracı Geleneksel Uygulamalar Karşısında Mücadele</i>	156
4.3. <i>Bilinç ve Bilgi Düzeyinin Yükseltilmesi</i>	157
SONUÇ	158
KAYNAKÇA	161
ÖZET	176
ABSTRACT	177

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADHP	: Afganistan Demokratik Halk Partisi
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
Bknz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
Md.	: Madde
NGO/NGO'lar	: Sivil Toplum Örgütü/Örgütleri
s.	: Sayfa
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UNAMA	: Afganistan'daki Birleşmiş Milletlerin Yardım Misyonu
UNIFEM	: Birleşmiş Milletler Kadınlar Kalkınma Fonu
Yay.	: Yayın/Yayınları
y.y.	: Yayın Yeri Yok

Giriş

Kadın hakları, kadınların erkeklerle eşit şekilde sahip olduğu hukuki, siyasi ve sosyo-ekonomik hakların tamamına verilen bir isimdir. Gerçi kadın hakları ve haklar açısından erkekler ile onların eşit olduğu/olmadığı, yüzyıllardan beri tartışmalı olan bir konudur ve dolayısıyla da tarih boyunca bir dizi filozoflar ve araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Ancak ciddi şekilde bu kavram daha geç ve özellikle 19. yüzyılda önem kazanmıştır.

19. yüzyılından beri dünya genelinde çok çeşitli kurum ve kuruluşlar kadın haklarının savunulması ve korunması adıyla meydana gelmiştir. Bu kuruluşlar kadınların karşılaştığı sorunların ve ayrımcılıkların giderilmesi için çalışmalar yapmaktadırlar. Fakat böyle çalışmalar ve hareketler başta Afganistan olmak üzere Üçüncü Dünya adıyla adlandırılan ülkelerde daha geç başlamıştır.

Tarihsel açıdan zengin bir medeniyet ve kültüre sahip olan Afganistan'da, kadın ve kadın haklarının savunulması-korunması dini ve kültürel köklere sahip bir değer, dolayısıyla da geleneksel olarak mevcut olsa da, bunun yasal formu/şekli daha sonra ve yeni çağlarda/dönemlerde özellikle de yeni düzenin ortaya çıkmasıyla meydana gelmiştir.

Taliban Rejimi'nin yıkılmasının ve savaşın sona ermesinin hemen sonrasında, Afganistan'da yeni bir düzen/sistem şekil almışken politik, sosyal ve hukuki yapılar yeniden inşa edilmiştir. Bu doğrultuda, yeni bir anayasa tasarlanıp uygulamaya konulmuş ki yeni sistemin genel yapısının düzenlenmesi ile birlikte, kadın ve erkek tüm yurttaşların hak ve özgürlükleri de belirlenmiştir. Ancak tarihsel süreç içerisinde

bakıldığında, hakların varlığıyla kullanımı arasında her zaman farklılıklar var olduğu gibi kadın haklarıyla ilgili bu farklılıklar kendini daha açık bir şekilde göstermektedir. Buna yönelik yasal boşluklar ve çelişkiler, pratik ve teorik/kuramsal farklılıklar yanında önemli bir sorunu oluşturmaktadır. Bu sorun, kadına karşı şiddet gibi sorunlar ile birlikte kadınlara karşı haksızlıklar ve ayrımcılıklara sebep olmaktadır. Bundan dolayı insan hakları alanında önemli bir konuyu ve sorunu oluştururken araştırma ve yazmanın yanı sıra, çalışma ve pratik önlemlerin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Yukarıdaki belirtilen noktalar ve konulara dayalı olarak bu çalışma (araştırma), Afganistan kadın haklarına ve kadın haklarının sağlanması doğrultusunda var olan sorunların analizine adanmıştır. Bu konu kapsamında araştırma sorusu olarak “Afganistan kadınların hakları nelerdir? Kadınların haklarının sağlanması doğrultusunda hangi sorunlar, problemler ve engeller vardır?” sorusu belirlenmiş ve “Afganistan’ın hukuki-siyasi düzen tarafından toplumsal-siyasal haklar dahil kadınlara bir dizi hak ve özgürlüklerin tanınmasına rağmen, bu hak ve özgürlükler bir sürü sorunlar ve engeller nedeniyle beklentilere karşın uygulamada iyice sağlanamamıştır” temel varsayımıyla, çalışmaya başlanmıştır.

Tezin amacını Afganistan toplumunda kadın haklarının incelenmesinin yanı sıra, buna yönelik devlet ve diğer ilgili kuruluşlar tarafından atılmış olan pratik adımlar, bu pratik adımların pozitif etkileri/sonuçları olup olmadığı, kadın hak ve özgürlüklerinin gerçekleşmesi doğrultusunda var olan sorunlar ve bu hak ve özgürlükler üzerinde bunların etkileri, sorunlara karşı kadınların bireysel ve kolektif

tepkileri ve bunların çözülebilmesi için kadın ve kadın kuruluşlarının önerdiği uygulanması gereken çözüm yollarının incelenmesi oluşturmaktadır.

Kütüphane araştırma yöntemine dayanan iki bölümden oluşan bu çalışmada, ilk önce ve birinci bölümünde genel görünüm ile bir bütün (ülke) olarak Afganistan'ın oluşumu, jeo-stratejik pozisyonu ve etniksel-dilsel yapısı üzerine tartışıp tezin konusuyla ilgili önemli olan konuların altı çizilmiştir. Buna yönelik tarihsel süreçte, antik zamanlardan yirminci yüzyılın sonlarına dek Afganistanlı kadınların durumu ve konumu incelenirken tarih boyunca onların iniş-çıkışları tartışılmıştır. İkinci bölümünde ise, 21. yüzyılın başından itibaren kurulmuş olan Afganistan'ın yeni hukuki-siyasi düzenine bakıldığında hak ve özgürlükler açısından kadınların durumu/statüsü detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu bölümde ilk önce Afganistan hukuki/siyasi düzeni tarafından kadınlara tanınmış olan temel sosyal ve siyasal haklar üzerinde durulmuştur. Sonrasında, pratik olarak bu hakların durumu, buna ilişkin Afganistan devleti ve diğer ilgili organlar tarafından ele alınmış tedbirler, uygulamalar, kadın haklarına karşı temel sorunlar ve engeller üzerine tartışılmıştır. Son olarak da kadın haklarına yönelik var olan sorunlara, şiddet türlerine karşı kadınların ve kadın kuruluşlarının tepkileri, reaksiyonları ve önerdiği uygulanmalı çözüm yolları, açıklanmıştır. Çalışmada ulaşılan sonuçlar ise sonuç başlığı altında çalışmanın son kısmında yerleştirilmiştir.

Birinci Bölüm

Tarihsel Süreç İçerisinde Afganistan Kadınların Durumu ve Konumu

Milletlerin uygarlığının ve medeniyetinin kadınlara tanınan hak ve özgürlükler, toplumda verilen önem ve değer ile ölçülebileceği inkar edilemez bir gerçek olarak değerlendirildiğinde, toplumların gelişmeleri bu değer yeterince anlaşıldığı/ anlaşılmadığı ve uygulandığı/ uygulanmadığı yüzünden anlaşılabilir. Buna yönelik uzun bir geçmiş ve eski insan topluluklarına sahip olan Afganistan, bu genel prensipten istisna olamaz ve bunun için de tarihsel gelişimi, ayrılmaz bir biçimde kadınların gelişimi ve onların durumu ve konumuyla bağlantılıdır. Bu gerçeği göz önüne alındığında, ülkenin tarihi ve uygarlığının incelenmesi, toplumda kadınların değeri ve gelişme tarihinin incelenmesiyle ilişkili olduğu gibi, kadınların durumu ve konumuyla ilgili her tür çalışma, ülkenin geçmiş tarihine ve uygarlığına bakılmaksızın, eksik ve kavranılamaz olabileceği, anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu bölüm çerçevesinde, Afganistan kadınların durumu ve konumu tarihsel süreç içerisinde ele alınacaktır. Ancak yukarıda belirtilen gerçekleri ve konunun daha belirgin bir şekilde açıklanabilmesi için her şeyden önce bir bütün olarak Afganistan ve onun oluşumu, konumu ve sosyal yapısı üzerine odaklanmak gerekmektedir.

1. Bir Bakışta Afganistan

“Afganistan İslam Cumhuriyeti” resmi adıyla Afganistan¹, orta-güney Asya’nın kalbinde yer alan², dağlık ve denize sınırı olmayan bir ülkedir.³ 652,864 kilometre karelik bir alanı kaplayan Afganistan, alan açısından dünyanın kırk birinci büyük ülkesi ve otuz bir milyondan fazla bir nüfusa sahip olmaktan dolayı dünyanın kırk ikinci en fazla nüfusa sahip olan ülkesidir.⁴ Ülke nüfusunun yüzde kırk dokuzunu (%49) kadınlar ve yüzde eli birini (%51) erkekler oluşturmaktadır.⁵ Siyasi düzen açısından Afganistan, güçler ayrılığı dayanan cumhuriyet (başkanlık) sistemine sahiptir. Anayasaya göre, devletin dini İslam ve resmi dili Farsça

¹ 3 Ocak 2004’te kabul edilen son anayasanın birinci maddesinde ülkenin resmi adı bu şekilde kabul edilmiştir.

² Encyclopædia Britannica: **Afganistan**, <http://global.britannica.com/place/Afghanistan>, (07. 03. 2016).

³ GUBAR, Mir Gulam Muhammed, **Afghanistan der Mesir-i Tarikh/Tarih Boyunca Afghanistan**, Mohsin Yay., Kabil, 2012, s. 4.

⁴ Afganistan alanına ve nüfusuna ilişkin kaynaklar farklılıkları göstermektedir. Alan genişliği hakkında Encyclopædia Britannica 652,864 kilometrekare, Brockhaus Encyclopædia 652,090 kilometrekare ve Afghanistan der Mesir-i Tarikh 800,000 kilometrekare gibi bir rakamı kayıt etmiştir (bkz. Encyclopædia Britannica, <http://global.britannica.com/place/Afghanistan>, (08. 03. 2016); Danışname-i Aryana/Aryana Encyclopædia, http://database-aryana-encyclopaedia.blogspot.com.tr/2008/09/blog_post_5084.html#_ftn1, (08. 03. 2016); GUBAR, Mir Gulam Muhammed, a.g.e., s. 8). Buna yönelik nüfusla ilgili doğru ve resmi istatistiklerin var olmadığı için oranlar farklılık göstermektedir. Afganistan Merkezi İstatistik Bürosu’nun tahminlere göre, 2015-2016’da Afganistan nüfusu 28.6 milyondur. Halbuki Brockhaus Encyclopædia bunu 2007’de (ondan altı yıl önce) 31 milyondan fazla ve ABD’nin Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA) 2015’te 32 milyondan fazla (32,564,342) tahmin etmiştir (bkz. Afganistan Merkezi İstatistik Bürosu, <http://cso.gov.af/fa/page/demography-and-socile-statistics/demograph-statistics/3897111>, (08. 03. 2016); Danışname-i Aryana/Aryana Encyclopædia, http://database-aryana-encyclopaedia.blogspot.com.tr/2008/09/blog_post_5084.html#_ftn1, (08. 03. 2016); The World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2119.html?countryName=Afghanistan&countryCode=af®ionCode=sas&#af>, (08. 03. 2016).

⁵ Afganistan Merkezi İstatistik Bürosu, <http://cso.gov.af/fa/page/demography-and-socile-statistics/demograph-statistics/3897111>, (08. 03. 2016).

(Dari/Deri) ve Peştuca'dır. Nüfusun yüzde doksan dokuzu (%99) Müslüman'dır ki yüzde seksen beşini (%85) Sünni Müslümanlar, yüzde on beşini (%15) Şii Müslümanlar ve geri kalan yüzde birini (%1) Hindular, Sihler ve az sayıda da Hristiyanlar oluşturur. En son yönetsel bölünmelere göre ülke 34 yerel idari birim/il ve 350 ilçeye bölünmüştür.⁶

1.1. Yeni İsim ve Antik Geçmiş

Afganistan adıyla bugünkü dünya siyasi coğrafisinde yer alan ülke, tarihsel açıdan dünyanın en eski yerleşim arazilerinden biridir. Antik İran ya da Büyük İran⁷ (Farsça: ایران بزرگ İran-i Buzurg, veya ایرانزمین İranzemin; İngilizce: Greater Iran)'ın bir bölümünü (doğu bölümünü) oluşturan Afganistan, bugünkü İran, Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan ve Pakistan'ın bir kısmıyla birlikte, Mezopotamya, Mısır, Akdeniz ve Çin medeniyetleri yanında, antik insani uygarlık merkezlerinden birini oluşturmuştur.⁸ Bazı Antik Yunan kaynaklarında Aryana⁹ adıyla tanımlanmış olan bu

⁶ Danışname-i Aryana/Aryana Encyclopadia, http://database-aryana.encyclopaedia.blogspot.com.tr/2008/09/blog_post_5084.html#_ftn1, (08. 03. 2016).

⁷ Antik İran ya da Büyük İran (İngilizcesi: Greater Iran) bugünkü dünya siyasi haritasında yer alan ülke (bugünkü İran) anlamına gelmez ve bunun ile karıştırmamalıdır. Antik İran ya da Büyük İran Kafkasya, Orta Asya'nın bir kısmı, Doğu Anadolu toprakları, İndus Nehri ve Pakistanı içeren topraklar içerisinde kalan bölgenin tarihsel adıdır. Dolayısıyla bugünkü İran da tıpkı Afganistan ve işaret edildiği bölgede yer alan diğer bazı ülkeleri gibi Antik İran ya da Büyük İran'ın bir parçasıydı. Ancak 1935 yılından itibaren işaret edilen bölgenin adı (İran adı) batıdaki küçük bir kısmına (bugünkü İran'a) özgü bir haline getirilmiştir ve başta Afganistan olmak üzere bölgedeki ülkeler kendi tarihi adından mahrum bırakılmışlardır. Hatalardan kaçınmak için yazıda tıpkı doğubilimciler gibi ne zaman eski İran söz konusu ise "Antik İran" ya da "Büyük İran" ve ne zaman bugünkü dünya siyasi haritasında yer alan ülke söz konusu ise "İran" ya da "bugünkü İran" sözcüğü/termi kullanılmıştır.

⁸ Amerikan doğubilimci Richard Nelson Frye Büyük İran'ı Kafkaslar, Afganistan, Pakistan ve Orta Asya'nın bir kısmı, Kültürel sınırlarının ise batı Çin'den Sami dillerinin konuşulduğu Batı Mezopotamya, Akdeniz ve Ege kıyılarına kadar uzandığını söylemektedir. J. M. Cook ise Büyük İranı, Yunan sınırından İndus Nehrine kadar uzanan bölgenin adı olarak tanımlanmaktadır (bkz. Frye,

topraklar, ilk önce Mitraizm ve sonra da Zerdüştlük temeline dayanan Antik Aryan medeniyeti ve buna yönelik Pişdadiyan¹⁰, Keyaniyan¹¹ ve Espe¹² gibi güçlü ve görkemli egemenliklere tanık olmuştur.

M.Ö. altıncı yüzyılında Büyük Kiros (II. Kiros) tarafından Ahameniş (Pers) İmparatorluğu'nun kurulması ve özellikle de I. Darius/Büyük Darius (M.Ö. 550 - M.Ö. 486) döneminde bugünkü Afganistan toprakları Ahameniş İmparatorluğu'nun bir parçasıydı. Ahameniş İmparatorluğun yıkılmasıyla birlikte, imparatorluğun diğer toprakları gibi, bugünkü Afganistan toprakları da Makedonyalı İskender (III. Aleksandros/Büyük İskender) istilasına girdi ve daha sonra Helenistik medeniyetin (dönemin) bir merkezine dönüştü. Bu dönemin temsilcisi olarak tanımlanan Yunani-Bakhtari Devleti/Greko-Baktrian Krallığı (M.Ö. 250 - M.Ö. 125) Yunan medeniyetin genişletilmesinde önemli bir rolü oynarken Antik Yunan kültürünü bu coğrafi bölgesinde egemen bir hale getirdi. M.Ö. 127 yılında Sakalar (İskitler) tarafından Yunani-Bakhtari Devleti ortadan kaldırıldı ve kısa bir süre sonra Sakalar (İskitler) de

Richard Nelson, **Greater Iran: A 20th-century Odyssey**, Mazda yay., Kaliforniya, 2005, s. Xi; Cook, John Manuel, **The Rise of the Achaemenids and Establishment of Their Empire**, 2. Cilt, Cambridge University Press, Cambridge, 2008, s. 250).

⁹ Yunanlı coğrafyacılar Eratosthenes ve Strabon ve Romalı filozof Plinius, İran (Antik İran) adı yerinde, Aryana sözcüğünü kullanmışlardır. Bugünkü Afganistan literatüründe de İran sözcüğünden fazla Aryana sözcüğü kullanılır.

¹⁰ Pishdadian dynasty

¹¹ Kayanian dynasty

¹² Aspa dynasty

kendi iktidarını kayıp ederken birinci yüzyılın başlarında kendi yerini Aşkanian/Arşaklılar/Part İmparatorluğu'na bıraktı.¹³

Bugünkü Afganistan'ın büyük bir kısmını ve Hindistan kuzeyini (bugünkü Pakistanı) ele alan Kuşan/Kuşani Hanedanı (M.S. 60 - M.S. 375), güçlü bir devleti kurarken Part İmparatorluğu'nun doğu kömşüsü oldu ve böylelikle Kuşan İmparatorluğu kuzey, güney ve doğu bölgeleri ele geçirirken Part İmparatorluğu batı bölgelerle sınırlı kaldı.

Kuşan İmparatorluğu'nun güçlenmesi Antik İran/Aryana ve özellikle İran'ın doğu bölgeleri (Bugünkü Afganistan) tarihinde bir dönüm noktası oluşturmuştur. Bu dönemde Buda dini (Budizm) bugünkü Afganistan topraklarına yayıldı ve yavaş yavaş bölge önemli bir Budist merkeze dönüştü; Budist tapınakları ve Buda heykelleri her yerde inşa edilmiştir. I. Kanishka/Büyük Kanişka (M.S. 127 - 163) döneminde büyüklük ve güç açısından doruk noktasına ulaşan Kuşan İmparatorluğu, bölgeye bağlı olan Part İmparatorluğu yanında ve Roma ve Çin devletleri karşısında büyük ve zorlu bir rakib devlet haline dönmüştür. Kuşan İmparatorluğu'nun topraklarından İpek Yolu'nun geçmesi ve bu önemli yolun büyük bir kısmı üzerinde Kuşanların hakimiyeti ve etkileri, Kuşan Devleti'ni güçlendirmesinin yanı sıra kültürel çeşitliliğe sebep olurken bölgenin gelişiminde de önemli bir rol oynamıştır.¹⁴

¹³ FARHANG, Mir Muhammed Seddik, **Afganistan der Penc Kerni Ekhir/Son Beş yüzyılda Afganistan**, 2. Baskı, Aryana Afist Yay., Peşaver, 1988, s. 4-5.

¹⁴ KOHZAD, Ahmed Ali, **İmparatori-i Kuşan/Kuşan İmparatorluğu**, Kohzad Kültür Vakfı, Kabil, 1938, s. 10-16 ve 20-23.

Bugünkü Afganistan topraklar üzerine Kuşanların egemenliği üçüncü yüzyılda devam etti ancak 375 yılında Sasani İmparatorluğu'nun ikinci şahı/kralı (I. Şapur) tarafından sonlandırıldı ve Kuşan toprakları Sasani İmparatorluğu'nun topraklarına ilhak edilmiş oldu. Mesafe ve diğer nedenler yüzünden Sasani İmparatorluğu bölgenin yöntemini direkt olarak ele alma yerine yerel yöneticilere bıraktı ve yerel yöneticiler de birbirleriyle çatışma ve rakabet içine girdiler. Böyle bir durum Heptaliyan/Yefteliyan (Ak Hunlar) saldırıya zemin hazırlandı.

Yefteli Hunlar (Ak Hunlar) dördüncü yüzyılın sonlarında Maverāūnnehir'de Soğdiana'yı ele aldıktan sonra Ceyhun nehrinden (Amu Derya'dan) geçerek bugünkü Afganistan topraklarına girdiler ve önceki düzeni ortadan kaldırdılar. Ak Hunlar da Kuşanlar gibi Hindistan'a geçtiler ve Hint Yarımadası'nda bazı bölgeleri ele geçirdiler. Ancak Yeftehliler sahneye girdiği hızına benzer bir hızla batıdan Sasani (Pers) İmparatorluğu ve kuzeyden Türkler'in baskısı altında çok hızlı bir şekilde ezilmiş ve bugünkü Afganistan toprakları yine Sasani İmparatorluğu'na bağlandı.¹⁵

Horasan¹⁶ adıyla bugünkü Afganistan toprakları İslam'ın gelişine ve Araplar (Müslümanlar) tarafından Sasani İmparatorluğu'nun yıkılmasına kadar bu

¹⁵ FARHANG, a.g.e., s. 5-6.

¹⁶ Horasan (Khorasan), Sasaniler döneminde bugünkü Afganistan topraklara dahil imparatorluğun doğu bölgelerine verilen adıdır ki Pahlavi (Orta Farsça) dilinde “Güneş Konutu/Diyarı” veya “Yükselen Güneşin Diyarı” anlamındadır (bkz. GUBAR, Mir Gulam Muhammed, **Coğrafiya-yi Tarihi-i Afganistan/Afganistan'ın Tarihi Coğrafyası**, Devlet Yay., Kabil, 1989, s. 3-5; Dehkhuda online: **Khorasan**, <http://www.vajehyab.com/dehkhoda/%D8%AE%D8%B1%D8%A7%D8%B3%D8%A7%D9%86-2> , (25. 03. 2016); Encyclopædia Britannica: **Khorāsān/Khurasan**, <http://web.archive.org/web/20150426233702/http://www.britannica.com/EBchecked/topic/316850/Khorasan> , (25. 03. 2016).

imparatorluğun bir parçasıydı. Ancak yerel ve kabaca bağımsız hanedanlar tarafından yönetiliyordu.

Yedinci yüzyılın ortalarında Müslüman Araplar, Sasani İmparatorluğu'nu yıktıktan sonra Horasan topraklarına girdiler ve onu kendi topraklarına ilhak ettiler. Araplara karşı bütün ayaklanmalara rağmen Horasan, Emeviler ve ondan sonra Abbasiler Devleti'nin egemenliği altında kaldı. Gerçi Abbasi Halifeliği'nin oluşturulmasında Ebu Müslim Khorasani/Horasani'nin çabaları nedeniyle Emevi Devleti'ne göre Abbasi Devleti'nde İranlılar ve özellikle Horasanlılar'ın rolü etkileyiciydi ve büyük bir güce sahiplerdi ancak yine İran ve Horasan toprakları adı geçen Arap Devleti'nin topraklarından sayılıyordu.

Arap egemenliğinden ilk bağımsız krallık 821 yılında Tahir Poşenci adıyla Horasanlı bir lider (komutan) tarafından Horasan'da kurulmuş ve bundan sonra sırasıyla Tahiriler (821 - 873), Saffariler/Seferiler (861 - 1003), Samaniler (875 - 999), Gazneliler (963 - 1186), Selçuklular (1038 – 1153) Guriler/Gurlular (1148 - 1215) ve Harezmşahlar (1098 - 1219), Cengiz Han ve Moğolların saldırısına kadar İran ve Horasan üzerinde hüküm sürdüler.

Onüçüncü yüzyılın başlarında Moğolların saldırısı sonucunda Harezmşahlar'ın Devleti yıkıldı ve Cengiz Han liderliği altında Moğollar iktidara geldiler. Moğol saldırısında şehirler tahrip oldu, büyük kayıplar ortaya çıktı ve ayaklanmalar da şiddetle bastırıldı. Kayıplar ve tahripler Moğol Devleti'nin sonrasında ve Timur saldırısında da kendini dikkat çekici olarak gösterse de Timur İmparatorluğu kapsamında Timur oğulları kısa dönem olsa bile gerçek bir rönesansı

yarattılar ve maddi ve manevi başarılarına zemin hazırladılar.¹⁷ Ancak Timur İmparatorluğu yavaş yavaş gücünü önemli ölçüde yitirdi ve Horasan'ın batısındaki büyük bir kısmını Safevi Devleti ele geçirdi.

16. yüzyıldan itibaren 17. yüzyıla kadar Horasan (bugünkü Afganistan toprakları) batıdan bugünkü İran merkezli Safeviler, kuzeyden Buhara Hanlığı ve doğudan Hindistan merkezli Moğollar arasında üç ana bölüme ayrıldı. Ancak İran ve Horasan toprakları Nadir Şah Afşar (1736 - 1747) döneminde birliğini/bütünlüğünü geri kazandı fakat Nadir Şah'ın ölümünden hemen sonrasında yine izole edildi ve Horasan toprakların batı kısmında Ahmed Şah Abdali/Dürrani adıyla Nadir Şah'ın Afgan kökenli bir komutan tarafından 1747 yılında Dürrani adıyla ayrı bir devlet kuruldu ki daha sonra Horasan topraklarının büyük bir bölümünün (bugünkü Afganistan topraklarının) yanı sıra Hindistan'ın büyük bir kısmını da ele geçirdi. Bu süreden sonra bugünkü Afganistan toprakları Antik İran ve Büyük Horasan'ın diğer topraklarından daimi bir şekilde ayrıldı. 1747'den 1826 yılına Abdaliler ve 1826 yılından 1973 yılına kadar Barakzaylar/Barakzayiler adıyla iki hanedan inişler ve çıkışlarla dolu bir tarzıyla hüküm sürdüler.

19. yüzyılda ve Barakzay Hanedanı'na bağlı olan Abdurrahman Han (1880 - 1901) emirliği döneminde Horasan isminin yerini yeni bir ad (Afganistan) aldı ve siyasi sınırları belirlendi.¹⁸ Ancak bu dönemde Afganistan iç işlerine serbest

¹⁷ GRANTOVSKY, Edwin Arvidovich ve diğerleri, **İran Tarihi: Antik Çağdan Günümüze Kadar**, Çev. KIŞAVERZİ, Kei Husrau, Poyış Yay., Tehran, 1977, s. 240-244.

¹⁸ Bazılara göre Farsça'da "Afgan toprakları" anlamına gelen Afganistan ismi, 1747 yılında ve Ahmed Şah Abdali/Dürrani döneminde eski olan Horasan isminin yerini almıştır. Ancak buna dair güvenilir kanıt bulunmadığı ve buna karşı tarihsel belgeler bunun 18. Yüzyıl yerinde 19. Yüzyılda

bırakılmasına rağmen, dış politikası açısından İngiltere'ye bağlıydı. Eninde sonunda Emanullah Han Dönemi'nde (1919 - 1929) ve İngilizlerle büyük bir savaştan¹⁹ sonra başlayan barış görüşmeleri sonucunda 8 Ağustos 1919'da imzalanan 5 maddelik Ravalpindi Antlaşması ile Afganistan bağımsız bir devlet olarak tanınmış ki bu antlaşma 22 Kasım 1921 tarihli Kabil Antlaşması ile onaylanmıştır²⁰ ve bunun sonucunda Afganistan bağımsız, özgür ve kendine özgü coğrafi sınırlarıyla egemenliğe sahip bir devlet/ülke olarak dünya siyasi haritesinde var olurken bağımsız bir ülke olarak dünyanın diğer ülkeleri ile ilişkiler içine girmiştir.

1.2. Coğrafi Konum ve Jeostratejik Önem

Güney Asya'da yer alan dağlık ve denize kıyısı olmayan Afganistan, Orta Asya, Güney Asya, Ortadoğu ve Kafkasya arasında kesişme noktasında yer alan ve kuzeyde Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan, doğuda Çin, güney ve güneydoğuda Pakistan ve batıda ise bugünkü İran ile sınırı bulunan bir ülkedir. Yüksek dağlar, yeşil ovalar, kuru ancak Batı Sibirya ve Hint Okyanusu tarafından sırasıyla soğuk ve sıcak iki basınç etkisi altında bir hava, kaba denizler ve derin

(Abdurrahman Han emirliği döneminde) gerçekleştiğini söylerler (bkz. GUBAR, **Afganistan der Mesir-i Tarikh**, s. 9; FARHANG, a.g.e., s. 11).

¹⁹ Afganistan tarihinde 6 Mayıs - 8 Haziran 1919 tarihleri arasında gerçekleşen bu savaş, III. İngiliz - Afgan Savaşı olarak tanınmaktadır; Çünkü bundan önce sırasıyla 1838 - 1842 ve 1878 - 1880 yılları arası I. ve II. İngiliz - Afgan Savaşı olarak tanımlanan iki büyük savaş daha da gerçekleşmiştir. (bkz. HABİBİ, Abdul Hai, **Tarikh-i Mukhtaser-i Afghanistan: Az Zamanahayi Kadim Ta İstiklal/Afganistan Kısa Tarihi: Eski Çağlardan Bağımsızlığa**, Devlet Matbaası (Yay.), Kabil, 1967, s. 362-365, 377 - 379, 386 - 387).

²⁰ MİSBAHZADE, Seyyed Mohammad Bakir, **Tarih-i Siyasiye Muhteser-i Afganistan/Afganistan'ın Kısa Siyasal Tarihi**, Aftab Araştırma Merkez'in yayınları, Kabil, 2009, s. 95; SARAY, Mehmet, **Afganistan ve Türkler**, ASAM Yay., Ankara, 2002, s. 111 - 114.

vadiler Afganistan'a özel ve kendine özgü bir görünümü vermiştir. Geniş topraklar/araziler tarım ve yeşil otlaklar ve ormanlar hayvancılık için zemin hazırlamıştır. Böyle bir coğrafi konum ve hava durumu uzak geçmişten insan toplulukların oluşumu için temeli oluşturmuştur. Bu iddianın gerçekliğini arkeolojik araştırmalar tesbit etmiştir; arkeolojistler eski zamanlarda bugünkü Afganistan topraklarındaki yaşayanların araçları ve silahlarını çalışma altına konularak M.Ö. otuz bin yıl gibi bir döneme ait olduklarını söylemişlerdir.²¹

Dünyada ender rastlanan bir özellik, Afganistan'ın sahip olduğu sert coğrafya, bu ülke insanının hem tarihine, hem devlet politikalarına, hem de halkın mizacına yansımıştır. Bir yandan İran-Arap Denizi-Hindistan, diğer yandan Orta Asya-Güney Asya arasında bir kavşak noktası oluşturan konumu, bu ülkeye tarih boyunca büyük önem kazandırmıştır.²² Ancak böyle bir coğrafi konum tesisler ve kolaylıklar yanında eski zamanlardan beri büyük sorunlara da sebep olmuştur ki “fatihler ve işgalcilerin dikkatini çekmek” bu sorunlardan büyük ve en önemlilerinden biri olabilmektedir.

Coğrafi konumu açısından, bir taraftan Orta Asya'nın bir parçası ve öbür yandan da Güney Asya ve Ortadoğu'nun bir bölümü olarak hesaplanabilen ve bu bölgeler arasında kavşak bir konuma sahip olan Afganistan, eski zamanlardan beri ve kendi tarih boyunca Makedonyalı İskender'den (M.Ö. dördüncü yüzyıldan) başlamak üzere Sakalar/İskitler, Yefteliler/Ak Hunlar, Araplar, Türkler, Moğollar ve

²¹ MİSBAHZADE, a.g.e., s. 17 - 19.

²² RAŞİD, Ahmet, **Taliban: İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun**, Everest- Mozaik Yay., İstanbul, 2001, s.11.

Gurkaniler/Babüriler gibi birçok devletler, kabileler ve etniklerin saldırılara ve işgallerine maruz kalmıştır. Son olarak da 19. Yüzyılda İngiltere ve Rusya'nın egemenlik mücadelesinin alanını oluştururken ilk önce 19. Yüzyılda İngiltere ve 20. Yüzyılda Sovyetlerin istila ve işgaline ve daha sonra (21. Yüzyılın başında) da bir şekilde Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin ilgi alanına dönüştü ve saldırılara ve hatta müdahalelerine maruz kalmıştır.²³

“Avrasya Balkanları” adıyla tanımlanan Orta Asya, Güney Asya, Fars Körfezi ve Ortadoğu'yu içine alan coğrafi bölgeye ait olan Afganistan²⁴, stratejik konumu nedeniyle büyük güçlerin mücadele ve rekabet alanı ve bölgedeki diğer ülkeler yanında Zbigniew Kazimierz Brzezinski gibi büyük jeostratejistlerin stratejilerinde büyük bir öneme sahip, “küresel istikrarsızlığın merkezi”, “dünyanın en büyük kıtası ve jeopolitik eksen” ve ABD gibi büyük güçler için “en birincil politik ödülü” olarak değerlendirilir.²⁵

Dünya egemenliğine yönelik 19. ve 20. Yüzyıldaki ortaya atılan teoriler ve siyasi coğrafi alanında çalışmalarda Afganistan Orat Asya ve Orta Doğu bölgesinde konumundan dolayı özel bir öneme sahiptir. John Mackinder²⁶'in “Kara Hakimiyet Teorisi”nde Orta Asya'da yer alan Afganistan, dünya coğrafyasındaki siyasi ve

²³ ANDİŞMEND, Mohammad İkrām, **Amrika der Afganistan/Amerika Afganistan'da**, Maivand Yayıncılık Kurulu, Kabil, 2005, s. 77 vd.

²⁴ ÖZDER, Adem, **Avrasya Kavramı Ve Önemi**, Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVID), İstanbul, 2013, s. 66.

²⁵ TEKİN, Asrın, **Zbigniew Brzezinski: Uluslararası İlişkilerde Jeopolitik Kuramlar** (Büyük Satranç Tahtası, Stratejik Vizyon, Amerika ve Dünya Kitaplarının “Arap Baharı”na Projeksiyonu), Abant İzzet Baysal Üniversitesi (A.I.B.Ü.), 2013, s. 2.

²⁶ Sir Halford John Mackinder (1861 - 1947) İngiliz coğrafyacı, politikacı, jeopolitik ve jeostratejik metodların/çalışmaların kurucularından biri.

askeri strateji önemi bakımından “Merkez Bölge”, “İç Kuşak” ve “Dış Kuşak” alanlarına ayrılmış olan bölünmeler arası, “Merkez Bölge” (Heartland/ Dünyanın Kalbi)’nde yer alırken ona dahil Orta Asya’ya hakim olmak, dünyaya hakim olmak için bir koşulu olarak görülmektedir.²⁷

Spykman²⁸’ın “Kenar Kuşak Teorisi”nde de Afganistan önemli bir konuma sahiptir ve jeostratejik açıdan büyük bir önemi taşımaktadır. “Kenar Kuşak Teorisi”nde Mackinder’in “Kara Hakimiyet Teorisi” ile aynı coğrafi değerlendirme söz konusu olsa da yine onun tam tersidir; “Kenar Kuşak Teorisi” merkezden dışa gelişme yerine dıştan merkeze gelişmeyi mümkün olduğunu söyler ve bakış açısını bu çerçevede sunmaktadır: *“Kim Rimland’ı kontrol ederse Avrasya’ya hükmeder; kim Avrasya’yı kontrol ederse Dünyaya hükmeder”*.²⁹

Böylelikle Afganistan, “Merkez Bölge”ye ait olmak için Kara Hakimiyet Teorisi’nde, dünya hakimiyeti sağlayabilmek için bir koşul ve “Kenar Kuşak” ülkeleri arasında yer aldığından dolayı dünyaya hakim olmak için kontrol edilmesi gereken bir ülkedir ve dolayısıyla da dünyanın büyük güçlerinin stratejilerinde odak bir noktayı oluşturmaktadır.

²⁷ “Kara Hakimiyet Teorisi”ne göre “Doğu Avrupa’ya hakim olacak büyük güç, Orta Asya bölgesini de içine alan Merkez Bölge’ye, Merkez Bölge’ye hakim olan ise, dünya adasına ve daha sonra da tüm dünyaya egemen olabilir (bkz. SCOTT, Margaret, ALCENAT, Westenley, **Revisiting the Pivot: The Influence of Heartland Theory in Great Power Politics**, Macalester College, 2008, s. 3; CHOWDHURY, Suban Kumar, HEL KAFI, Abdullah, **The Heartland Theory of Sir Halford John Mackinder: Justification of Foreign Policy of the United States and Russia in Central Asia**, Institute for Research and European Studies, 2015, s. 1-3).

²⁸ Nicholas John Spykman (1893 - 1943), Alman-Amerikan jeostratejist ve Yale Üniversitesi’ndeki uluslararası ilişkiler profesörü.

²⁹ İŞCAN, İsmail Hakkı, **Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları**, Uluslararası İlişkiler Dergisi, Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği, Cilt 1, Sayı 2, Ankara, 2004, s. 63 - 64.

Güney Asya'yı Orta Asya'ya ve Çin ve Uzak Doğu'yu Ortadoğu'ya bağlayan Afganistan, çok zengin yeraltı kaynaklara sahip olmak, ticari yüklerin transitinde (özellikle Hazar Havzası petrolü ile doğalgazının Hint Okyanusu'na aktarmasında) rol oynamak, Rusya ve Çin gibi büyük askeri ve iktisadi güçleri sınırlandırmak ve bölgedeki Pakistan ve Hindistan başta olmak üzere nükleer gücüne sahip olan veya sahip olmaya çalışan ülkelerin kontrol edilebilmek için önemli bir jeostratejik konumunda yer almaktadır. Bu önem kendi konumunu yıllar boyunca (Soğuk Savaş'ın sonraki kısa süresi dışında) korumuştur ve 11 Eylül sonrası olaylar bunu daha da geliştirmiştir.³⁰

Coğrafi konum ve jeostratejik önem, bütün yararlarla karşın daha önce de işaret edildiği gibi mudahaleler, saldırılar, işgallar ve dolayısıyla da uzun süreli savaflara yol açarken yıllar boyu ülkeyi bölgesel ve küresel güçlerin rekabet ve savaş meydanına dönüştürmüştür. Böyle bir ortam vatandaşların hayatının tüm alanları bilhassa kadın ve kadın hakları alanı üzerinde uzun süreli olumsuz etkilere neden olmuştur.

1.3. Farklı Diller ve Çeşitli Etnisiteler (Milliyetler)

Afganistan farklılıklar ve çeşitliliklere sahip olan bir ülkedir; etnik farklılıktan dilsel farklılığa ve dini/mezhebi çeşitliliğinden kültürel ve geleneksel çeşitliğine. Yüzyıllar boyu ve hatta binlerce yıl boyunca toplu ve kitlesel

³⁰ PEŞGAHİFERD, Zahra, REHİMİ, Sardar Muhammed, **Modern Dünya Düzeninin Jeostratejisinde Afganistan'ın Yeri**, Coğrafi Bilimlerin Uygulamalı Araştırma dergisi, Cilt 8, Sayı 11, Tehran, 2008, s. 107 - 110.

göçmenlikler ve göçmenleştirmeler, saldırılar ve işgaller yoğun bir etniksel, kültürel, dilsel, dinsel ve ırksal karışıma sebep olurken aşırı derecede farklılıklara ve çeşitliliklere neden olmuştur.

Afganistan’da otuzdan fazla bağımsız dil ve lehçe konuşulmaktadır ki toplam olarak üç ya da dört büyük dil aileye (Hint-İran, Altay-Ural, Dravid ve çok az da Sami/Semitik dil aileye) ait olur. Ancak Afganistan’ın iki en büyük ve resmi dilleri (Farsça/Dari ve Peştuca) olmak üzere dillerin en büyük kısmı Hint-Avrupa dil ailesine ait olan Aryayi/Hint-İran dil ailesi çerçevesinde yer almaktadır.³¹

Büyük bir çoğunluk tarafından konuşulan ve Dari/Deri³² adıyla belirlenen Farsça dili, ulusal ve resmi dil olmasının yanında bütün milliyetler ve etnikler arasında ortak dili olarak kullanılır. Bugünkü formuyla bin yıldan fazla bir geçmişe sahip olan ve eski zamanlardan beri devlet, şiir ve edebiyat dili olarak kullanılan Farsça dili, bugünkü Afganistan nüfusunun yüzde ellisinden fazlasını anadilini oluşturur. Peştü/Peştuca ise 1936 sonrasında ve özellikle 1964 yılında Farsça dili yanında Afganistan’ın resmi dili olarak kabul edilmiş³³ ve ülkedeki bugünkü nüfusunun yüzde otuz beşini Peştuca konuşanlar oluşturmaktadır.³⁴ Farsça dili özellikle

³¹ KOHZAD, Ahmed Ali ve diğerler, **Tarih-i Edebiyat-i Afganistan/Afganistan Edebiyat Tarihi**, Reşidye ve İkra kitap yayın evi, Kabil, 2004, s. 14 - 18.

³² Dilin adı eski zamanlardan 1958 yılına kadar Farsi (Farsça)’ydı ancak bu yıldan sonra siyasi nedenler dolayı Farsça termi yerine Dari/Deri termi meydana getirilmiştir (bkz. OLESEN, Asta, **Islam and Politics in Afghanistan**, Cilt 3, Psychology Press, 1995. s. 205.

³³ NAWİD, Senzil, Language Policy in Afghanistan: Linguistic Diversity and National Unity, Ed. SCHIFFMAN, Harold F., **Language Policy and Language Conflict in Afghanistan and its Neighbors**, BRILL, 2011, s. 35 - 40.

³⁴ The World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/af.html> , (05. 04. 2016).

merkez, kuzey, kuzey doğu ve batı illerinde ve ülkenin bütün şehirlerinde, Peştuca dili ise doğu, güney ve güney batı illerinde konuşulur.³⁵

Farsça ve Peştuca dillerinden sonra Özbekçe, Türkmençe, Beluçice, Paşeice, Nuristanice, Pamirice vs. ülke çapındaki farklı bölgelerinde az çok konuşanları vardır. Afganistan Anayasası'na göre bu dillerinden biri bölgelerdeki insanların çoğunluğu tarafından konuşulduğu takdirde, Peştuca ve Darice (Farsça)'ye ek olarak üçüncü resmi dil olarak elbete kanun tarafından düzenlenerek kullanılabilir. Bununla birlikte basın ve media bu dillerde serbesttir ve devlet de bunların güçlendirmesi ve geliştirmesi için etkili programları tasarlanıp uygulanmalıdır.³⁶

Farklılıklar ve ona bağlı karmaşıklar sadece dil farklılıklarıyla sınırlı kalmaz; bu farklılıklar bundan daha da fazla milliyet ve etnik çeşitliğinde kendini göstermektedir. Toplam olarak Afganistan milleti Peştunlar, Tacikler, Hazaralar, Özbekler, Türkmenler, Beluçler, Paşailer, Nuristaniler, Aimaklar, Araplar, Kırgızlar, Kızılbaşlar, Gujerler, Barahaviler ve diğer milliyetler/etniklerden oluşmaktadır.³⁷ Ancak bu milliyetlerin ve etnik grupların nüfus oranı hakkında belli ve kesin bir istatistik mevcut değildir ve bunun için de konuyla ilgili bilgiler, tahminlere dayanmaktadır. Her neyse, bütün tahminlere göre Peştunlar ve Tacikler ilk iki büyük milliyeti/etnik grubu oluşturur ve bunları sırasıyla Hazaralar ve Özbekler takip etmektedir.

³⁵ FARHANG, a.g.e., 12.

³⁶ Afganistan 2004 Anayasası, Md. 16.

³⁷ Afganistan 2004 Anayasası, Md. 4.

Tacikler/Tajikler ve Patan adıyla tanımlanan Peştunlar³⁸, Aryalar/Aryayiler ya da Aryanlar³⁹ adıyla belirlenen ve milattan en az üç bin yıl önce bugünkü Afganistan topraklarında yaşayan etniklere bağlılardır ve böylelikle İranlılar ve Hintliler yanında Keltler, Yunanlılar, Romalılar, Almanlar, Slavlar ve diğer Hindu-İranlı ve Hindu-Avrupalı milletler ve etnikler ile aynı kökten gelmektedirler.⁴⁰

Afganistan ve Tacikistan dışında Özbekistan nüfusunun büyük bir kısmını oluşturan ve bölgedeki Pakistan ve Çin gibi ülkelerde etnik azınlıkları oluşturan Tacikler, çok eski zamanlardan beri bölgede ve bugünkü Afganistan topraklarında yaşamaktadır ve uzun süreli parlak bir tarihe sahiplerdir.⁴¹

Genel olarak kuzey, kuzey doğu, batı ve merkez bölgelerinde ve dağınık şekilde de ülkenin genelinde yaşayan Farsça konuşan Tacikler, çoğunluğu Hanefi Sünni Müslümanlar ve kayda değer bir kısmı da İsmaili Şii Müslümanlardır.⁴² Taciklerin büyük bir oranı şehirlerde yaşarken çeşitli devlet daireler ve hükümet dışı/özel/sivil kuruluşlarında çalışır ve diğer kısmı da ticaret, çiftçilik, hayvancılık ve

³⁸ Etnik kökleri açıdan Peştunlar (Afganlar/Patanlar) Aryalar/Aryayiler ya da Aryanlar'a bağlı olan etnik olarak kabul edilirse de ancak pek çok teori aynı zamanda diğer etnik gruplara mensup olduklarına dair var olmaktadır (bkz. AFGAN, Seyid Cemaleddin, **Tutimet-ul Beyan fi Tarikh-il Afghan/Afgan Tarihinin Açıklamasına/İfadesine Devamı**, Çev. Khugiani, Mohammad Amin, Cilt 2, Kabil, 1939, s. 65 - 71; FARHANG, a.g.e., s. 23 - 24).

³⁹ Sanskritçe ve Avestaca dillerinde kökeni bulabilen Arya/Ariya sözcüğü, mezhebi/dini açıdan tapan/ibadet eden, inanan ve kurabını veren anlamında ve terminolojik açıdan da şerif, onurlu, efendi, mal sahibi ve yetkili anlamını ifade etmektedir. Milattan binlerce yıl önce bugünkü Afganistan ve Orta Asya'ya göç eden halk kendini Arya ve Aryalar/Aryayiler olarak adlandırmışlardır (bkz. KOHZAD, Ahmed Ali, **Aryana**, Kohzad Kültür Vakfı, 2009, s. 8 - 9).

⁴⁰ MİSBAHZADE, a.g.e., s. 19 - 20.

⁴¹ RAHMAN, İmamali, **Tacikan der Ayine-i Tarih: Ez Ariyan ta Samaniyan/ Tarih in Aynasında Tacikler: Ariyan'dan Samanilere**, Cilt 3, İrfan yay., Duşanbe, 2006, S. 69 - 74.

⁴² A Country Study: **Afghanistan**, <https://www.loc.gov/collections/country-studies/about-this-collection/#af0030>, (05. 04 .2016).

zanaat gibi işlere uğraşırlar. Tacikleri birbirinden ayrılan kesin sınırları olarak belirleyebilen alt etnik gurubları yoktur ve çoğunlukla ülke içinde yaşadıkları coğrafi bölgelerin ismi ile tanımlanmaktadırlar.⁴³

Her ne kadar Tacikler uzun bir süre boyunca iktidare sahip ve geçmiş Mitraik, Zerdüştlük ve Budist medeniyetleri, İslam öncesi Ahameniş, Part, Sasani, Kuşan ve Yefteli ve İslam sonrası Tahiri, Safari, Samani ve Guri gibi imparatorluklarının doğrudan mirasçısı olurlarsa da, 1747 yılından itibaren iktidar ve yönetim (bir kaç istisna dışında) Peştuca konuşan Peştunler elinde bulunmuştur.

Peştunlar'ın güçlendirilmesi Hotakiler döneminde (1709 - 1738) gerçekleşmişse de, yine onların asıl ve uzun süreli iktidara gelmeleri bölgeye hakim olan Afşar Hanedanının zayıflanması sonrasında ve 1747 yılında Afşar devleti'nin Peştun kökenli bir komutanı olan Abdali/ Dürrani Ahmed Şah'ın iktidare gelmesiyle başlamaktadır.⁴⁴

Peştunların iktidare gelmesiyle ve hatta ondan daha önce (13. ile 15. Yüzyıllardan itibaren⁴⁵) onların farklı kabileler ve toplulukları kendi anneyurdundan (Afganistan ve Pakistan sınırları ve iki ülke arasındaki yer alan Suleiman dağların etrafından) bugünkü Afganistan'ın (Horasan'ın) güney, doğu ve merkez bölgelerine

⁴³ BELLEW, Henry Walter, **The Races of Afghanistan: Being A Brief Account of The Principal Nations Inhabiting That Country (1880)**, The Arthur Paul Afghanistan Collection at the University of Nebraska-Omaha, University of Nebraska - Lincoln, 2008, s. 111.

⁴⁴ Bkz. FERRIER, Joseph Philippe, **Tarikh-i Afghanha/History of The Afghans**, Çev. SABZEVARİ, Sohail, Baf, 2009, s. 98 vd.

⁴⁵ FARHANG, a.g.e., s. 26 - 27.

göç etmeye başladılar ve 19. Yüzyılın sonuna kadar Afganistan'ın bütün coğrafyasına dağılmışlardır.⁴⁶

Peştunlar, Tacikler tersine birçok alt etniklerden oluşmaktadır ki en büyük ve önemli olanı Abdali/Dürrani ve Gelcayi/Gılzaylardır.⁴⁷ Peştunların dili Hind-Avrupa dil ailesine ait olan Peştuca dilidir, fakat bazıları ve özellikle Kabil gibi büyük şehirlerde yaşayanların bir kısmı Farsça konuşanlardır. Peştunlar büyük oranda Hanefî Sünni Müslümanlar ve çok az bir kısmı da Şii Müslümanlardır ve Afganistan dışında Pakistan'da da yaşamaktadırlar.

Peştunları ve Tacikleri takip eden üçüncü milliyet/etnik Hazaralar'dır. Çoğunlukla Hazaracat adıyla ülkenin ortasında dağlık bir bölgede ve dağınık olarak da diğer bazı kuzey, güney ve batı bölgelerinde yaşayan Hazaralar, Farsçe konuşurlar ve büyük çoğunluğu Şii Müslümanlar ve kayde değer bir kısmı da Sünni Müslümanlardır. Hazaralar'ın soy ve etnik kökeni hakkında farklı yorumlar ve muhtelif kuramlar vardır ve Moğul, Türk veya da Aryayi/Aryan oldukları konusu hala da tartışmalıdır. Ancak Hazaralar'ın eski zamanlardan beri bugünkü Afganistan topraklarında yaşadıkları bilinmektedir.⁴⁸

Özbekler nüfus oranı açısından Hazaralar'dan sonra konumlandırılmaktadır. Genel şekliyle Moğol-Türk karışımı olarak tanımlanan Özbekler, kendi adını Altınordu Devleti döneminde Şaybani Moğolların en güçlü lideri olan Uzbek

⁴⁶ Bkz. RISNER, Igor Mikhailovich, **Ruşd-i Feodalizm ve Teşkil-i Devlet der Miyan-i Afghanan/ Afganlar Arasında Feodalizm'in Büyümesi ve Devletin Oluşması**, Çev. METİN, Amin, 2008, s. 4 - 70.

⁴⁷ FERRIER, a.g.e., s. 16 - 17.

⁴⁸ Bkz. BELLEW, a.g.e, s. 113 - 117.

Han/Özbek Han isminden alınmışlardır.⁴⁹ Evlilik ve diğer yakınlıklar yoluyla ilk önce Türkler ile kaynaşp onların dil ve kültürünü benimseyen Özbekler, daha sonra Tacikler ile kültür ve davranış açısından yakınlaştılar.

Afganistan dışında Özbekistan ve Orta Asya'nın diğer bazı ülkelerinde yaşayan ve Genellikle tarım, hayvancılık ve ticaret ile uğraşan Özbekler, Afganistan'ın kuzey ve kuzeydoğusunda yaşamaktadırlar. Genel olarak Altay dil ailesine ait olan Özbekçe dili ve bir kısmı da Farsça dili ile konuşan Afganistan Özbekleri, genellikle Hanefi Sünni Müslümanlardır.⁵⁰ Özbekler kendi aralarında kabilelere ve klanlara ayrılmışlardır ve Kıpçak, Karluk, Çağatay, Kongurat ve Katağan Özbekler adıyla farklı alt etniklerinden oluşmaktadırlar.

Her halükarda, Afganistan'daki yaşayan milliyetlerin/etniklerin sayısı bunun ile sınırlı kalmaz; Türkmenler, Nuristaniler, Beluciler ve Brahuiler'e dahil bir dizi etnik ve kabile Afganistan'da yaşamaktadır ki diğer milliyetler ve kabilelerle bir sürü yakınlıklar yanında kültür, gelenek, adetler ve davranış açısından farklı ve kendine özgü kültür ve davranışlara sahiplerdir.

Böylelikle Afganistanlı bir insan farklılıklara ve çeşitliliklere dolu bir toplumda doğarak yaşamaktadır ve tam anlamıyla böyle bir ortamın üretimi ve sonucu olarak değerlendirilebilir ki buna yönelik Afganistan kadınları da istisna değildir.

⁴⁹ Encyclopædia Britannica: **Uzbek People**, <http://global.britannica.com/topic/Uzbek-people>, (10. 04. 2016).

⁵⁰ Danışname-i Aryana/Aryana Encyclopadia: **Özbekler/Özbek Etnik Grubu**, http://database-aryana.encyclopaedia.blogspot.com.tr/2013/08/blog-post_11.html#ftn3, (10. 04. 2016).

2. Afganistan’da Kadın Olmak; Uzak Geçmişten Yirminci Yüzyılın

Sonlarına

Çıkışlar ve inişlerle dolu uzun bir tarihe sahip olan Afganistan’da, kadınların statüsü değişik tarihsel, sosyal ve kültürel dönemlerde farklılık göstermektedir ki ülkenin tarihine bir üstünkörü bakış ile bu değişiklikler kolayca görülmektedir. Fakat bu değişiklikler her ne kadar açık ve bariz bir şekilde kendini gösterse de, yine bunun tüm boyutlarıyla incelenmesi kanıtların ve belgelerin eksikliği ve hatta bazı durumlarda yokluğu nedeniyle zor ve hatta imkansız olur ki bu sorun geçmiş (antik) zamanlara doğru kendini oldukça büyük bir oranda göstermektedir. Ancak unutulmamalıdır ki böyle bir inceleme, bütün zorluklar ve eksikliklere rağmen bugünkü Afganistan kadınların durumunun ve statüsünün incelenmesi için gerekli, zemin hazırlayan ve ön planda olan bir role sahiptir. Bu gerçeği göz önüne alındığında, Afganistan kadınların durumu ve statüsüne uzak geçmişten yirminci yüzyılın sonlarına kadar kısa bir bakış ile “İslam Öncesi” ve “İslam Sonrası” iki genel başlık altında ele alınması gerekmektedir.

2.1. İslam Öncesi Afganistan’da kadınların durumu

Eski çağlardaki kadınların durumuyla ilgili tarihsel kanıtlar ve belgeler maalesef çok az, eksik ve yetersizdir. Bazı tarihsel dönemlerde kadınların soluk rolü ve öte yandan da çoğu tarihsel dönemlerde ve hatta bugün bile mevcut olan kadın

düşmanlığı gibi davranışlar, belgelerin eksikliğinin yanı sıra yıkımı ve harabiyetinde büyük bir rol oynamıştır. Ne olursa olsun, bütün bu eksiklikler ve sorunlara rağmen, İslam Öncesi Afganistan’da kadınların statüsünü “Vedi/Veda-i”, “Avesta/Avesta-i” ve “Budi/Buda-i” üç ayrı tarihsel, sosyal, kültürel ve dinsel dönemler sırasında ele almak mümkündür.

2.1.1. Vedi/Veda-i Dönem

Tarihsel belgeler ve kanıtlar M.Ö. otuz bin yıldan fazla bir zamanı şimdiki Afganistan topraklarında insanların varlığını gösterdiğini tespit etse bile, yine bu dönemki insanlar ve yaşayanların kimliği ve yaşayışı hakkında arkeolojik kanıtlar doğru ve kanıtlayan bilgileri veremezler. Ancak M.Ö. üçüncü bin yılından itibaren (mitoloji ile karışmış olmasına rağmen) bilgilendiren ve ispatlayan arkeolojik kanıtlar kendini göstermektedir.

Tarihsel bulgulara göre, M.Ö. üç bin ile beş bin yıl bir dönem arası bugünkü Afganistan topraklarında ve özellikle onun kuzeyinde Ari/Arya/Aryayi veya Aryan adıyla kendini tanımlayan bir halk (etnikler ve kabilelerin bir koleksiyonu) yaşamışlardı. Daha sonra birbirinden ayrılan ve büyük bir kısmı Hindistan, bugünkü İran ve Avrupa dahil diğer yerlere göç eden bu halk, ilk önce bugünkü Afganistan toprakları ve Orta Asya’nın bazı bölgelerinde birbirleriyle beraber yaşarken büyük

bir medeniyetin temelini attılar ki bunların bu ilk ve ortak dönem medeniyetine “Vedi/Veda-i Dönem” veya “Vedi/Veda-i Medeniyet” denir.⁵¹

M.Ö. iki ile bin yıl⁵² veya M.Ö. 2500 - M.Ö. 600⁵³ arası bir dönemde ortaya çıkan Vedi/Veda-i Dönem, bugünkü tarih açısından bakıldığında her ne kadar Hint Yarımadası’na ve özellikle bu kıtanın kuzeyine özgü bir dönem olarak sayılsa da, bunun temeli (köşetaşı) Amuderya/Amu Nehri kenarında (bugünkü Afganistan’ın kuzey ve kuzeydoğusunda) ve Hint-Aryan ve Hint-İran Aryanlar’ın ortak hayatı döneminde atılmıştır.

Vedi/Veda-i Dönemi’nin ismi, Hint-Avrupa dilinde en eski kitapları ve Antik Aryanlar edebiyatının (özellikle din edebiyatının) tamamını içine alan Veda/Vedalar teriminden türetilmiştir. Sanskritçe’de “bilgi” (özellikle “ilahi bilgi”) anlamına ve İngilizce’de “farkında olmak” manasına gelen “wit” sözcüğüyle aynı kökene sahip olan Veda/Vedalar, M.Ö. 1750 - M.Ö. 600 yılları arasında yazılmış olan ve aslında Rigveda, Yajurveda, Samaveda ve Atharvaveda adıyla dört kitaptan (bölümden) oluşan antik bir kitaptır.⁵⁴

⁵¹ JANNATİ, Korus, Parsi Anjoman, **Peyvend-i Zebani ve Ferhangi-i İran ve Hind/İran ve Hindistan Arasındaki Dilsel ve Kültürel Bağlar**, <http://www.parsianjoman.ir/fa/?p=1982>, (14. 04. 2016).

⁵² KOHZAD, Ahmed Ali, **Şaire Hay-i Asr-i Vedi/ Veda/Vedik Dönemi’nin Kadın Şairleri**, Kohzad Kültür Vakfı, 2012, s. 2.

⁵³ Islampedia, **Tarih-i Felsefe-i Hind/Hint Felsefe Tarihi**, <http://islampedia.ir/fa/1393/10/%D8%AA%D8%A7%D8%B1%DB%8C%D8%AE%D9%81%D9%84%D8%B3%D9%81%D9%87-%D9%87%D9%86%D8%AF/>, (14. 04. 2016).

⁵⁴ FLOOD, Gavin, **An Introduction to Hinduism**, Cambridge University Press, New York, 1996, s. 35 -39.

Veda/Vedalar kitabı dualar, ilahiler, kurban etmek için tarifler ve felsefi konular yanında o dönemki insanların hayatı ve toplulukları hakkında örtük olarak olsa bile bilgi vermektedir.

Vedalar kitabı ve diğer bazı kaynaklardan bilindiği kadarıyla, Veda/Vedalar Dönemi'nde bugünkü anlamıyla bir kadın-erkek ayrımı sosyal yaşam ve davranışlar açısından yokmuş gibi görünür. Kızlar ve erkekler aile içinde aynı eğitimi görürken aralarında pek fark yoktu. Mezhebi ve ahlaki açıdan çocukların eğitime yönelik babaların sorumluluğu daha fazla olsa bile, annelerin rolü da bariz ve dikkate değerdi. Erkekler (oğullar) belli bir yaşa ulaştıktan sonra doğal olarak ev dışı ağır işlere eğilimli olup babaları ile beraber bu tip işlerle, kızlar ise evde ve annelerinin yanında kalıp ev işleriyle uğraşıyorlardı. Böylelikle erkek çocuklar daha çok babaların ve kız çocuklar ise daha çok annelerin eğitimi etkisi altındaydı.⁵⁵

Veda kitaplarından bilindiği kadarıyla, Veda/Veda-i Dönemi'nde kadınlar özgür ve bağımsız bir hayata sahip, özellikle geleneksel ve dini bayramlarda özgürce erkekler ile beraber yeşil araziler ve tepelerde toplanırken eğlence yaparak hayattan zevk alıyorlardı. Bu bayramlarda güreş, dans, müzik ve şiir okuma gibi törenler yapılıyordu ve kadınlar da erkekler gibi bu törenlere katılıyorlardı. Böyle toplanmalar genç erkekler ve kızlar için buluşma ve ilişki fırsatını yaratırken istekli ve gönüllü evliliklere zemin hazırlanıyordu. Mülk ve servet kazanmak için yapılan

⁵⁵ KOHZAD, *Şaire Hay-i Asr-i Vedit Veda/Vedik Dönemi'nin Kadın Şairleri*, s. 2.

evliliklere kötü gözle bakılıyordu. Buna karşın evlilikten kaçınmak ve bekar bir hayatı seçmek toplum açısından kötüydü.⁵⁶

Eşitlik ve ortaklığa dayanan eğitim tipi (eğitim verilmesi) ve buna yönelik açık bir sosyal yapısının var olması sonucunda, Rişi/Rishi adıyla tanımlanan bir dizi şairler ve bilgeler ortaya çıktı ki bu Rişi/Rishi'lerin büyük bir kısmını erkeklerin yanında kadınlar oluşturmaktaydı. Toplumdaki bilince ve bilgeye sahip erkek ve kadınlardan oluşan Rişiler, şiir ve şarkı aracılığıyla maddi ve manevi hayatın yolunu halk kitlelerine gösterirken birlik ve etik derslerini öğretiyorlardı. Rişi kadınlar tam anlamıyla Rişi erkekler gibi şiir okuyordu, kurban töreni yapıyordu, tanrılara övgü olarak şarkılar (ilahiler) söylüyordu ve bundan dolayı da Rişiler arasında önemli konuma sahiplerdi. Veda kutsal kitaplarının en eski ve en önemli kitabı olan Rigveda kitabında, Ghocha, Lopamudra, Mamata, Apala, Suriya, Andayi, Sasi, Sarparanci ve Vişuvara gibi kadın şairlerin isimlerinin ve şiirlerinin bulunması, Veda Veda-i Dönemi'nde kadınların durumunun ve statüsünün en iyi yansıması olarak değerlendirilebilir.⁵⁷

2.1.2. Avesta/Avesta-i Dönem

Avesta/Avesta-i Medeniyeti ile karşılık gelen Avesta/Avesta-i Dönem, Zerdüşt/Zartoşt dininin (Zerdüştlüğü) ortaya çıkışı, gelişimi ve üstünlüğü dönemine

⁵⁶ JAVED, Din Mohammad, **Zen der Tarikh-i Afghanistan/Afganistan Tarihinde Kadın**, Bahir Basın, Kabil, 2003, s. 15.

⁵⁷ KOHZAD, **Şaire Hay-i Asr-i Veda/ Veda/Vedik Dönemi'nin Kadın Şairleri**, s. 2 - 4.

verilen bir isimdir. Bilgi ve anlayış anlamına gelen ve Veda Kitabı'yla aynı kökten gelen Avesta adıyla Aryan peygamberi Zerdüşt ve Zerdüştlüğün kutsal kitabından kendi adını alan Avesta/Avesta-i Dönem, M.Ö. bilinmeyen bir tarih ve tahminlere göre millattan önce bin yıldan fazla veya en az bin yıl öncesinde başlayan bir dönemdir.⁵⁸

Çağdaş Farsça dilinin annesi veya daha doğrusu anneannesi olarak bilinen Avesta dili ile yazılmış olan ve eski zamanlarda 21 kitaptan, bugün Yasna, Yashtha, Vendidad, Visperad ve Khordeh Avesta adıyla beş kitaptan (bölümden) oluşan Avesta kitabı, Rigveda ve Tevrat yanında dünyanın en eski üç dini kitabından biridir.⁵⁹ M.Ö. bilinmeyen bir tarihte ve en az milattan bin yıl önce, Zerdüşt Avestası'nın Belh/Balkh/Bactria (bugünkü Afganistan kuzeyi) kralı Guştasp/Veştasp tarafından kabul edilmesiyle birlikte, Zerdüşt dini (Zerdüştlük) krallığın ve bütün ülkenin resmi dini olarak kabul edildi⁶⁰ ki tüm inişler-çıkışlar ve farklılıklara rağmen, İslam gelinceye kadar yüzlerce yıl boyunca başta Med İmparatorluğu olmak üzere, Ahameniş, Part ve Sasani gibi büyük imparatorlukların dinini oluşturuyordu ve toplumsal-siyasal ilişkilerini ve yapılarını ciddi bir şekilde etkiliyordu.⁶¹

Zerdüştlük yüzyıllar boyu bugünkü Afganistan topraklarına dahil bölgede yaşayan halk kitlelerinin hayatı üzerine etkili olmuşken kendine özgü tanrı, insan ve

⁵⁸ HABİBİ, **Tarikh-i Mukhtaser-i Afghanistan: Az Zamanahayi Kadim ta İstiklal/Afganistan Kısa Tarihi: Eski Çağlar'dan Bağımsızlığa**, s. 23.

⁵⁹ GUBAR, **Afghanistan der Mesir-i Tarikh**, s. 36.

⁶⁰ GEIGER, Wilhelm Ludwig ve diğerleri, **Asr-i Avesta/Avesta Dönemi (Çağı)**, Çev. REZİ, Mecid, Asya Basın Enstitüsü, Tehran, 1964, s. 23 - 24.

⁶¹ Bkz. VELİ, Vahab, BASİRİ, Mitra, **Adyan-i Cehan-i Bastan/Antik Dünyanın Dinleri**, Beşeri Bilimler ve Kültür Araştırmalar Enstitüsü, Cilt 3, Tehran, 2000, S. 202 - 214.

dünya anlayışı sunmuştu. İyi düşünce, iyi söz ve iyi iş (iyi düşünme, iyi konuşma ve iyi yapma) diye özetlenen üç temel ilkesi üzerine kurulmuş olan Zerdüşt dini, diğer toplumsal, kültürel ve etiksel kurallar ve kılavuzların yanı sıra, aile ve toplum içinde kadınlar ve erkeklerin ilişkileri, yaşayışı ve ortak hayatı hakkında da kendine özgü talimata sahipti.

Zerdüştlük dinine göre Tanrı (Ahura Mazda) kadın ve erkeği bir arada ve birbirine arkadaş olarak yaratmıştır ve bundan dolayı da erkekler ile kadınlar eşittir. “...*Ve kendinden tüm varlıkları oluşturdu*” sözüyle Zerdüşt dini, kadın ile erkek arası herhangi bir ayrımı yapmaksızın, insan ve doğanın tanrıdan geldiğini ve hatta tanrının bir parçası olduğunu söylemektedir. Böylelikle kadın ile erkek tüm insanlar Ahura Mazda’nın yaratıkları olarak birbirleriyle hak ve sorumluluklar açısından eşittir, her biri kendi yaptıkları ve eylemlerine göre sorumlu sayılır.

Zerdüşt yalnızca eğitim üzerine vurgu yapmamıştır, onu tüm kadınlar ve erkekler için gerekli bir konuma getirmiştir. Ancak buna ilişkin kadınların eğitimi üzerine daha önemle vurgu yapmıştır; kızlar erkeklerden daha fazla eğitim görmelidir çünkü anne-baba evindeyken düzenleme ve reintegrasyonla meşgullerdir ve daha sonra koca evine gittiklerinde de çocuklarını ve gelecek nesillerini yetiştirmekle meşgul olurlar.⁶²

Zerdüşt öğretilerin etkisi altında Avesta/Avesta-i Dönem’de kadınlar dini kutlamalar ve törenlere katılırken erkekler gibi kutsal ateşin koruyucusu olabilirlerdi.

⁶² JAVED, a.g.e., s. 17 - 18.

Buna yönelik toplumsal faaliyetlere özgürce katılarak avukatlık ve hakimlik gibi sorumlulukları da üstlenebilirlerdi.

Zerdüştlük inancında tek eşliliğe iyi gözle bakılmıştır ve bundan dolayı da Avesta Dönemi'nde çok eşliliğin azaldığını ve tek eşliliğin arttığını Zerdüştlüğün yaygınlaştığı bölgelerde görülmüştür. Evlenme ve özellikle rıza temeline dayanan evlenmeyi savunan Zerdüş dini, evlenme teklifinin kabul edilmesini Tanrı'yı (Ahura Mazda'yı) hoşnut edici bir iş olarak değerlendirirken eşli/evli ve çocuklara sahip olan adamı eşsiz ve çocuksuz adama göre daha fazla tercih etmiştir.⁶³

Her halükarda, Zerdüştlük ataerkil bir aile ve toplum yapısı çerçevesinde erkekleri (kocaları) “*The Lord or Master of The House*” lakabıyla evin efendisi olarak tanımlasa da, kadınları (karıları) anne ve çocuk yetiştiren sıfatıyla ve “*The Lady or Mistress of The House*” lakabıyla evin hanımefendisi olarak tanımlanır ve bünyesel bir kadın-erkek ayırımı yapmaksızın dindarlık ve ahlakı tercih eder.⁶⁴

2.1.3. Budi/Buda-i Dönem

Budi/Buda-i Dönem (Budist Dönemi), Budizm'in bugünkü Afganistan topraklarına yayılma ve nüfuz etme dönemine verilen addır. Avesta Dönemi Med, Ahameniş, Part ve Sasani İmparatorlukları ile karşılık geldiği gibi, Budi/Budist

⁶³ ŞEHZADİ, Rustam, **Kanun-i Medeni Zerdüştiyan der Zaman-i Sasaniyan/Sasani Döneminde Zerdüştilerin Medeni Kanunu**, Furuhar Yay., Tehran, 2007, s. 45.

⁶⁴ SANJANA, Darab Dastur Peshotan, **The Position of Zoroastrian Women in Remote Antiquity**, Education Society's Steam Press, Bombay, 1892, S. 35 - 37, 3 - 19.

Dönemi de bunun bir parçasıyla paralel olarak Kuşan, Kidariyan/Kidarites, Yefteli/Eftalit (Ak Hun) ve Kabulşahan/Retbilşahan egemenlik dönemi ile karşılık gelir.⁶⁵

Bugünkü Afganistan topraklarında Budizm'in ilk varlığı ve gelişimi Hindistan kökenli Maurya İmparatorluğu ve onun en güçlü imparatoru olan Büyük Asoka (M.Ö. 273 – M.Ö. 232) döneminde gerçekleşmişse de, M.S. birinci yüzyılda Kuşanlar'ın iktidara gelmesiyle birlikte Budizm, Antik İran'ın doğu bölgelerine (bugünkü Afganistan topraklarına) yaygın bir hale gelmiş ve buna yönelik Zerdüşt dini (Zerdüştlük) ilk önce kuzey ve batı, daha sonra da batıya doğru geri çekildi. Gerçi Kuşan ve onu takip eden sonraki imparatorluklar/devletlerde dini çoğulculuğun varlığı nedeniyle başta Zerdüştlük olmak üzere diğer dinler de yaşamaya devam ediyorlardı. Ancak yöneticiler ve özellikle Kuşan İmparatorluğu'nun en güçlü kralı olan Büyük Kanishka/Kanişka tarafından Budizm'in benimsenmesi ve desteklenmesi sonucunda bu din galip ve egemen bir konuma geldi ki İslam gelene kadar kendi konumunu bugünkü Afganistan'ın güneyi ve Hint Yarımadası'nın kuzeyinde koruyabilmişti.⁶⁶

Tıpkı diğer dinler gibi Budizm de kendine özgü öğretiler ve değerler meydana getirirken eski normlar ve değerleri büyük bir oranda değişikliklerle karşı

⁶⁵ Adı geçen krallıklar ve imparatorluklarda Budizm yaygın bir hale gelmişse de yine Yerel inançlar ve değerler tarafından etkilenmişti ve yerel bir doğaya sahipti. Buna yönelik Yeftelilerin Budist olmadığına ve hatta onunla düşmanlık ettiklerine dair iddialar vardır (bkz. HABİBİ, **Tarikh-i Mukhtaser-i Afghanistan: Az Zamanahayi Kadim ta İstiklal/Afganistan Kısa Tarihi: Eski Çağlar'dan Bağımsızlığa**, s. 108 - 110).

⁶⁶ HARTMANN, Jens-Uwe, Art & Thought (Fikrun Wa Fann), Ed. WEIDMER, Stefan ve diğerleri, **Buddha's Forgotten Country: The History of Buddhism in Afghanistan**, Goethe-Institute, 2004, s. 34 - 37.

karşıya bıraktı. Budizm'in etkisi altında toplum yapısı ve toplumsal statüler de az çok değişikliklere tanık oldu ki buna ilişkin kadınların statüsü ve durumu da istisna olamazdı.

Zerdüştlüğe benzer bir şekilde Budizm inancında da kadın ile erkek arasında pek bir fark yoktu. Irk ve kast farkı gözetmeksizin kadınlar erkekler gibi toplumsal ilişkilere katılabiliyordu ve dini törenlerine katılırken erkekler ile bir arada ibadet edebiliyorlardı. Kadınlar dini görevlerini üstlenip büyüme ve sınıflandırma açısından bazı farklılıklara rağmen Budalık (uyanış, anlayış, farkındalık) veya en yüksek aydınlanma düzeyine çıkabilmektelerdi.⁶⁷ Ancak dünyayı terk etmeye teşvik eden ve bunu rahipler ve rahibeler için bir önkoşul olarak değerlendiren Budizm dini, kadınlar tarafından bu koşulların tamamlanmasına ilişkin zaman zaman şüphe gösterirken genel olarak rahibelerin rahipler tarafından yönetilmesini kabul etmiştir.⁶⁸

Budi/Buda-i Dönem'de manastır hayatı imtiyazlı ve önemli bir konuma gelmişti. Fakat böyle bir durum evli hayatın ve evliliğin reddedilmesi anlamına gelmezdi; Buzdizm'de manastır bir hayat tarzını benimsemeyen kadın ve erkekler için evlilik ve evli hayat, büyüme ve gelişme için en iyi ortam olarak değerlendirilmişti.⁶⁹ Bundan dolayı Budi/Buda-i Dönem'de tıpkı Zerdüştlük Dönemi

⁶⁷ Budizm'de büyüme ve sınıflandırma açıdan kadınlar ile erkekler arası farklılıklar kendini göstermektedir (bkz. KABILSINGH, Chatsumarn, **Women in Buddhism: Questions and Answers**, Buddha Dharma Education Association Inc., Bangkok, 1998, s. 16 - 17).

⁶⁸ JAFARİ, Hüseyin Ali, Eğitim Yönetimi Araştırma Dergisi, **Zen, Khanevade ve İzdivac der Ayin-i Buda/Budizm'de Kadın, Aile ve Evlilik**, İslami Azad Üniversitesi-Araştırma Şubesi, Tehran, 2013, s. 71 - 72.

⁶⁹ JAFARİ, a.g.e., s. 73.

gibi evlilik rızaya dayanan bir şekilde yapıldı ve dini kurallar açısından kadınlar (karılar) ve erkekler (kocalar) birbirlerine karşı bazı hak ve sorumluluklara sahip olurdu. Çok eşlilik yasaklanmamışsa da tek eşlilik tercih ediliyordu ve boşanmaya iyi gözle bakılmamışsa da gerektiği durumlarda çok koşullu ve sınırlı olarak uygulanmaktaydı.

Ne olursa olsun, Budi/Buda-i Dönem’de toplum yapısı ve toplumsal ilişkiler ataerkil bir öze sahip olmasına rağmen, toplumsal açıdan kadın ile erkek arası pek fark yoktu ve kadınlar iyi bir konuma ve pozisyona sahipti; kadınların resmiyle dekore edilmiş boyamalar, kadın şeklinde oyulmuş heykeller ve buna yönelik bir dizi Tanrılar arasında Tanrıçaların var olmaları, iddiayı ispat eden kanıtlarındandır.⁷⁰

2.2. İslam Sonrası Afganistan’da Kadınların Durumu

Yedinci yüzyılın başında ortaya çıkan ve yayılmaya başlayan tek Tanrı inancına dayalı en yaygın Semavi (İbrahimi) dinlerden biri olan İslam dini, bu yüzyılın ortalarından itibaren bugünkü Afganistan topraklarına yayılmaya başladı. Sasani İmparatorluğu’nun çöküşü ile birlikte onların toprakları birbiri ardına Arap işgalci kuvvetlerin eline geçti ki Horasan (bugünkü Afganistan) toprakları da buna istisna değildi. Ancak Araplar’ın saldırısı Horasan ve özellikle merkezi bölgelerinde (Kabil ve onun çevresindeki bölgelerde) Kabulşahan adıyla yerel kralların liderliği

⁷⁰ Budi/Buda-i ve örnek olarak Kuşan Dönemi’nde Tanrılar arasında Nanaia, Venind/Anind, Far/Pharr ve Teir gibi Tanrıçaların yer aldıkları ve sikkelerde onların oyulmuş olan resimleri görülmektedir (bkz. HABİBİ, Abdul Hai, **Namha-i Berkhi az İzidan-i Asri Kuşani ve Aserhayi Bakimanda-i An der Adeb ve Elsene-i Afghanistan/Kuşan Dönemi Tanrılarının Bazı İsimleri ve Afganistan Edebiyat ve Dilinde Kalan İzleri**, Kabil, 1978, s. 26 - 35).

altındaki halkın direnişiyile karşılandı ve bu krallar Araplar'a karşı iki yüzyıllık bir süre boyunca kendi bağımsızlığını koruyabildi.⁷¹

Arap istilasıyla birlikte İslam dini ve Arap kültürü yayılmaya başladı ve bunların yüz seksen yıl (M.S. 642 - M.S. 822) askeri ve siyasi hakimiyeti altında İslam dini, Arap dili ve İslam-Arap kültürü yaygın bir hale geldi.⁷² Bunun ile birlikte sosyal ve siyasal alanda büyük değişiklikler meydana geldi, yeni din ve kültür yavaş yavaş savaşlar ve barışlar sonucunda eski din ve kültürün yerini aldı.

İslam dini diğer alanlar ve sektörlerde yaptığı gibi kadınların statüsü ve onların hak, özgürlükler ve sorumlulukları hakkında da kendine özgü öğretileri ve kuralları meydana getirirken İslam/İslamiyet öncesi dönemlere göre köklü değişikliklere neden olmuştu.

İslam'ın temeli olan Kur'an (Kuran-ı Kerim) kitabında ve İslam mitolojisinde bütün insanlar Adem (ilk erkek) ve Havva (ilk kadın) adıyla bir erkek ile bir dişiden yaratılmıştır ve bunların çocuklarıdır.⁷³ Böylelikle yaratılış açısından insanlar ve kadın ile erkek arasında bir fark yoktur. İnsan (erkek ve kadın) yeryüzünde Tanrı'nın (Allah'ın) halifesidir⁷⁴ ve bundan dolayı da farklılık ve ayrılık yapılmaksızın bir dizi temel hak ve özgürlüklere sahip olan varlıktır. Yaratılış, şeref, haysiyet, kıymet ve insani değer açısından kadınlar ile erkekler arası fark olmadığı halde, her ikisinin ayrı

⁷¹ FARHANG, a.g.e., s. 6.

⁷² GUBAR, *Afghanistan der Mesir-i Tarikh*, s. 83.

⁷³ "Ey insanlar, sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık..." (bkz. Kuran-ı Kerim, Hucurat suresi, 13. Ayet).

⁷⁴ "Hani, Rabbin meleklerle, *"Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım"* demişti...", "O, sizi yeryüzünde halifeler kıldır..." (bkz. Kuran-ı Kerim, Bakara suresi, 30. Ayet; Fatır suresi, 39. Ayet).

ayrı haklar, sorumluluklar ve vazifeleri vardır; yani erkeklerin hak ve sorumlulukları olduğu gibi kadınların da hak ve sorumlulukları vardır. Aile içinde de karı-koca arasında hak-görev ilişkisi vardır ve karı-kocadan her birinin diğerine karşı hakları olduğu gibi vazifeler ve sorumlulukları da mevcuttur. Ancak fizyolojik özellikleri açısından erkek ile kadın arası farklılıklar var olduğu ve bu açıdan erkek kadına veya kadın erkeğe eşit olmadığı için, bunların hak, sorumluluk ve vazifeleri arasında bir eşitlik söz konusu değildir; buna karşın her birine özelliklerine göre hak ve vazifeler verilmiştir.

Mehir, miras/kalıtım ve bireysel mülkiyet gibi mali hakların tanınması yanında, Biat gibi metodolojiler (bugünkü oy hakkı ve oy hakkının kullanımına karşılık gelen metodoloji) aracılığıyla siyasal ve toplumsal meselelere kadınların katılımını sağlayan İslam dini, toplumsal, siyasi, iktisadi, dini ve ailevi yönleri açısından kadınların konumunu belirlemiştir. Bazı eleştirmenlerin İslam'ın kadın anlayışı, özellikle de miras, şahitlik ve siyasi katılım anlayışları ve kurallarına ilişkin sert eleştirileri olsa bile, yine Müslüman alimler ve İslam düşünürleri buna ilişkin eleştirilerin doğru olmadığını söylerken Kur'an ayetleri, hadisler ve diğer dini metinlere atıfta bulunarak kadın-erkek eşitliği üzerine İslam'ın vurgulamalarından söz etmişlerdir.

Bütün bunlara rağmen, Araplar'ın Horasan'daki (bugünkü Afganistan'daki) istilasına karşılık gelen dönemi, bir taraftan ırkçılık, Arapçılık, etniksel ve dilsel asabiyetler, gerginlikler ve nihayet olarak da savaşlar ve direnişler dönemi, öbür yandan da Arap-Acem hiyerarşisine dayanan baskılarla dolu bir dönem olarak

değerlendirilebilir.⁷⁵ Buna yönelik adı geçen dönemde İslam ve İslamiyet yerine İslam'dan Araplar'ın yorumlamaları (yanlış yorumlamaları) ve İslam ile donatılmış ve onun perdesi altında gizlenmiş olan Arap gelenekleri başat bir konuma gelmişti ki kadın hak ve özgürlükler alanı da buna istisna olamazdı.⁷⁶

Bu dönemki kadınların durumu ve statüsü savaşlar ve direnişler gölgesinde kaldığı ve dolayısıyla da kapsamlı bir biçimde incelenmesi mümkün olmamasına rağmen, bölgenin genel durumunu göz önüne alınmasıyla ve o günkü Arap geleneklerin değerlendirilmesiyle incelenebilmektedir.

Arap istilasıyla birlikte erkekler dahil birçok kadın da esaret ve köleliğe alındı.⁷⁷ Kadınlara ilişkin var olan anlayış ve geleneklere aykırı bir şekilde, Araplar'ın iyi olmayan birçok gelenekleri Horasan (bugünkü Afganistan) toplumuna girmeye başladı. Kadınların erkekler ile eşit olmadığı, kadınların erkeklere göre daha zayıf ve hatta zekadan yoksun varlıklar olduğu, kız çocukların gerçek çocuk olmadığı, erkek çocukla gurur duyulması ve kız çocuğa utanç duygusuyla bakılması, erkeğe göre kadının ikincil bir konuma gelmesi, kadının toplumdaki statüsünün azalması ve rolünün aile çerçevesinde sınırlandırması gibi İslam ruhuna ve amacına

⁷⁵ Bkz. ZARRINKOUB, Abdülhüseyin, **Du Karn-i Sukut/İki Yüzyıl Sessizlik**, Sokhan Yay., Tehran, 2002, s. 49 - 51.

⁷⁶ Bkz. JAVED, a.g.e., s. 33 - 34.

⁷⁷ Arap istilası döneminin farklı tarihsel aşamalarında birçok kadın, esaret ve köleliğe alındı ve hatta pazarlarda satılırdılar. Ancak bu kadınlardan bazıları iyi kültür, davranış ve yeteneklere sahip olduğundan dolayı Halife ve büyük emirlerin saraylarında yer aldılar ki daha sonra Emevi ve Abbasi Halifeler'in bir çoğu bu kadınların rahminden doğdular (bkz. HABİBİ, Abdul Hai, **Tarikh-i Afganistan Bad Ez İslam/İslam Sonrası Afganistan'ın Tarihi**, Dünya-i Kitap Yay., Tehran, 1988, s. 617).

uygun olmayan ve hatta ona aykırı olan uygulamalar ve gelenekler yayılmaya başladı ki olağanüstü zararlı sonuçlara sebep oldu.

Gerçi Araplar'ın dolaysız egemenliği kısa zamanlıydı (yalnızca yüz seksen yıllık bir dönem süresince devam etti) ve son olarak da halk ayaklanmaları sonucunda sona erdi. Ancak bu dönemin geri kalan olumsuz etkileri ve sonuçları yüzyıllar boyu ve sonraki dönemlerde de (hatta günümüzde de) az çok kendini göstermektedir.

2.2.1. Arap İstilasından Sonra İlk Bağımsız Hükümetlerin Şafağında Kadınlar; Tahiriler'den Samaniler'e

Abbasi Halifeliği'ne karşı Horasan'da bağımsızlığını ilan eden, güç kazanmış olan Tahiryan/Tahiri Hanedanı (821 - 873), Arap istilası döneminden sonra bağımsız olarak kurulan ilk egemen hanedanlık olarak kabul edilmektedir. Tahiriler'in iktidara gelmesi, Horasan (Afganistan) ve bölge tarihinde bir dönüm noktası olarak değerlendirilmektedir. Ancak Tahiriler ve onu takip eden Saffariler/Seferiler Hanedanı (861 - 1003) bölgenin siyasi bağımsızlığı alanında büyük ve önemli bir role sahip olsa bile, yine birçok bakımdan Arap değerlerin etkisi altındaydılar. Yerli (aboriginal) dil ve kültürün yeniden canlandırılması alanında özellikle Saffariler'in çabaları ve başarıları dikkat çekici olsa da, toplumsal değerler, ilişkiler ve davranışlar açısından bakıldığında, adı geçen iki dönem Arap istilası döneminden pek farklı değildi. Savaşlar ve askeri kampanyalarla dolu bu kısa süreli iki dönemde kadınların durumuna ilişkin çok az ve yetersiz tarihi belgeler mevcut olsa da, yine örtük olarak

bu belgelerden kadınların ikincil bir konumda oldukları, aile içinde rolünün sınırlı olduğu ve kamu (toplumsal) işlerine çok az katıldıkları görülmektedir.⁷⁸

Samaniler Dönemi'nde (819 - 999) kadınların durumu Tahiriler ve Saffariler Dönemleri'yle benzerlikler göstermektedir. Önceki dönemlere benzer bu dönemki kadınların durumuna ilişkin de çok az tarihsel belgeler kalmışsa da, yine siyasal, sosyal ve kültürel açıdan Horasanlılar'ın altın çağı olarak değerlendirilebilen bu dönemde, diğer alanlardaki gibi kadınların durumu ve konumuna ilişkin -bugünkü ölçekler ile ölçüleyemezse de- bazı dikkat çekici gelişmeler meydana gelmiştir.

Samaniler'in en ünlü emiri/hükümdarı olan İsmail Samani (İsmail bin Ahmed) Dönemi'nde ilk defa olarak kadınların savunma ve korunma konusu görülmektedir. İsmail Samani, Saffariler'e karşı savaşında ve onların saldırısını geriye püskürtmek için, seferberlik ve savaşın hedefini, vatan ve genel olarak insanların savunması gibi başlıca nedenler yanında kadınların kölelikten kurtarılmasının da olduğunu belirtmektedir. Bunu propaganda ve heyecan verici laflar olarak değerlendiren iddiaların var olmasına rağmen, böyle bir konum, kadınların önemini ve korunması gerektiğini gösteren bir pozisyon olarak değerlendirilebilir. Buna yönelik Samaniler Dönemi'nde dolaylı olsa da, kralların/emirlerin kadınlarının siyasal-toplumsal alanlarda rol oynadıkları görülmektedir. Bu dönemde yaygın olan şey kadınlar ile siyasi amaçlara ulaşılabilmek için yapılan evlilikler, araçsal bir boyuta sahip olduğundan dolayı

⁷⁸ Tahiriler ve Saffariler dönemleri hakkında daha fazla bilgi için bkz. GUBAR, **Afghanistan der Mesir-i Tarikh**, s. 86 - 96.

olumsuz bir gözle bakılsa da, o zamanki anlayışlara göre barış pekiştirmek doğrultusunda etkin bir konuma sahipti.⁷⁹

Bütün bunlara ek olarak, Samani Dönemi'nde en önemli ve övgüye layık noktalardan biri, Rabia Balkhi/Belhi adıyla şair, ressam/boyacı, düşünür ve bilgiye sahip bir kadının ortaya çıkmasıdır. İslamiyet sonrasında Farsça dilinin ilk kadın şairi olarak sayılabilen ve “Fars şiirinin annesi” lakabına sahip Belhi Rabia, büyük şair ve klasik Fars edebiyatının kurucularından biri olan Rudaki ile şiirsel programları düzenlenirken kraliyet sarayında kral/emir ve saray adamları önünde şiir okuyordu ve teşvik de ediliyordu. Haris kardeşinin sarayındaki Baktaj/Bektaş adıyla çalışan biri ile Rabia'nın aşk (romantik) ilişkisi, Fars edebiyatının en ilginç ama hüznü aşk hikayelerinden birini oluşturmaktadır.⁸⁰ Rabia Belhi'nin durumu ve statüsü o zamanki kadınların genel durumunun bir göstergesi olamasa da, yine Samaniler'in kadına ilişkin bakış açısını gösterebilmektedir.

2.2.2. Ortaçağ ve kadınların yükseliş ve düşüşleri; Gazneliler'den Timurlular'a

963 - 1186 yılları arasında Horasan, Maverâünnehir ve Hindistan kuzeyinde hüküm sürmüş olan Ghaznaviyan/Gazneliler Dönemi, Fars, Türk ve İslam

⁷⁹ Bkz. FOROZANİ, Seyid Abulkasim, **Paygah-i Siyasi, İctimayi ve Farhangi Zenan der Davran-i Samaniyan/Samaniler Dönemi'nde Kadınların Siyasal, Toplumsal ve Kültürel Tabanı**, Sistan ve Beluçistan Üniversitesi'nin Tarihsel Araştırmalar Dergisi, 2008, Zahidan, s. 142 - 144.

⁸⁰ Bkz. HODA, Hüseyin, **Zenan-i Berguzideh-i Tarikh/Tarih'in Elit Kadınları**, Maivand yay., Kabil, 1972, s. 16 - 19; ETA, **Zenan-i Sokhansara der Poye-i Edeb-i Dari/Dari (Farsça) Edebiyatın Gelişim Sürecinde Hoparlör Kadınlar**, Devlet Matbaası, Kabil, 1986, s. 2 - 4.

kültürünün bir kombinasyon dönemi olarak değerlendirilebilir.⁸¹ Türk kökenli fakat Fars topraklarında iktidara gelen ve başta Samani olmak üzere önceki Fars devletlerinin siyasal ve kültürel etkisi altında Farslaşmış olan Gazneliler, dini açıdan Abbasi Devleti'nin halifesine bağlıydılar. Sert dini yorumlamalar ve bazen de iyi olmayan geleneksel inançların var olduğundan dolayı bu dönemde, kadınların toplumsal ve siyasal alanlarda katılımları çok az ve sonraki gelen Selçuklular ve Moğollar Devletleri'ne göre çok düşük bir seviyedeydi.⁸²

Önceki dönemlere benzer bir şekilde, Gazneliler Dönemi'nde de güvenlik ve istikrarın getirilmesi için siyasi evlilikler geniş bir ölçüde vardı ve kadınlar dolaylı olarak sultanların veraset ve barış antlaşmaları gibi konularda (antlaşmaların/ sözleşmelerin konusu veya pahası konumunda) büyük ölçüde rol oynuyorlardı.⁸³

Tarihsel belgelere göre, Gazneliler Dönemi'nde çeyizler oldukça yaygındı. Sultanların haremlerinde evlenmiş, evlenmemiş ve bir dizi köle kadınlar yaşamaktaydı ve aralarındaki şanslı olanlar kendine özgü haysiyet, asalet, itibar, bağımsız kuruluşlar ve bir sürü hizmetçilere sahiplerdi. Selçuklular Dönemi'nde (1038 - 1153) ise dini fanatizmin yerini büyük ölçüde geleneksel kültür alırken kadınların daha fazla özgürlük kazanmasına neden oldu. Bu dönemde özellikle Selçuklu kraliyet sarayına bağlı olan Türk kadınlar güç kazandı ve dolaylı veya bazen da dolaysız olarak siyasi işler ve işlemlere katılırken etkin bir biçimde rol

⁸¹ Bkz. FARHANG, a.g.e., s. 8.

⁸² Gazneliler dönemi hakkında daha fazla bilgi için bkz. GUBAR, **Afghanistan der Mesir-i Tarikh**, s. 104 - 120.

⁸³ SOHEİLA, Amir Soleimani, **Zenan der Tarikh-i Beyhaki/Beyhaki Tarihinde Kadınlar**, Çev. KOCLU, Farzane, Buhara Dergisi, Tehran, 2011, s. 103.

oynuyorlardı. Selçuklu sultanı Melikşah'ın karısı ve sevgili eşi olan Terken/Terkan Hatun, Selçuklular Dönemi'ndeki etkili ve güçlü kadının en büyük örneğidir.⁸⁴ Terkan Hatun fazla güç kazanmak ve yönetimde daha etkin bir role sahip olmak için Melikşah'ın ve bütün Selçuklular Dönemi'nin en güçlü veziri ve devletin perde arkasındaki gerçek yöneticisi olan Nizam ul Mülk Tusi'nin işten çıkarılma ve ona karşı suikastinde etkin bir role sahipti. Terkan Hatun, Melikşah'ın ölümünden sonra Muhammed adıyla kendi oğlunu iktidara getirebilmek için bir süre boyunca savaşlara girdi, uzlaşma antlaşmaları imzaladı ve aynı anda devleti de idare etti.

Gazneli Devleti'ni ortadan kaldıran Ghoriler/Gurlular (Ghuriyan/Ghuriha) Dönemi'nde (1148 - 1214) de kadınların statüsü önceki dönemlere ve özellikle Gazneli Dönemi'ne benzerlik göstermektedir. Tacik/Aymak kökenli Gurlular İmparatorluğu'nun merkezi bugünkü Afganistan'ın kuzey batısındaki Ghor/Gur ili olduğu halde, onların toprakları Hint alt kıtasına kadar yayılmıştı.⁸⁵ Gurlu Dönemi'ndeki kadınlar hakkında çok az bilgi bulunsa da, yine bu iktidara sahip olan hanedanın kralları arasında Reziya Ghorî/Gurî başta olmak üzere birkaç kadının sultan (kral) oldukları görülmektedir.⁸⁶

Sultan Raziye Ghorî/Gurî veya Raziyya al-Din adıyla tanınan ve Urduca'da Celalat udin Reziya Sultane diye ünlü olan bu kadın, 1236'dan itibaren 1240 yılına kadar Delhi tahtına geçmiştir ve Hindistan'da bir sultan olarak hüküm sürmüştür. Delhi Sultanlığı'nın ilk kadın sultanı olarak sayılan Sultan Raziye, tabiyeci ve askeri

⁸⁴ JAVED, a.g.e., s. 48.

⁸⁵ GUBAR, *Afghanistan der Mesir-i Tarikh*, s. 132 - 133.

⁸⁶ GHORÎ, Ghausuddin Mustamand, *Tarikh-i Mukhteser-i Ghor/Gur Kısa Tarihi*, Faizi Kitabevi, Herat, 2008, Ss. 77 - 80.

komuta becerisine sahipti ve bütün bunların yanında Farsça dilinin yetenekli bir şairiydi ki şiirlerinin pek çoğunun kayıp olmasına rağmen bazıları hala da mevcuttur.⁸⁷

Harezmşahiyan/Harezmşahlar hüküm sürme dönemi Antik İran ve Horasan topraklarında 1098 - 1219 yılları arası bir dönem boyunca gerçekleşmişse de, onların egemenliği bugünkü Afganistan topraklarında kısa bir dönem (1214 - 1219 yılları) boyunca devam etmiştir.⁸⁸ Harezmşahiyan Dönemi'ndeki kadınların durumuyla ilgili tarihsel belgeler yetersizdir ve dolayısıyla da onların konumunu belirgin bir şekilde açıklanamasa da, bilindiği kadarıyla bu dönemde de önceki dönemlerdeki gibi bazı yetkili ve etkin kadınlar vardı ki İl Arslan Harezmşah'ın karısı olan Terkan Hatun, Bibi Munaccime, Alaaddin Muhammed Harezmşah'ın annesi olan Terkan Hatun ve kızı olan Han Sultan gibi isimler bu kadınlardandır.⁸⁹

İl Arslan Harezmşah'ın karısı Terkan Hatun, devlet idaresi gibi siyasi işlerin yanı sıra, askeri işlerde de kocasına yardımcı oluyordu. Dikkate ve tedbire sahip olan Alaaddin Muhammed Harezmşah'ın annesi Terkan Hatun, Muhammed Harezmşah yanında bir sultan gibiydi ve Han Sultan da kendi annesi gibi siyasi alanda yetkili olduğundan dolayı ünlüydü. Buna yönelik Bibi Munaccime (Munaccime-i

⁸⁷ HODA, a.g.e., s. 25 - 28.

⁸⁸ GUBAR, *Afghanistan der Mesir-i Tarikh*, s. 137.

⁸⁹ ZOHRİ, Memariani, DEŞTİ, Mohammad, *Zen der Devre-i Khwarazmshahian/Harezmşahiyan/Harezmşahlar Döneminde Kadın*, İslam'ın Tarihi Araştırma Aynasında Dergisi, Tehran, 2013, s. 126 - 131.

Nişaburi/Nişaburlu Munaccime) ise matematikçi ve gökbilimci bir kadın olarak kraliyet sarayına girdikçe önem ve ün kazandı.⁹⁰

13. yüzyılın başları ve 14. yüzyılın sonları Horasan (bugünkü Afganistan) tarihinde sırasıyla Cengiz Han ve Emir Timur (Timur-i leng/Aksak Timur) saldırganlık ve istilasıyla karşılık gelen bir tarihtir ve bundan dolayı da bölgenin tarihinde bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Bu saldırılar ve istilalar sonucunda şehirler yıkılmıştır ve binlerce insan katledilmiştir. Genel olarak erkekler katledilmiştir, kadınlar ve çocuklar ise köle yapılmıştır. Böylelikle bu yıllara denk gelen dönemlerde, genel olarak insan hakları ve özel olarak da kadınların hak ve konumundan söz etmek mümkün değildir. Ancak bu dönemlerde kral/han çadırına/sarayına bağlı olan kadınların durumu farklıydı ve aynı zamanda hakimiyetin konsolidasyonu sonrasında (özellikle bir sonraki nesilde) durum tam olarak farklılaşmıştır.⁹¹

Moğollar döneminde Moğol kadınlar, özellikle sultan/han sarayına (yurduna) bağlı olan kadınların durumu ve konumu daha iyi bir durumdaydı. Moğol hanların/kralların eşleri ve kızları yetkiye sahip, son derece saygıdeğerdi ve siyasal-toplumsal alanlarda etkin bir şekilde rol oynuyorlardı. Hatun diye tanımlanan Moğol kralların eşleri (ilk eşi/kralın en büyük erkek oğlusunun annesi) devlet idaresi ve veliaht prensin belirlenmesi gibi işlerde büyük bir role sahip olmak ile birlikte, kendine özgü saray, bütçe, emlak, gelir ve hükümet aygıtına benzer bir kuruluş ve formasyona sahipti. Moğol hanların/kralların sarayında ve devlet aygıtında

⁹⁰ ZOHRA, a.g.e., s. 126 - 131, 134.

⁹¹ FARHANG, a.g.e., s. 8 - 9.

kadınların yüksek konumu ve iyi statüsü, toplum üzerinde de etkili olurken kadınlar ile erkekler arasındaki eşitlik alanında olumlu sonuçlara neden olmuştur. Buna yönelik kadınlar bir dizi hak ve özgürlüklere sahip, toplumsal konumu ve statüsü açısından erkekler ile eşit bir düzeyde yer aldılar. Ancak unutulmamalıdır ki böyle bir davranış biçimi, Moğol kadınlar ve özellikle han yurduna bağlı olan kadınlara özgü bir davranıştı. Kadınlar dahil Horasan'ın yerli sakin halkı ve yerel vatandaşlarına karşı Moğollar'ın davranışı tamamen farklı ve genellikle hakaret, aşağılama ve cinayetlerle kombine edilmişti.⁹²

Timur'un kendi dönemi ne olursa olsun, Şahruh Mirza başta olmak üzere Timur'un oğulları tarafından kurulmuş olan Timurlu/Timurlular Devleti'yle karşılık gelen Timuriyan/Timurlular Dönemi (1381 - 1506), Horasan (bugünkü Afganistan) tarihinde önemli ve dikkat çekici bir dönem olarak değerlendirilir.

Şahruh Mirza ve onun eşi Gevher Şad Begüm, bugünkü Afganistan batısındaki Herat ilinde öyle güçlü ve muhteşem bir devletin temelini attılar ki şan ve görkem, bilim ve hikmet açısından o günkü devletler arasında eşsiz ve üstün bir konumda yer alıyordu. Buna ilişkin önemli olan nokta, devletin yaratma, geliştirme ve ilerlemesinde Şahruh Mirza'nın karısı olan Gevher Şad Begüm'ün büyük bir role sahip olmasıydı.⁹³

Gevher Şad Begüm kraliyet sarayında büyük bir prestije sahipti ve çok saygı duyuluyordu. Şahruh Mirza bütün işlerinde onun ile istişare ederek devletle ilgili

⁹² Bkz. GUBAR, **Afghanistan der Mesir-i Tarikh**, s. 230 - 233.

⁹³ JAVED, a.g.e., s. 53.

işler ve işlemlerini sürdürüyordu. Gevher Şad kendisi de çok yetkiye sahip, yenilikçi ve yaratıcı bir kadındı. O, kendi girişimiyle bir çok cami (mescit), manastır (hanekah), kütüphane ve okul inşa etti ki bazıları hala da Herat (bugünkü Afganistan sınırları içerisinde) ve Meşhed (bugünkü İran sınırları içerisinde) gibi şehirlerde ayakta ve onun (Gevher Şad) adıyla anılmaktadırlar.

Gevher Şad şairler, alimler ve bilim adamlarına dikkat çekerek özel bir ilgi gösteriyordu ve onlara destek veriyordu. Bunun için de bu dönemde bir çok şair, yazar ve bilim adamı kraliyet sarayında mevcuttu ve kraliyet (devlet) tarafından destekleniyordu.

Timuriyan/Timurlular Dönemi'nde Gevher Tac (Gevher Şad'ın kız kardeşi) ve Perizad/Perizat gibi tanınmış ve yenilikçi kadınlar ve Mehri Herevi gibi ünlü ve yetenekli kadın şairler ortaya çıkmıştır ve kalıcı izler bırakmışlardır.⁹⁴ Nitekim, birkaç isim o dönemki tüm kadınların durumunu ve statusünü temsil edemezse de, yine o dönemki kadınların statusünün bir göstergesi olarak değerlendirilebilmektedir.

2.2.3. İki Yüzyıl Gerilim ve İktidar Mücadelesi Döneminde Kadın;

Durrani Hanedanı'nın Oluşumundan Cumhuriyet'in İlanına

16. Yüzyılın başlarında Timurlu İmparatorluğu'nun yıkılması ve parçalanmasıyla birlikte savaşlar ve rekabetlerle dolu bir dönem başladı. Horasan (bugünkü Afganistan) toprakları ayrışmaya maruz kalırken kuzeyden Şeybaniler,

⁹⁴ Bkz. JAVED, a.g.e, s. 60 - 63.

güney ve doğudan Babür/Babüryan İmparatorluğu (Hint Moğol İmparatorluğu) ve batı tarafından da Safevi Devleti gibi bölgesel güçlerin rekabet meydanına dönüştü.⁹⁵ Gerçi 1736 senesinde Afşar Hanedan'ın ve özellikle onun kurucusu Nadir Şah Afşar'ın iktidara gelmesiyle Antik İran (Büyük İran) ve onun büyük bir parçası olan Horasan toprakları kendi birliğini yeniden buldu ancak 1747'de Nadir Şah Afşar'ın öldürülmesinden hemen sonra iç savaşlar ve güç mücadeleler yeniden başladı.⁹⁶

Nadir Şah'ın ordusundaki Afgan (Peştun) askerlerinin önde gelen komutanı olan Ahmet Han, 1747 yılında bugünkü Afganistan'ın güneybatısındaki Kandahar ilinde iktidarı ele alırken kendisini Nadir Şah Devleti'nin mirasçısı sayarak savaş aracılığıyla Amuderya'dan kuzeybatı Hindistan'ın (bugünkü Pakistan'ın) büyük bir kısmını kapsayan Hint Okyanusu'na kadar uzanan bir imparatorluğu kurdu ki Afganistan tarihinde Abdaliyan/Abdaliler veya Dürraniler İmparatorluğu adıyla tanınmaktadır.⁹⁷

Ahmet Han (Ahmet Şah) tarafından kurulmuş ve seksen yıl gibi (1747 - 1826) bir süre boyunca hüküm süren Dürrani Devleti, erken döneminde istikrar ve kararlılığa sebep olmasına rağmen, baştan itibaren bunun ile karşılık gelen dönemde adaletsizlik, eşitsizlik ve etnik bağnazlık büyük ölçüde kendini gösterirken kapalı bir toplum yapısı meydana gelmiştir.

Bu dönemde diğer alanlardaki gibi kadınların statüsüne ve hak-özgürlükler açısından onların konumuna ilişkin de terslikler ve anomallikler ortaya çıkmıştır;

⁹⁵ GUBAR, *Afghanistan der Mesir-i Tarikh*, s. 281.

⁹⁶ GUBAR, a.g.e., s. 353.

⁹⁷ Bkz. MİSBAHZADEH, a.g.e., s. 59.

kadınlara ilişkin birçok zorlaştırmacı gelenekler ortaya çıkmıştır ve onlar fidye (kefare) olarak kan bedelinde veya uzlaşma ödemesi gibi evlendirilmişlerdir. Ahmet Han Dönemi'nde etniksel gelenekler egemen bir konuma gelmiş ve bundan dolayı da kızlar mirastan mahrum ve dul kadınlar ölen eşlerinin akrabalarıyla evlenme mecburiyetinde kalmışlardır.⁹⁸

Hiyerarşiye dayanan Dürraniler Dönemi'ndeki sınıflı toplumda, kadınların rolü aile çerçevesine sınırlı ve erkeklere göre ikincil bir konumundaydı. Kraliyet sarayındaki kadınların bazıları görece güç ve yetkiye sahipti ve hanedanın ikinci kralı olan Timur Şah Dönemi'nden itibaren, kadınlarla dolu harem kurulu ve onlarca kadın bu haremde yaşıyordu. Örnek olarak, Timur Şah haremde üç yüz kadın (eş) ve köle kız vardı ve her hafta da bir bakire kız buna ekleniyordu.⁹⁹ Ancak zamparalık nahoş geleneği bunun ile sınırlı değildi. Bu uygunsuz davranış sonraki krallıklar ve Dürranileri takip eden Barakzay Hanedanı'nın döneminde (1826 - 1973) de az çok kendini göstermektedir. Örneğin, Barakzay Hanedanı'na bağlı olan Emir Habibullah Han (1901 - 1919) kendi haremde yüzden fazla kadını toplamıştı ve bu kadınlardan onlarca çocuğa sahip olmuştu. Emir'in Haremi için bol bol servet harcanıyordu ve bir sürü kişi de haremde çalışıyordu. Ancak bütün bunlara rağmen toplumdaki kadınlara ilişkin kurallar farklıydı; Emir'in bir kararnamesine göre, kadınlar beyaz ve tasarlanmış burkayı giymemeliydi. Kadınların burkası gri olmalı ve herhangi bir dekoratifi olmaksızın giyilmelidir. Kadınlar gerekli işi olmaksızın evden çıkmamalıdır, yoksa cezalandırılacaklardır. Buna yönelik şarkıcı ve dansçı

⁹⁸ JAVED, a.g.e., s. 68.

⁹⁹ FARHANG, a.g.e., s. 111.

kadınlar tövbe etmek zorunda kaldı, bazı kadınlar seks suçu nedeniyle körlük gibi korkunç cezalar ile cezalandırıldı ve Hindu kadınlar da diğer kadınlardan ayrılabilmesi için sarı burka giymeye zorlandı.¹⁰⁰

Barakzay Dönemi'ndeki kadınların durumu ne olursa olsun, Habibullah Han'ın öldürülmesinden ve onun oğlu olan Emanullah Han/Şah Emanullah'ın (1919 - 1929) iktidara gelmesiyle birlikte toplumsal, siyasal, iktisadi, kültürel ve diğer alanlarda yenilikler ve değişiklikler meydana geldi ve dış politikası açısından İngiltere'ye bağımlı olan Afganistan, kendi tam bağımsızlığını kazanabildi.¹⁰¹

Şah Emanullah Dönemi'nde diğer alanlardaki yenilikler ve değişikliklere benzer bir şekilde kadın hak ve özgürlükleri alanında da başlıca değişiklikler ve büyük ölçüde gelişmeler gerçekleşti. Önceki dönemlerin tersine bu dönemde harem ve harem kuruluşuna son verildi, Habibullah Han Dönemi'nden kalmış olan haremdeki kadınlar özgür bırakıldı ve harem oluşturulması yasaklandı. Buna yönelik kadınlar için eğitim görme zemini hazırlandı. 1928 yılında ilk kız okulları kuruldu ve İrşad-i Nisvan (Kadın/Bayan Rehberi/Kılavuzu) adıyla haftalık bir gazete yayımlanmaya başladı ki kadınlar için ve kadınlar hakkında konular ve makaleler yayımlanıyordu.

Adı geçen dönemde kadın hak ve özgürlükleri alanındaki işlemler ve gelişmeler gerçekten etkileyiciydi; küçük kızların evlendirilmesi yasaklandı, on iki entellektüel kadından oluşan Encümen-i Himayet-i Nisvan (Kadınlar'ın

¹⁰⁰ GUBAR, *Afghanistan der Mesir-i Tarikh*, s. 700 - 701.

¹⁰¹ FARHANG, a.g.e., s. 345; HABİBİ, *Tarikh-i Mukhtaser-i Afghanistan: Az Zamanahayi Kadim Ta İstiklal/Afganistan Kısa Tarihi: Eski Çağlardan Bağımsızlığa*, s. 386 - 387.

Derneği/Kadınlar'ın Destek Derneği) adında bir kurum kadınlara destek vermek için kuruldu, ilk defa olarak kadınlar okula gittiler, devlet işlerinde (dairelerinde) istihdam edildiler ve eğitim için yurt dışına gönderildiler.¹⁰²

Bu dönemde kölelik yasası ortadan kaldırıldı ve ülkedeki bütün yaşayanlar serbest yurttaş olarak sayılırken cinsel farklılıklar dahil herhangi bir ayrımcılık olmaksızın kanun (yasa) önünde eşit hak ve sorumluluklara sahip oldular. Ancak bu gelişmeler ve özellikle kadın hak ve özgürlüklerine ilişkin yenilikler, örf ve gelenekler temeline dayanan Afganistan toplumunda halk kitleleri ve din adamlarının sert tepkileriyle karşı karşıya kaldı. Dolayısıyla da kısa bir süre sonra ortamın etkisi altında yine kadınların burka giymemeleri itirazlarla karşılaştı, kadınların eğitim görmeleri ilga edildi, eğitim için kızların yurt dışına gönderilmeleri yasaklandı, küçük kızların evliliğine izin verildi ve kayıtsız şartsız olarak erkeklerin dört kadın ile evlenebilmeleri serbest bırakıldı.¹⁰³

Böylelikle uzun olmayan bir süre sonrasında kadın konumuna ilişkin gerici bir değişim gerçekleşti ve kadınlar yine hak ve özgürlükler açısından sınırlandırıldılar. Ancak değişiklikler bunun ile sınırlı kalmadı ve laiklik temeline dayanan seküler bir toplumun yaratılması peşinde olan Şah Emanullah, 1929 yılında Emir Habibullah Kalakani liderliği altında halkın ayaklanmaları sonucunda ülkeyi

¹⁰² JAVED, a.g.e., s. 85 - 86.

¹⁰³ JAVED, a.g.e., s. 86 - 87.

terk etme mecburiyetinde kaldı ve Emir Habibullah Kalakani, “Resulullah (Tanrı’nın habercisi) Dinin Hizmetçisi” lakabıyla Kabil tahtına geçti.¹⁰⁴

1929 yılının Ocak ve Ekim ayları arasında (kısa bir süre boyunca) devam edilmiş olan Habibullah Kalakani Dönemi’nde, İslam’a (Şeriat’a) dayanan bir toplum yapısı meydana gelmiş ve İslam şeriatı devletin temelini oluşturmuştur. Böylelikle kadınlar İslami kıyafete (İslami tesettüre) uyulmasıyla yükümlü olmuş ve toplam olarak kadınların toplumsal katılımı ve aktiviteleri sınırlı bir hale gelmiştir. Kalakani iktidarına son veren Muhammed Nadir Han/Şah (1929 - 1933) Dönemi’nde de kadınların durumu iyileşmemiş ve sınırlandırmalar daha da devam etmiştir. Kadın okulları, derneği ve gazetesi kapatılmış, tesettür (örtünme) zorunlu olmuş ve yurt dışına eğitim görmeye gönderilmiş olan kız öğrenciler ülkeye döndürülmüştür. Bütün bunlara rağmen bu dönemde, Müesise-i Kheiriye-i Nisvan (Kadınların Sadaka/Hayır Cemiyeti) adıyla bir kurum oluşturulmuştur ki yalnızca kraliyet aileleri (krala ait aileler) ve Kabil’deki bazı zengin kadınlar buna katılıp sosyal etkinlikler ve faaliyetlerde bulunuyorlardı. Böylelikle toplumsal ve siyasal alanlarda kadınların katılımı sınırlı ve onların mevcudiyeti toplum çapında soluk görünüyordu. Ancak Nadir Şah’ın oğlu ve Afganistan’ın son kralı olarak tanımlanan Muhammed Zahir Şah Dönemi’nde (1933 - 1973) ise kadınların durumu farklılaşmaya başlamış ve daha iyileşmiştir.¹⁰⁵

Zahir Şah’ın kırk yıllık iktidar dönemi ihmal ve başarı eksikliği nedeniyle ağır eleştirilere maruz kalmasına rağmen, son on yılda bazı temel değişikliklere tanık

¹⁰⁴ Bkz. GUBAR, *Afghanistan der Mesir-i Tarikh*, s. 825 - 826.

¹⁰⁵ Bkz. JAVED, a.g.e., s. 87.

olmuştur; 1964 yılında meşruti monarşiye dayalı bir düzeni meydana getiren Afganistan'ın ilk anayasası tasarlanıp hayata geçirilmiştir. Anayasanın hazırlık (tasarlanma) komitesine ilk kez olarak iki kadın katılmış ve ilk defa olarak da iki kadın atanmış senatör olarak Millet Meclisi'nde üyelik kazanmıştır. Vatandaşların doğal hak ve özgürlüklerini vurgulayan ve kadın ile erkek arasındaki eşitliği spesifik bir şekilde tanımlayan bu anayasada, ilk defa olarak kadınların oy verme hakkı (siyasal alanda katılımları) belirtilmiştir.¹⁰⁶

Bu dönemde kız okulları ve özellikle kız çocukların ilköğretim okulları kurulmuş ve geliştirilmiş, hükümet yetkililere ve zengin ailelere mensup olan kadınlar devlet dairelerinde çalışmaya başlamış ve kadınlara sosyal hizmetlerin sağlanması için ilk kez olarak Ebelik Okulu oluşturulmuştur. Buna yönelik 1940'lardan itibaren ilk kez olarak kadın sesi radyo kanallarında yayınlanmış ve Hatice isimli ama Parvin adıyla tanınmış olan bir kadın ilk defa olarak bu dönemde radyoda şarkı söylemiştir. 1959 yılında kraliyet sarayındaki kadınlarından hicab (başörtüsü) olmadan ülkenin bağımsızlık günü törenine katılmaları istenmiştir ve 1965 yılında da devletten (hükümetten) bağımsız ilk sivil toplum kurumu oluşturulmuştur. Sol ideoloji ilkelerine (temeline) dayanan ve sınıfsal konulara yoğunlaşan Demokratik Halk Partisi'ne ait olan bu kurum, diğer toplumsal ve siyasal konuların yanı sıra, kadın hak ve özgürlükleri konusuna da yoğunlaşıyordu. Kadınların yurt dışında eğitim görmesini yasaklayan tasarıya muhalefet için bu kurum tarafından 1968 yılında düzenlenmiş olan protesto, geniş olmamasına rağmen,

¹⁰⁶ Khabarguzar-i Banu (Women Press): **Zenan ve Siyaset der Tarikh-i Afghanistan/Afganistan Tarihinde Kadınlar ve Siyaset**, <http://womenpress.af>, (15. 04. 2016).

Afganistan çağdaş tarihinde kadınların hak kazanması doğrultusunda ilk sembolik hareket olarak değerlendirilebilmektedir.¹⁰⁷

Zahir Şah'ın kuzeni, onun döneminde 1953 yılından 1963 yılına kadar başbakan olarak çalışan ve Zahir Şah Dönemi'ndeki kadın hak ve özgürlükleri dahil devletin gelişiminde büyük bir ölçüde rol oynayan General Muhammed Davud Han, 17 Temmuz 1973'te askeri ama kansız bir darbeyle monarşiyi devirerek ülkede cumhuriyeti ilan etti ve 1973 - 1978 yılları arasında ülkenin ilk cumhurbaşkanı olarak hüküm sürdü.¹⁰⁸ İlerici politikaları ve modernizasyon planları benimseyen Davud Han Dönemi'nde diğer alanlardaki gibi kadınların hak ve özgürlüklerine ilişkin bazı gelişmeler vardı ve kadınların eğitimi gibi konular devletin stratejisinde yer alıyordu ancak beklentilerin aksine kadınların durumu ve statüsüne ilişkin esaslı, geniş kapsamlı ve dikkat çekici ilerlemeler gerçekleşmedi. Bunun aksine gelenekselci ve gerici grupların etkisi altında bazı alanlarda kadınlara ilişkin kısıtlamalar da söz konusu oldu. Ancak bütün bunlara rağmen, bu dönemde cumhuriyetin ilan edilmesi modern toplum ve insan hak ve özgürlüklerinin gerçekleştirilebilmesi doğrultusunda atılmış olan büyük bir adımdı ki daha iyi bir geleceğin umut vericisi olarak değerlendirilebilmekteydi.

¹⁰⁷ Khabarguzar-i Banu (Women Press): **Zenan ve Siyaset der Tarikh-i Afghanistan/Afganistan Tarihinde Kadınlar ve Siyaset**, <http://womenpress.af>, (15. 04. 2016).

¹⁰⁸ Bkz. MOSAVİ, Seyid Ali, **Tarikh-i Tahlili Afghanistan az Zahir Şah ta Karzai/Afganistan Analitik Tarihi Zahir Şah'tan Karzai'ye**, Belh Matbaası, Belh, 2009, s. 91 - 103.

2.2.4. Darbeler, Devrim ve Savaşlar Dönemi'nde Kadın; Halkçı Komünistler'den Emirlikçi Talipler'e

1964 Anayasası'nın yürürlükten kalktığını ilan eden ve askeri bir konseyle devletin idaresini sürdüren Muhammed Davud Han Dönemi'nden itibaren, Afganistan'ın siyasi tarihinde birçok istikrarsızlıklar meydana geldi ve beklentilerin aksine istikrar ve kararlılıkların yerini istikrarsızlık ve ayaklanmalar aldı.

Solcu subaylar ile Afganistan Demokratik Halk Partisi (ADHP)'nin Perçem (Bayrak) dalının desteklenmesiyle 17 Temmuz 1973'te iktidara gelen ve 1978 yılına kadar icraatına devam eden Davud Han, 27 Nisan'da komünistlerin yaptığı bir darbe ile öldürüldü ve ADHP tarafından partiye ait Marksist olan Nur Muhammed Taraki Afganistan Demokratik Cumhuriyeti'nin başkanlığına getirildi.¹⁰⁹

Afganistan Demokratik Halk Partisi'nin iktidarda olduğu dönem (1978 - 1992), Afganistan tarihinde gerilim, çatışmayla dolu ve kanlı bir dönem olarak değerlendirilir.¹¹⁰ Bir taraftan yeni komünist yöneticiler arasında kısa bir zaman sonrasında görüş ayrılığı ortaya çıktı ve öte yandan da İslam dinine inanan ve sol ideolojiyi ve komünist yöneticilerin yaptıklarını İslam'a karşı olarak değerlendiren Afganistan halkı, Komünist Partisi'nin iktidara karşı direnmeye başladı. Kısa bir süre

¹⁰⁹ Bkz. MOSAVİ, a.g.e., s. 105 - 107.

¹¹⁰ ANDİŞMEND, Mohammad İkrām, **Salhay-i Tacavuz ve Mokavimet/Saldırganlık ve Direniş Yılları**, Peyman Yay., Kabil, 2004, s. 74.

sonrasında da birlikler gerçekleşerek gerilla harbi şeklinde mücadeleler ülkenin her köşesinde başladı ki daha sonra yaygın bir hale geldi.¹¹¹

Darbeler, halk ayaklanmaları ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) tarafından Afganistan'ın istilası ve işgal dönemiyle karşılık eden Komünistler (Demokratik Halk Partisi'nin) Dönemi'nde, diğer alanlara benzer bir şekilde kadınların hak, özgürlükler ve konumuna ilişkin de Marksizm-Leninizm'e dayanan ideolojik bir tutum ve anlayış kendini göstermekteydi. Toplumda yukarıdan aşağıya doğru radikal bir inkılap (değişim) söz konusu olduğu gibi, kadın konumuna ilişkin de böyle bir değişim amaçlandı. Buna yönelik, bu dönemde kadınlara ilişkin yürürlüğe giren üç yasal mevzuatı (yasal düzenleme) kapsamında radikal reformlar gerçekleşti.

Bu yasal belgelere dayanarak, Farsça'da *Şirbeha* (süt fiyatı/değeri) ve bazen de *Toyane* (düğüne ait) ve Peştuca'da *Velver* diye geçen Başlık Parası (Başlık), kadının satın alınması gibi bir niteliğe sahip olduğundan dolayı yasaklandı ve yasal açıdan kadınlar evlilikte seçme özgürlüğü hakkına sahip oldu. Kadınların eğitimi halk kitlelerinin talebi üzerine erkeklerden ayrı olduğu halde, zorunlu bir biçim aldı ve ülkenin genelinde özellikle de kırsal bölgelerde kadınlar için okuma yazma programları uygulamaya konuldu.¹¹²

¹¹¹ ŞEN, Abdulkadir, **Afganistan İnsan Hakları Raporu 2001-2011**, İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği (MAZLUMDER), Ankara, 2011, s. 10.

¹¹² SADEKİ, Fatemeh, **Siyaset-i Burka: Zenan-i Afghan Peyş ve Pas az Taliban/Burka Politikası: Taliban Öncesi ve Sonrası Afgan Kadınlar**, <http://www.goftogu.com/article/2013/07/-44-1310.html>, (22. 04. 2016).

Kadınlarla ilgili bu dönemdeki önemli ve büyük bir adım daha da “Afganistan Kadınların Demokratik Organizasyonu” adıyla bir kurumun oluşturulmasıydı. Kurumun başlıca faaliyetleri kasabalar ve köylerde kadınlar arasında var olan bilgisizlik ile mücadele, onları evlerden çıkarmak ve dışarıya (sosyal alanına) getirmek ve buna yönelik kadınlar için diğer sosyal programlar ve desteklenmelerin sağlanmasıydı. Ancak bu programlar ve kadınlara ilişkin devletin diğer programları zorunluluk özelliğine ve bazen hatta şiddet biçimine sahip olduğundan dolayı halk kitlelerinin sert tepkileriyle karşılaştı. Örnek olarak, okuma yazma kadroları, köylü kız ve kadınları çoğu durumda onların ve ailelerinin rızası olmadan okuma yazma sınıflarına katılmaya zorluyordu. Bu ve buna benzer rıza alınmaksızın yapılan davranışlar, çoğu zaman çatışmalar, fiziksel şiddet ve hatta bazı durumlarda okuma yazma kadroların öldürülmesine sebep oluyordu.¹¹³

Sırasıyla Afganistan Demokratik Halk Partisi’ne bağlı olan Nur Muhammed Taraki, Hafizullah Amin, Babrak Karmal ve Muhammed Necibullah yönetimiyle karşılık gelen ve Afganistan siyasi tarihinde Komünistler Dönemi olarak tanımlanan bu dönem, ağır ideolojik boyut, sert davranışlar ve hızlı radikal değişiklikler nedeniyle hem kendi zamanında ve hem de sonraki zamanlarda (dönemlerde) sert eleştirilere maruz kalmıştır.

Ne olursa olsun, 16 Eylül 1979’da Taraki Hükümeti’nin başbakanı ve yakın parti arkadaşı olan Hafizullah Amin tarafından kanlı bir darbe gerçekleştirildi ki bunun sonucunda Taraki öldürüldü ve Amin yönetimi ele geçirdi.

¹¹³ SADEKİ, a.g.m., <http://www.goftogu.com/article/2013/07/-44-1310.html>, (22. 04. 2016).

Komünist Rejimi'ne karşı savaşılan ve Mücahiddin/Mücahitler diye adlandırılan grupların güçlenmesi, Amin'in zayıflığı ve daha önemlisi, Amin'in Afganistan Komünist Rejimi'nin en büyük destekçisi olan Sovyet devletin yetkililerinin gözünden düşmesi, Aralık 1979'da Sovyet askerlerin saldırısı ve istilasına zemin hazırladı. Sovyetler Afganistan'a askeri çıkarma yaparken Amin'i öldürdüler ve onun yerine Babrak Karmal'ı hükümet başına getirdiler.¹¹⁴

On yıllık bir süre (1979 - 1989) boyunca devam edilen Sovyetler'in işgal dönemi, halk ayaklanmalarına ve ülke genelinde geniş iç savaşıllara neden olup binlerce insanın ölmesine, sakat kalmasına ve başta Pakistan ve İran olmak üzere diğer ülkelere göç etmesine ve sığınmasına sebep oldu.¹¹⁵

Afganistan'ı işgal eden Sovyetler, eninde sonunda halk ayaklanmaları, Mücahitler'in Sovyet ordusu ve Sovyetler'e bağlı olan rejimin karşıındaki uzun yıllar gerilla savaşılları ve dünya ülkeleri tarafından Afganistan işgalına sert tepkilerin sonucunda, 1989 yılının başında (15 Şubat 1989'da) Afganistan'ı terk etme mecburiyetinde kaldı ve kendine bağlı olan Muhammed Necibullah'ı devam edilen ekonomik ve donatım yardımlarına rağmen, askeri varlığı açısından yalnız bıraktı. Necibullah'ın Hükümeti de iki yıl ve altı ay direniş sonrasında düştü ve Mücahitler Afganistan başkentini (Kabil şehrini) ele geçirdiler.

1992 yılından 1996 yılına kadar Kabil yönetimini elinde bulunduran Mücahitler, Komünistler Dönemi'ne karşı İslam'a dayalı bir düzenin yaratılmasını

¹¹⁴ ANDİŞMEND, *Salhay-i Tacavuz ve Mokavimet/Saldırganlık ve Direniş Yılları*, s. 84 - 85.

¹¹⁵ ANDİŞMEND, a.g.e., s. 91.

istemişlerdi. Mücahit gruplar ve partilere ait, sırasıyla Cebhe-i Milli-i Nicat (Kurtuluş Milli Cephesi) ve Cemiyet-i İslami Afganistan (Afganistan İslam Cemiyeti) partilerinin liderleri olan Sibgatullah Müceddidi (28 Nisan 1992 - 28 Haziran 1992) ve Burhaneddin Rabbani (28 Haziran 1992 - 27 Eylül 1996)¹¹⁶ iktidarda olduğu döneme Afganistan siyasi tarihinde Mücahitler Dönemi adı verilmektedir. Bu dönem, Afganistan tarihinde bağımsızlık ve İslam'a dönüş açısından bir dönüm noktası oluştursa da, iç savaşlar, muazzam kişisel ve finansal kayıplar ve hasarlar nedeniyle sert eleştirilere karşı karşıyadır.¹¹⁷

Mücahitler Dönemi (1992 - 1996), kadınların durumu ve statüsü açısından pek uygun bir dönem olarak değerlendirilemez. Beklentilerin tersine bu dönem ilk zamanlarından itibaren gerginlikler, çatışmalar, daha sonra da Mücahit gruplar ve partiler arasında savaşlar ve ülke çapında kaoslar yaşanan bir dönemdir. Böylelikle ister istemez bu dönemde kadınlara ilişkin büyük ölçüde eşitsizlikler, adaletsizlikler ve haksızlıklar kendini göstermektedir. İlk önce Mücahitler ile Sovyetler ve onlara bağlı olan rejim arasındaki savaşlar, özellikle kırsal ve uzak bölgelerdeki kadınların (kızların) eğitimden mahrum olmalarına sebep oldu ve daha sonra da Mücahit gruplar arasındaki savaşlar başta kadınlar olmak üzere, bütün halka ve özellikle Kabil'de yaşayanların büyük ölçüde maddi ve manevi kayıplar yaşamasına neden oldu.

¹¹⁶ 1996 yılında Taliban'ın iktidara gelmesiyle birlikte Burhaneddin Rabbani fiilen iktidardan devrilmiştir. Ancak bu tarihten itibaren Taliban'ın 2001 yılında devrilmesine kadar geçen süreç boyunca Birleşmiş Milletler tarafından uluslararası alanda hukuken Afganistan'ın devlet başkanı olarak tanınmıştır.

¹¹⁷ Mücahitler dönemindeki iç savaşlar ve maceraları için bkz. ANDİŞMEND, **Salhay-i Tacavuz ve Mokavimet/Saldırganlık ve Direniş Yılları**, s. 132 vd.

Mücahitler Dönemi'nde kadınlar burka giymeliydi ve onu giymeden evi terk edip topluma katılamazdı. Savaş, kadınları kenar boşluklara itirmişti ve onların rölu yavaş yavaş ev çerçevesiyle sınırlı olmuştu. Ancak diğer alanlardaki gibi kadınlar hakkında da farklı Mücahit gruplar ve partiler arasında, farklı anlayışlar ve kuramlar mevcuttu. Bu gruplardan bazıları çok sert ve radikal; bazıları da daha yumuşak ve rasyonel bir vizyona sahipti.¹¹⁸

Radikal olan gruplar ve partiler tam olarak kadınların eğitimi ve ev dışındaki çalışmalarına muhalefet ediyordu ve buna yönelik onların evde olmalarını istiyorlardı. Bunlara ait olan müftüler 1990 yılında bazı fetvalar çıkardılar ki bunlara göre kadınların tüm vücudu (bedeni) örtülmeli, onların burkaları (tesettürü) yumuşak (ince) ve de yürüyüş esnasında sesli olmamalı, kamu alanlarında parfüm ve mücevherat kullanımından kaçınılmalıydı.¹¹⁹ Ancak bütün bu gerici anlayışlara rağmen, ılımlı bir bakış açısına sahip olan Burhaneddin Rabbani Dönemi'nde, okullar kadınlara (kızlara) açıldı. Kadınlar (kızlar) burka giyip erkeklerden ayrı ve kendine özgü okullarda eğitim görüyordu. Kız okullarının öğretmenleri ve idari kurulunun üyeleri kadınlardan oluşuyordu fakat istisna olarak ve bazen ihtiyaca göre erkekler (özellikle yaşlı erkekler) de bu okullarda öğretmen ya da yönetim kurulunun üyeleri olarak çalışabiliyordu. Bu okullar Taliban tarafından Kabil'in işgaline kadar az çok ülke çapında, ondan sonra da Mücahitler yönetimi altındaki kuzey ve kuzeydoğu bölgelerinde Taliban'ın devrilmesine kadar varlığını sürdürmüştür ve halihazırdaki okullar da buna benzerlik göstermektedir.

¹¹⁸ SADEKİ, a.g.m., <http://www.goftogu.com/article/2013/07/-44-1310.html>, (22. 04. 2016).

¹¹⁹ SADEKİ, a.g.m., <http://www.goftogu.com/article/2013/07/-44-1310.html>, (22. 04. 2016).

Mücahit gruplar ve partiler arasındaki iç savaş döneminde, savaştan yararlanarak Taliban adıyla yeni bir askeri-siyasi grup, Pakistan, bazı Arap ve batı ülkelerinin yardımıyla meydana geldi ve İslami bir devletin kurulması bahanesiyle Afganistan'ın büyük bir kısmını işgal etti. Eylül 1996'da Taliban, Afganistan'ın başkentini ele geçirdi ve Emirlik bir rejimi ortaya çıkardı. Ancak ilk günlerden itibaren milli direniş onlar karşısında şekillendi. Devlet başkanı Burhaneddin Rabbani ve onun savunma bakanı Ahmed Şah Mesud (daha sonra Afganistan Milli Kahramanı olarak tanıtılan karakter) liderliği altında bu direniş 2001 yılına kadar devam etti.

Taliban/Talipler Dönemi (1996 - 2001), Afganistan yakın tarihinde siyah ve müessif bir dönem olarak değerlendirilir. Bütün Afganistan halkı özellikle de kadınlar için bu dönemin çok boğucu ve iğrenç olduğunu herkes bilmektedir.¹²⁰

Beş yıllık bir dönem süresince iktidarı elinde bulunduran aşırı derece radikal dinci Taliban Dönemi'nde, kadınlara karşı resmen sistematik bir ayrımcılık söz konusuydu. Kelime anlamında "İslam öğrencileri" adıyla adlandırılmış olan Taliban, genellikle Pakistan dini okullarında yetişen ve Pakistan'daki mülteci kamplarında toplanan askerlerden oluşuyordu. Ayrıca bunların bir kısmını Mücahitler yönetiminden memnun olmayan ve hatta da Mücahit gruplar ve partilerinden ayrılmış olan kitleler ve bireyler oluşturuyordu.¹²¹

¹²⁰ Bkz. JAVED, a.g.e., s. 215 - 228.

¹²¹ DAS, Minakshi ve diğerleri, **Taliban's War on Women: Live Experiences of Afghan Women in Transit on Ethnicity and their Identity**, Asia Research Center (ARC), London School of Economics & Political Science, London, 2006, s. 10.

Ülkeyi şeriat adıyla idare eden Taliban Dönemi'nde Afganistan, bütün halkına ve özellikle kadınlara uygulanan akıl almaz baskılara sahne oldu. Bu dönemde “kız öğrencilerin okula gitmesi ve kadınların çalışması yasaklandı; Hiçbir kadın yanında erkek olmadan evden çıkamıyor, erkek doktora muayene olamıyor, hatta erkek bir doktorun olduğu bir ekip tarafından ameliyat edilemiyordu; Tüm kadınlar, başlarından ayak uçlarına kadar bedenlerini bütünüyle örten burka giymek ve gözlerini de kapamak zorundaydı. Evlerin camlarından kadınların görünmemesi için camların karartılması ya da siyaha boyanması şart koşuluydu” ve...¹²²

Her halükarda, Eylül 2001'de iki önemli olay gerçekleşti ki hem Afganistan ve hem de dünya üzerinde kendi derin etkilerini bıraktı; 9 Eylül'de Milli Direniş'in başkomutanı Ahmed Şah Mesud bir intihar saldırısı sonucunda öldürüldü ve 11 Eylül'de Amerika Birleşik Devletleri'nde “11 Eylül Saldırıları” gerçekleşti ki diğer yararlanmalar ve hasarlar yanında, New York'ta bulunan Dünya Ticaret Merkezi'nin sırasıyla kuzey ve güney kuleleri yıkıldı. Bu olaylara ilişkin ABD, El-Kaide'yi suçladı ve son olarak da onlar ve onların müttefiklerine (Taliplara/Taliban'a) saldırdı. Milli Direniş ile Amerika saldırıları sonucunda, Taliban Rejimi ortadan kalktı ve Afganistan'da batıya yakın yeni bir siyasi düzen meydana geldi. Böylelikle Afganistan yeni bir döneme girdi ve yeni bir anayasanın yapılmasıyla, yeni bir devlet ve yeni bir siyasal-hukuksal düzene sahip oldu ki hala da hayatına devam etmektedir.

¹²² Dünyalılar: **Afganistan'da Kadın Olmak**, <http://dunyalilar.org/afganistanda-kadin-olmak.html>, (20. 04. 2016).

İkinci Bölüm

Afganistan'ın Yeni Hukuki-Siyasi Düzen Çerçevesinde Hak ve Özgürlükler Açısından Kadınların Statüsü

Kadınların hak ve özgürlükleri üzerine çalışmak veya daha doğrusu “Afganistan’da Kadın Hakları” gibi bir başlığı seçmek, kadınlara ilişkin hak ve özgürlükler açısından bir ayrımı ya da bir farklılığı göstermektedir. Başka bir deyişle, kadın hakları diye bir ayrımın yapılması, kadınlara ilişkin bazı hakların anayasa ve diğer yasalarda tanınmaması, yasalarda tanınması halinde ise pozitif hukukta tanınmış olmaması, çeşitli nedenlerden dolayı erkek-kadın bakımından farklılıklar var olması veya en az uygulamada tanınmış olan haklarından kadınların yararlanmamaları yüzündendir. Böylelikle hak ve özgürlükler açısından erkek-kadın gibi ayrımı yapmak ve kadın hak ve özgürlükleri üzerine durmak, teorik, pratik veya da ikisinde farklılıklar ve eşitsizliklerin var olduğunu ifade etmektedir.

Afganistan’a ilişkin hak ve özgürlükler açısından kadın ile erkek arasında böyle bir ayrımın yapılması daha uygun ve gerekli görünür. Çünkü böyle bir farklılık ve ayrımlılık eskiden beri hem teorik ve hem de pratik açıdan var olmaktadır. Her ne kadar anayasalarda ve kanunlarda eşitlik ilkesi esas alınmış olsa bile, yine bu farklılık ve eşitsizlik kendini teorik ve pratik veya en az pratik alanında gösterirken eşitlik gibi laflar çoğu zaman teorik alanında sınırlı kalmıştır.

Afganistan Anayasası'na göre, Afganistan vatandaşları arasında her tür ayrım ve ayrımcılık yasaktır. Kadın ve erkek tüm vatandaşlar, yasalar önünde eşit haklar ve görevlere sahiptirler.¹²³ Ancak böyle bir değerli söz, sadece kanun metninde vardır ve pratikte var olmaz veya daha doğrusu var olamaz. Pratikte eşitlik yerine eşitsizlik yaygındır fakat bu eşitsizlik sadece kadınlarla sınırlı değil, erkekleri de içermektedir; yani her yerde vardır ve herkesi kapsar. Kısacası, Afganistan'da insan hakları sorunu var olmaktadır!

Görüldüğü gibi sözde olsa bile, Afganistan Anayasası'nda (yürürlükte olan mevcut anayasasında) açık olarak eşitlik üzerine vurgulanmıştır, halbuki eskide ve özellikle Taliban Dönemi'nde bir taraftan anayasa adıyla bir kanun kitabı yoktu (onlara göre Kuran-i Kerim kendisi anayasaydı), öbür taraftan da onlar bakımından kadınlar erkeklere bağlı olan ikincil bir konumda yer alıyordu.

Taliban Dönemi'ne ve onların kurallarına baktığımız zaman, yeni kanunların ve yasaların daha iyi ve insani olduğunu bilebiliyoruz. Ancak dediğimiz gibi, anayasa dahil yeni kanunların ve yasaların hükümleri bir yandan sadece metinler ve kodlar çerçevesinde sınırlı kalmıştır, öbür yandan da çoğu alanlarda yasal boşluklar ve kısıtlamalar kendini göstermektedir ki bunlar ile diğer etkenler elele, kadın hakları alanında büyük sorunlara ve eşitsizliklere sebep olmuştur. Yukarıdaki belirtilenlere göre, bu bölümde ilk önce teorik ile pratik boyutuyla hak ve özgürlükler açısından kadınların durumu ve statüsü, sonra da işaret edildiği eşitsizliklerin ve sorunların etkenleri/faktörleri üzerine duracağız. Ancak her şeyden önce, kısa olsa bile Afganistan'ın mevcut (yeni) hukuki-siyasi düzenine bakmamız gerekmektedir.

¹²³ Afganistan 2004 Anayasası, Md. 22.

1. *Afganistan'ın Yeni Hukuki-Siyasi Düzenine Kısa Bir Bakış*

Daha önce görüldüğü gibi, Afganistan eski ve parlak bir tarihe sahip olmasına rağmen, geçmişi çok inişler ve çıkışlarla dolu bir ülkedir. Bir kere Ariana/Büyük İran ve Horasan gibi eski adlarla dünyanın en önemli medeniyetlerinden birini oluşturmuştur ve öbür yandan da jeopolitik öneminden dolayı fatihlerin dikkatini çekerek onların istilasına tanık olmuştur.

Her halükarda, 30 yılı aşkın bir süre boyunca devam eden yabancı işgaller ve iç savaşlardan artık kendini kurtaran Afganistan, 2001'de Afganistan durumuna ilişkin Almanya'daki Bonn şehrinde yapılan konferanstan sonra, bu konferansın anlaşmalara uygun ilk önce Geçici Yönetim, sonra Geçiş Yönetimi ve daha sonra da (7 Aralık 2004'te) cumhurbaşkanlığı seçimine tanık oldu. Seçim sonucunda Hamid Karzai ilk cumhurbaşkan olarak seçildi ki bu başkanlık 2014 yılına kadar (iki cumhurbaşkanlık dönemi için) devam etti. Aralık 2005'te ilk parlamento seçimleri gerçekleşti ve daha önce Geçiş Yönetimi döneminde Ocak 2004'te Afganistan'ın yeni anayasası Kurucu Meclis (Loya Cirga) tarafından tasarlanıp cumhurbaşkanı tarafından imzalandı. On iki bölüm ve 162 maddeden oluşan bu anayasa, bir bütün olarak devletin düzenini belirlenmesiyle birlikte, iktidar-özgürlük arasında denge kurarken devletin (hükümetin) iktidar sınırlarını ve ona karşı halkın (milletin) hak ve özgürlüklerini tespit etti.

Anayasaya göre, Afganistan'ın resmi adı Afganistan İslam Cumhuriyeti'dir;¹²⁴ yani Afganistan İslam'a dayanan Cumhuriyet düzenine sahip olan bir devlet/ülkedir. Devletin dini İslam'dır ve hiçbir yasa onun hükümlerine aykırı olamaz.¹²⁵ Devlet'in düzeni güçler ayrılığı ilkesine uygun yasama, yürütme ve yargı güçlerden oluşturulmuştur. Afganistan Cumhuriyeti, başkanlık sistemine dayalı bir devlettir ve bunun için de cumhurbaşkanı, aynı zamanda hem devlet ve hem de hükümetin (yürütme gücünün) başkanıdır. Cumhurbaşkanı iki yardımcısı vardır ki onunla beraber seçimlerde aday olup halk tarafından seçilirler. Ancak anayasada bunların yeterlikleri ve görevleri açıkça belirlenmemiştir ve dolayısıyla da, bunların konumu (pozisyonu) daha semboliktir.¹²⁶

Güçler ayrılığı ilkesine dayalı ve devlet düzeni çerçevesinde yer alan yasama gücü, yakın dönem Afganistan tarihine bakıldığında uzun bir süre sonra ve yeni anayasa ile birlikte bir kez daha ve yeniden ülke sahnesinde ortaya çıkmıştır ve devlet aygıtı içerisinde önemli bir konuma sahiptir. Anayasanın belirttiğine göre, Afganistan İslam Cumhuriyeti'nin en yüksek yasama organı, tüm ulusu simgeleyen Afganistan halkının genel çıkarları ve üstün yararları doğrultusunda kararlarını veren Şura-i Milli (Milli Meclis)'tir.¹²⁷

Şura-i Milli (Milli Meclis - Parlamento) adıyla Yasama gücü, Temsilciler/Halk Meclisi (Meclis-i Numayandagan/Wolesi Cirga) ve Büyükler

¹²⁴ Afganistan 2004 Anayasası, Md. 1.

¹²⁵ Afganistan 2004 Anayasası, Md. 3.

¹²⁶ Afganistan 2004 Anayasası, Md. 60 - 69.

¹²⁷ Afganistan 2004 Anayasası, Md. 81.

Meclisi (Meclis-i Buzurgan/Hibregan/Mışrano Cirga/Senato) ismiyle iki meclis/odadan oluşturulmuştur. Şura-i Milli (Milli Meclis) üyesi olarak seçilen ya da bu meclise aday olan bir kişi, seçimlerdeki koşulları yerine getirmesine ek olarak, Afganistan vatandaşı olmalı, ya da en az on yıl önce vatandaşlığı elde etmiş olmalı, mahkeme tarafından medeni haklarından mahrum bırakılmış olmamalı, Halk Meclisi üyeleri aday olduğu gün veya atandığı gün en az 25 yaşında, Büyükler Meclisi üyeleri ise 35 yaşında olmalıdır.¹²⁸

Anayasaya göre Milli Meclis, Kanunların ve/veya yasamaya ilişkin kararnamelerin onaylanması, değiştirilmesi ya da yürürlükten kaldırılması; Ekonomik, sosyal, kültürel ve teknolojik geliştirme planlarının onaylanması; Devlet bütçesinin onaylanması, borç verimi ve alımına izin verilmesi; Yönetim birimlerinin oluşturulması, değiştirilmesi ve iptal edilmesi; Uluslararası antlaşmaların imzalanması, ya da Afganistan'ın bu antlaşmalardan çekilmesi; ve anayasada belirlenmiş olan diğer yetkilere sahiptir.¹²⁹

Temsilciler Meclisi 249 vekil (ki doğrudan halk tarafından seçilirler) ve Büyükler Meclisi ise 102 vekilden (ki üçte biri cumhurbaşkanı tarafından ve üçte ikisi de iller ve ilçelerin meclisleri tarafından belirlenir) oluşmaktadır. Büyükler Meclisi'nin yetkileri çoğunlukla danışmanlık özelliğe sahip ve Halk Meclisi'ne göre

¹²⁸ Afganistan 2004 Anayasası, Md. 82, 85.

¹²⁹ Afganistan 2004 Anayasası, Md. 90.

daha sembolik konumundadır. Ancak özel durumlarda Halk Meclisi'nin yasal tasarımlarını (kati/belirleyici olmasa da) veto/reddedebilme yetkisine sahiptir.¹³⁰

Kanun tasarısı Milli Meclis üyeleri veya hükümet tarafından düzenlenebilirse de, yine yalnızca Milli Meclisi oluşturan her iki meclis tarafından kabul edildikten sonra kanun/yasa haline gelebilmektedir ve bazı istisnalar dışında, normal olarak cumhurbaşkanı onayladıktan sonra yürürlüğe konulur.¹³¹

Her ne kadar anayasa tarafından Milli Meclis en yüksek yasama organı olarak tanımlanırsa da, yine anayasanın belirttiğine göre Halk ve Büyükler Meclisi üyeleri ile il ve ilçe meclislerinin başkanlarından oluşan Meclis-i Buzurg-i Milli/Loya Cirga (Kurucu Meclis/Büyük Milli Meclis), Afganistan halkının iradesini temsil eden en büyük yapıdır. Ancak Kurucu Meclis/Büyük Milli Meclis sadece ülkenin üstün çıkarları, bölgesel bütünlüğü, milli egemenlik ve bağımsızlıkla ilgili konularda karar almak, anayasanın hükümlerini değiştirmek veya devlet başkanı hakkında soruşturma açmak gibi özel durumlarda toplanır.¹³²

Güçler ayrılığı ilkesine dayanan Afganistan devlet aygıtı çerçevesinde yer alan yürütme gücü, bakanlardan oluşan bir güç olarak dolaysızca cumhurbaşkana bağlıdır. Anayasaya göre, Afganistan İslam Cumhuriyeti Yönetimi kanunlara uygun olarak merkezi ve yerel yönetim birimleri üzerine kurulmuştur. Merkezi yönetim, her

¹³⁰ Bkz. Afganistan 2004 Anayasası, Md. 100.

¹³¹ Bkz. Afganistan 2004 Anayasası, Md. 94.

¹³² Afganistan 2004 Anayasası, Md. 110, 111.

birinin başında bir bakan bulunan belirli sayıdaki yönetim birimlerine ayrılmıştır ve Yerel yönetim birimi de ildir.¹³³

Cumhurbaşkanı devletin başı ve anayasa hükümleri çerçevesinde uygulama, yasama ve yargılama konusunda yetkilere sahip olduğu gibi, bakanlardan oluşan ve anayasada hükümet adıyla tanımlanan yürütme gücünün başkanıdır.¹³⁴

Özgür, genel, gizli ve doğrudan oylama yoluyla beş yıllık bir süre için atanmış olan cumhurbaşkanı, kendi yetkilerine uygun bir biçimde bakanlık adayları Milli Meclis içinden veya dışından seçip güven oylaması için Halk Meclisi'ne gönderir ve adaylar meclisten yeterli oyu kazanmasından sonra bakan konumunda yer alabilir.¹³⁵

Cumhurbaşkanı ve onun ile beraber aday olan iki yardımcısı için anayasada, “Afganistan vatandaşı, Müslüman ve Afgan (Afganistanlı) anne-babaya sahip olmalı, başka bir ülkenin vatandaşı olmamalı; Aday olduğu gün 40 yaşın altında olmamalı; İnsanlara karşı işlenmiş suçtan, cinayet işlemekten mahkûm olmamalı, ya da mahkeme tarafından medeni haklarından mahrum edilmiş olmamalı; ve Hiç kimse iki dönemden fazla Devlet Başkanı olamaz” gibi koşullar, bakanlar için de “Afganistan vatandaşı olmalı; Yüksek öğretim mezunu, çalışma tecrübesi ve iyi bir üne sahip olmalı; 35 yaşın altında olmamalı; ve İnsanlık suçlarından hüküm

¹³³ Afganistan 2004 Anayasası, Md. 136.

¹³⁴ Afganistan 2004 Anayasası, Md. 60, 71.

¹³⁵ Bkz. Afganistan 2004 Anayasası, Md. 61, 64.

giymemiş olmalı ya da mahkeme tarafından medeni hakları elinden alınmış olmamalıdır” gibi koşullar, gereken şartlar olarak öngörülmüştür.¹³⁶

Yargı da Afganistan İslam Cumhuriyeti Devleti’nin bağımsız bir organıdır. Yargı, Yüksek Mahkeme, İstinaf Mahkemeler ve Birincil/İlkel Mahkemeleri’nden oluşmaktadır. Yüksek Mahkeme en yüksek adli organ olarak, Afganistan İslam Cumhuriyeti adli organlarının başını temsil eder. Anayasaya göre, ülkede yargı organının yetkilileri, devleti de içine alacak şekilde gerçek ve tüzel kişiler tarafından açılan tüm davaları, davalı ve davacıların kanun hükümleri çerçevesinde mahkeme önüne çıkartılmasını içermektedir.¹³⁷

Yargı kurumlar ve kuruluşların yanı sıra, adaletin sağlanması ve ona ilişkin sorunların daha iyi bir şekilde çözülebilmesi için yargı kurumlar haricinde ve Afganistan devlet yapısı çerçevesinde, Başsavcılık ve Adalet Bakanlığı gibi kurumlar da var olmaktadır. Buna ilişkin ulusal düzeyde “Afganistan Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu” adıyla ülkedeki insan hakları ihlallerini, savaş suçlarını incelemek ve insan haklarına ilişkin devlet ve devletle ilgili organlara tavsiyelerde bulunmak amacıyla kurulmuştur.

Ülkenin yönetim (idari) sistemi merkeziyetçiliğe dayalı olduğu haliyle, hükümet, merkeziyetçiliğin ilkelerini muhafaza ederken ulusun gelişimine halkın katılım oranını arttırmak ve ekonomik, sosyal, kültürel çalışmaları hızlandırmak ve

¹³⁶ Afganistan 2004 Anayasası, Md. 62, 72.

¹³⁷ Afganistan 2004 Anayasası, Md. 116, 120.

ilerletmek için bazı yetkileri kanunlar çerçevesinde yerel yönetim birimlerine aktarır.¹³⁸

İl çapındaki en yetkili makam ve devletin temsilcisi olarak çalışan valiler yanında her ilde, bir İl Meclisi oluşturulur. İl Meclisi üyeleri, kanunlara uygun olarak dört yıllık bir süre için, orantılı nüfus dağılımı ile il sakinleri tarafından kullanılan hür, doğrudan, gizli oy ve genel seçimler yoluyla seçilir. İl Meclisi, devletin gelişim hedeflerinin sağlanmasına ve kanunda belirtilen yollarla işlerin ilerletilmesine katılır ve ilgili konularda il yönetim birimlerine danışmanlık yapar. İl Meclisleri görevlerini il yönetimleri (valiler/valilikler) ile işbirliği içinde yerine getirirler.¹³⁹

Anayasanın belirttiğine göre, halkı ilgilendiren faaliyetleri organize etmek ve onların yerel yönetimlere aktif olarak katılımlarını sağlamak için kanun hükümleri çerçevesinde ilçelerde ve köylerde de meclisler kurulur. Bu meclislerin üyeleri üç yıllık bir süre için yerel halk tarafından özgür, gizli, genel ve direkt oylama yoluyla seçilirler. Buna yönelik, şehir işlerini yönetmek için belediyeler kurulur ve belediyeler başkanları ve belediye meclislerin üyeleri de özgür, genel, gizli ve doğrudan seçimlerle seçilirler.¹⁴⁰

Her halükarda, Afganistan Anayasası, böyle bir hukuki-siyasi-idari düzenin tasarlanması ile birlikte, insani bireylerin temel hak ve özgürlüklerini de daha açık ve ayrıntılı bir şekilde kendi ikinci bölümünde açıklanmıştır ki kadınlara dahil tüm vatandaşların hak ve özgürlükleri bu çerçevede yer almaktadır.

¹³⁸ Bkz. Afganistan 2004 Anayasası, Md. 137.

¹³⁹ Afganistan 2004 Anayasası, Md. 138, 139.

¹⁴⁰ Bkz. Afganistan 2004 Anayasası, Md. 140, 141.

2. Yeni Hukuki-Siyasi Düzen Çerçevesinde Kadınların Hakları:

Sosyal Haklardan Siyasal Haklara

Afganistan'ın yasalarında ve temel olarak anayasasında kadınlar ve erkekler eşit hak ve sorumluluklara sahip olan vatandaşlardır. Bundan dolayı Afganistan Anayasası kendi ikinci bölümünde, “Vatandaşların Temel Hak ve Sorumluluklar” başlığı altında, bir dizi hak ve sorumluluklardan söz eder ki cinsiyete bakılmaksızın bütün kadın-erkek vatandaşlar için geçerlidir. Yaşam, özgürlük ve çalışma gibi haklardan başlayıp 37 madde içerisinde (22. maddeden 59. maddeye kadar) çoğu temel haklar üzerine (başta siyasal-sosyal haklar üzerine) vurgulanmıştır. Bunun yanında Afganistan, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi (Universal Declaration of Human Rights - UDHR), Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi (International Covenant on Civil and Political Rights - ICCPR) ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights - ICESCR) gibi uluslararası sözleşmeleri kabul edip üyeliğinin görevini yürütmektedir.¹⁴¹ Böylelikle Afganistan, anayasa ve ona uygun tasarlanmış olan normal kanunlar/yasalar ve uluslararası sözleşmelerin belirttiği üzere, kadınlar ile erkekler arası haklar ve özellikle siyasal-sosyal haklar açısından

¹⁴¹ Başta kadın hak ve özgürlükleri olmak üzere, Afganistan Devleti'nin katıldığı uluslararası antlaşmaları/sözleşmeleri hakkında bilgi için ayrıca bkz. Afganistan Araştırma ve Değerlendirme Birimi (AREU): **Kadın Hakları, Cinsiyet Eşitliği ve Geçiş Dönemi; Başarıların Korunması ve Geleceğe Doğru Hareket**, Çev. Khalid Khusraw, Afganistan Araştırma ve Değerlendirme Birimi Yayınları, Kabil, 2013, s. 39.

eşitlik ilkesini kabul edip yasal açıdan bunun uygulanma sorumluluğunu taahhüt etmiştir.

2.1. Kadınların Sosyal Hakları

Sosyal haklar çalışma, eğitim, sağlık ve barınma gibi hakların bütünüdür ki doğal haklar olarak her insan bireyi doğuştan o haklara sahiptir. Afganistan Anayasası ve Medeni Kanun gibi yasalar bu haklardan söz ederken erkek-kadın ayrımı yapmaksızın bütün vatandaşlara geçerli olduğunu ve devletin bunun sağlanmasında sorumlu olduğunu belirtmektedir. Ancak bu yazı kadın haklarına özgü olduğu için genellemelere bakılmaksızın, kadınların sosyal haklarına ve onlara ilişkin var olan yasal ayrıcalıklar üzerine durmak gerekmektedir.

2.1.1. Eğitim Hakkı

Eğitim insanların doğal ve temel haklarından biridir. Sosyal gelişim, toplumdaki bireylerin bilgi edinme ve eğitim kazanma ışığında elde edilir. Eğitim olmadan insan onuruna yaraşır hayattan söz edilemez. Bu gerçeğe uygun, Afganistan yasaları ve özellikle anayasası bütün vatandaşlar için bu hakkı tanımıştır. Anayasanın belirttiği gibi, eğitim Afganistan'ın bütün vatandaşlarının hakkıdır ki lisans düzeyine kadar devlet tarafından ücretsiz olarak kamu eğitim kurumlarında sunuluyor. İlk öğretim kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve devlet, eğitimin

gelişmesinde kendini sorumlu tutar.¹⁴² Ancak 44. Maddede, ayrıcalıklı olarak kadınların eğitimi üzerine vurgulanmıştır. Bu maddeye göre, devlet (hükümet) dengeyi kurmak ve kadınların eğitimi geliştirmek için etkin programların tasarlanıp uygulanmasında sorumludur.¹⁴³ Kadınların eğitim hakkına ilişkin geçmişte var olan ihmallerden dolayı, Afganistan yeni anayasası bunun üzerinde önemle durmuştur.

2.1.2. Sağlık Hakkı

Afganistan kanunlarında ve özellikle anayasasında sağlık hakkı bütün vatandaşlar için tanıtılmıştır. Buna yönelik devlet herkesin sağlıklı ve sağlam yaşayabilmesi için gerekli tedbirleri ele alır ve bu işlemi dolaysız ya da dolaylı olarak (özel kesimlerdeki sağlık kurumlarından yararlanarak) yerine getirir. Ancak anayasanın 54. maddesinde yine özel olarak kadınların sağlık hakkı üzerinde durulmuştur. 54. maddeye göre, aile, toplumun temel direğidir ve devlet tarafından korunur. Devlet, ailenin fiziksel ve ruhsal sağlığına, özellikle çocuk ve anne, çocuk yetiştirme, hem de İslam kutsal dininin ilkelerine aykırı olan geleneklerin ortadan kaldırılması için gerekli önlemleri alacaktır.¹⁴⁴ Gebelik dönemi, doğum sırası ve ondan sonraki aşamalarda sağlık, direkt olarak çocukların ve annelerin fiziksel ve ruhsal sağlığına etkilere sebep olacağı için, üzerinde önemle durulmuştur.

¹⁴² Bkz. Afganistan 2004 Anayasası, Md. 43.

¹⁴³ Bkz. Afganistan 2004 Anayasası, Md. 44.

¹⁴⁴ Afganistan 2004 Anayasası, Md. 54.

2.1.3. Evlenme Hakkı

Gerçi ilk bakışta böyle bir başlık ve hak türü garip görünür fakat Afganistan Anayasası ve diğer yasalar, gelenekler ve zorlaştırmacı geleneksel uygulamalar yüzünden zımni olarak kadınların evlenme hakkına işaret ederken bu hakkın sağlanmasında kendini yükümlü görmüştür. Anayasa, devletin İslam'a aykırı geleneklerinin ortadan kaldırılması için muktezi tedbirlerin ele alınmasını gerektirir. Kızların/kadınların erken evliliği, zorla evliliği ve kadına yönelik aile içi şiddet gibi uygulamalar, bu tür geleneklerden (İslam'a aykırı geleneklerinden) sayılabilir. Kötü ve zararlı/zorlaştırmacı uygulamalara karşı mücadele, bunların ortadan kaldırılması ve bunun yanında da evliliğe karar verme konusunda kadınların rolünü arttırmak için tedbir alınması, devletin alınan tedbirlerini oluşturabilir. Buna ilişkin 54. maddenin ikinci fıkrasındaki "Devlet... İslam kutsal dininin ilkelerine aykırı olan geleneklerin ortadan kaldırılması için gerekli önlemleri alacaktır"¹⁴⁵ sözü, konuyla ilgili devletin sorumluluğunu açıkça ifade etmektedir.

2.1.4. Mülkiyet Hakkı

Mülkiyet hakkı, taşınır (menkul) ya da taşınmaz (gayrimenkul) eşya üzerinde hak sahibine kullanma, yararlanma ve tasarruf yetkisi veren, hukuk düzeninin sınırları içinde kullanılabilen mutlak ve ayni bir haktır. Afganistan Anayasası ve diğer yasalar bütün erkek ve kadın vatandaşlar için bu hakkı resmen tanımıştır. Anayasaya göre, mülkiyet saldırılara karşı güvenlidir. Hukuk hükümlerine göre

¹⁴⁵ Bkz. Afganistan 2004 Anayasası, Md. 54.

sınırlı olmadıkça hiç kimse, mülk sahibi olmaktan ve edinmekten yasaklanamaz.¹⁴⁶

Bunun yanında, Afganistan yasaları İslam Kamu Hukuku (Fıkıh) ve uluslararası anlaşmalar etkisi altında, kadınların mali haklar ve ekonomik bağımsızlığı üzerinde önemle durulmuştur.

2.1.5. Çalışma Hakkı

Anayasanın 48. maddesi çalışma hakkını tanımıştır. Bu maddeye göre çalışma, herkesin (bütün vatandaşların) hakkıdır ve yasal çerçevede meslek seçmesi serbesttir.¹⁴⁷ Böylece anayasada çalışma hakkı bütün erkek ve kadın vatandaşlar için tanınmıştır ancak buna ilişkin devletin sorumluluğu ve zeminin hazırlanmasında onun rolünün ne olduğu belirlenmemiştir. Anayasaya göre çalışma hakkına ilişkin hükümler daha ayrıntılı bir şekliyle İş/İşçilik Kanunu'nda düzenlenecektir.¹⁴⁸

Afganistan İş/İşçilik Kanunu gerçi daha geç (Şubat 2007'de) tasarlanıp uygulamaya konulmuştur ancak kadınlara ilişkin önemli ve dikkat çekici maddeleri içermektedir. Kanunun/yasanın ikinci maddesi, işçilerin savunması ve eşit çalışma hakkının hazırlanması gibi amaçları, diğer hedeflerin yanında asıl gayelerinden saymıştır. Sekizinci maddeye göre, Afganistan'da bütün personel/işçiler eşit çalışma ve eşit ücret hakkına sahiptir. Böylelikle Afganistan İş/İşçilik Kanunu eşit çalışma hakkı yanında eşit ücret veya daha doğrusu adil ücret hakkı üzerinde önemle

¹⁴⁶ Bkz. Afganistan 2004 Anayasası, Md. 40.

¹⁴⁷ Bkz. Afganistan 2004 Anayasası, Md. 48.

¹⁴⁸ Bkz. Afganistan 2004 Anayasası, Md. 48.

durmuştur. Dokuzuncu madde istihdam ve iş konularında (cinsel ayrımcılıklara dahil) her tür ayrımcılıkları yasaklar ancak kadınlara ilişkin özellikle hamilelik ve doğum sırasında özel ayrıcalıklar tanımıştır. 31. madde kadınların hamilelik döneminde çalışma süresinin azaltılmasına ilişkin bir hüküm tayin etmiştir; hamile kadınların çalışma süresi haftada 35 saat olmalı, halbuki diğer elemanlar haftada 40-48 saat çalışmalıdır. Bunun yanında, kadın elemanlar/işçiler için doğmak/anne olmak döneminde 90 günlük ücretli tatil hakkı vardır ki yasanın 54. maddenin belirttiği gibi üçte biri doğma öncesi ve üçte ikisi doğma sonrasında uygulanabilir. Olağandışı ve dualite gibi doğumlarda bu süre on beş gün daha da uzatılabilir. 120. madde sağlık için zararlı ve yeraltı ağır fiziksel işlerde kadınların istihdamlarını, 121. madde ise idare tarafından onların gece çalışmalara atanmalarını yasaklar (işaret ettiğimiz madde gece çalışmalara ilişkin bazı istisnaları belirtmiştir).¹⁴⁹

122. maddenin hükmüne göre idare, hamile kadınlar ve iki yıldan az çocuklu anneleri rızası olmadan fazla mesaiye zorlayamaz ve resmi yolculuğa/seyahata gönderemez. Yasaya göre hamilelik döneminde kadınlar ücret ve işle ilgili bütün hakların korunmasıyla hafif işlere atanırlar. Bebekli annelere yemek (öğle yemeği) molası dışında her üç saat sonrasında bebeğini emzirebilmesi için en az 30 dakika verilmelidir. 125. madde kadınların hamilelik ve bebeklerini emzirmek nedeniyle istihdamlarını reddetmesini yasaklamıştır. Bunun ile birlikte 126. madde idarede çalışanların çocuklarının bakımı için, fidanlıklar ve anaokulların oluşturmasının gerektiğini söyler.¹⁵⁰ Bunun yanında Afganistan İş/İşçilik Kanunu kadın ve erkek

¹⁴⁹ Bkz. Afganistan İş/İşçilik Kanunu, Md. 2 - 121.

¹⁵⁰ Bkz. Afganistan İş/İşçilik Kanunu, Md. 122 - 126.

Çalışanlar için bir dizi hak ve sorumlukları tanımıştır ki ayrıntılı olarak yasada belirlenmiştir.

2.1.6. Dernek/Cemaat Kurma Hakkı

Tüm kadın ve erkek vatandaşlar kendi maddi ve manevi amaçlarına ulaşabilmek için, Afganistan’ın yasalarına uygun bir biçimde sosyal, kültürel, sivil vb. dernekleri (cemaatleri) kurabilirler. Böyle bir hak cinsel ayrımına bakılmaksızın tüm vatandaşlar için tanınmıştır ve buna yönelik Afganistan Anayasası kendi 35. maddenin ilk paragrafında şöyle bir ifadeyi getirmiştir: “Maddi ve manevi hedeflere ulaşmak için, Afganistan vatandaşları kanun hükümlerine göre dernek kurma hakkına sahiplerdir.”¹⁵¹

Her halükarda, kadınların sosyal hakları bunlar ile sınırlı kalmaz, sosyal güvenlik ve konut gibi diğerk bir sürü sosyal haklar da vardır ki Afganistan Anayasası ve diğerk yasaları başta kadınlar olmak üzere tüm vatandaşlar için bu hakları resmen tanımıştır.

2.2. Kadınların Siyasal Hakları

Siyasi/siyasal haklar, bir ülkenin vatandaşlarına siyasal alanda verilen haklardır. Başka bir deyişle, vatandaşların ülke yönetimine katılmasını sağlayan

¹⁵¹ Afganistan 2004 Anayasası, Md. 35.

haklara siyasal haklar denir. Bu haklar yeni devletlerin ortaya çıkmasıyla ve özellikle de uyruk yerine yurttaş kavramının meydana gelmesiyle birlikte ilk önce Avrupa’da ve sonra da yavaş yavaş bütün dünyaya yayılmıştır. Afganistan da bu küresel süreç etkisi altında kendi vatandaşlarına siyasal alana ve ülke yönetimine katılmalarını sağlayan bir dizi hakkı tanımıştır ki yansımalarını Afganistan anayasasında ve diğer yasalarda görebiliriz. Yine bu yazı kadın haklarına özgü olduğu için, kadınlarla ilgili önemli hak ve özgürlükler üzerinde dururken siyasal alanına katılım açısından kadınların bu haklarını gözden geçiririz:

2.2.1. Seçme ve Seçilme Hakkı

Seçme ve seçilme hakkı, yurttaşların yerel ve merkezi karar ve yönetim organlarına (devlet başkanlığı, yerel ve ulusal meclisler, belediye başkanlığı, şehir yöneticiliği vb.) seçilecek kişileri oylarıyla belirleyebilme ve buralara seçilmek için aday olabilme haklarına denir. Siyasal haklar demetinin en önemli bölümünü oluşturan bu haklar tarih içinde “sınırlı oy”dan “genel oy”a geçişle birlikte yaygınlaşmıştır. Sınırlı oy sisteminde siyasal haklardan yararlanma servet ve yetenek koşulu gibi birtakım kayıtlara bağlanmış, ayrıca cinsiyet ve ırk ayrımına dayalı daraltımlar getirilmiştir. Genel oy sisteminin 20. yüzyıl ortalarında gerçekleşmesiyle bu kısıtlamalar ortadan kalkmış ve onun yerine birtakım yasal ve anlaşılabilen koşullar meydana gelmiştir.

Afganistan hukuki-siyasi düzeninde de “genel oy sistemi” kabul edilmiştir ve buna ilgili bütün kadın ve erkek vatandaşlar (yasal koşullara uygun olarak) seçimlere

katılırken oy verebilirler. Aynı zamanda yasal koşullara uygun bir biçimde tüm vatandaşlar aday olabilmek ve seçilme hakkına sahiptir. Afganistan Anayasası'nın 33. maddesinin belirttiği gibi “Afganistan vatandaşları seçme ve seçilme hakkına sahiptir. Bu hakkın kullanılma koşulları yasayla düzenlenir.”¹⁵² Anayasanın bu hükmüne dayalı Nisan 2005'te tasarlanmış olan Seçim Kanunu/Yasası da bu hakkı düzenlerken ilgili hususlar üzerinde durmuştur. Yasanın 3. maddesine göre “Seçmenler eşitlik hakkından faydalanarak seçimlere katılırlar”. 13. maddenin birinci ve ikinci paragrafları vatandaşlara aday olma ve oy verme hakkını tanımıştır.¹⁵³ Yasanın bu maddeleri genel bir özelliğe sahiptir ve bundan dolayı bütün kadın ve erkek vatandaşları kapsamaktadır. Ancak bunlar yanında bazı yerlerde ve durumlarda kanun, özel olarak kadınların seçme ve seçilme hakkı üzerinde dururken onlara bazı ayrıcalıkları da resmen tanımıştır ki bu yazıda sadece önemli olanlara işaret edeceğiz:

a. Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanı Yardımcısı: Afganistan Anayasası cinsel ayrıma bakmaksızın yasal koşullara uygun bir biçimde tüm vatandaşların cumhurbaşkanlığına aday olabilmelerini kabul etmiştir. Anayasanın 62. maddesi cumhurbaşkanlığı adaylarının koşullarını açıklarken cinsiyeti bir koşul olarak getirmemiştir. Aynı durum Cumhurbaşkanı Yardımcıları için de geçerlidir.¹⁵⁴ Böylelikle kadınlar hem Cumhurbaşkanı ve hem de Cumhurbaşkanı Yardımcıları pozisyonları için aday olabilirler.

¹⁵² Afganistan 2004 Anayasası, Md. 33.

¹⁵³ Bkz. Afganistan Seçim Kanunu/Yasası, Md. 3, 13.

¹⁵⁴ Bkz. Afganistan 2004 Anayasası, Md. 62.

b. Bakan ve Bakan Yardımcısı: Anayasanın 72. maddesi bakanların ve bakanlık için aday olanların koşullarını cinsel ayrıma bakmaksızın mutlak bir tarzla ifade etmiştir.¹⁵⁵ Dolayısıyla kadınlar da erkekler gibi bakan veya bakan yardımcısı olabilirler.

c. Şura-i Milli (Milli Meclis - Parlamento): Yasaya göre tüm kadın ve erkek vatandaşlar yasal koşullara uygun Milli Meclis'in üyeliğine girebilirler. Buna yönelik kadınlar Afganistan Milli Meclisi'ne yani hem Temsilciler Meclisi (Meclis-i Numayandagan/Wolesi Cirga) ve hem de Büyükler Meclisi (Hibregan Meclisi /Mısrano Cirga/Senato)'nin üyeliğine kabul edilirler. Ancak kadınların hakkı bunun ile sınırlı kalmayıp Afganistan Anayasası'nda onlara özel ayrıcalıklar da tanınmıştır.

Halkın oylarına dayalı Temsilciler Meclisi'ne seçilme ve katılma şansının elde edilmesinin yanı sıra, ayrımcılıkların kaldırılması, temel haklarına saygı gösterilmesi ve siyasal alana kadınların katılımlarının arttırılması için anayasa, 83. maddede kadınlara ayrıcalık verirken "... her ilin nüfusuna orantılı, ortalama olarak iki kadın Temsilciler Meclisi'nin üyeliğine girmelidir" diyor.¹⁵⁶ Buna benzer Büyükler Meclisi'nin (Senato) üyeliğine ilişkin de bir hüküm vardır. Anayasanın 84. maddesine göre, Büyükler Meclisi/Senato üyelerinin üçte biri "Cumhurbaşkanı tarafından doğrudan

¹⁵⁵ Bkz. Afganistan 2004 Anayasası, Md. 72.

¹⁵⁶ Bkz. Afganistan 2004 Anayasası, Md. 83.

atanır. Ancak bunların yüzde ellisi kadın olmalı; Cumhurbaşkanı bu kişilerin yüzde ellisini kadınlar arasından tayin eder”.¹⁵⁷

Böylelikle Afganistan yasalarına göre kadınlar, yalnızca Milli Meclis’in üyeliği hakkına sahip değil, buna yönelik ayrıcalıklara da sahiptirler.

d. İl ve İlçe Meclisleri: İyi yönetim ve bazı yetkilerin yerel idarelere devredilebilmeleri için, anayasanın 138. ve 140. maddeleri sırasıyla İl ve İlçe Meclisleri’nden söz eder. Anayasaya göre bu meclislerin üyeleri özgür ve direkt seçimler yoluyla il ve ilçe sakinleri tarafından seçilmelidir. Yasaya uygun bir biçimde, bu meclislerin üyeliği için herkes (kadın ve erkek yurttaşlar) aday olup üyeliğine girebilirler.¹⁵⁸ Ancak bunun için Seçim Kanunu/Yasası, kadınlara ayrıcalık tanımıştır; 31. maddenin üçüncü paragrafı ve 36. maddenin ikinci paragrafında sırasıyla iki koltuk İl meclisi ve iki koltuk da İlçe Meclisi’nde kadınlara ayrılmıştır.¹⁵⁹

2.2.2. Siyasi Parti Kurma Hakkı

Vatandaşlar tarafından siyasi partilerin kurulması, Afganistan siyasi-hukuki düzeninde bir hak olarak tanınmıştır. Afganistan Anayasası’na göre, cinsiyetine bakılmaksızın tüm vatandaşlar, yasal koşullara uygun siyasi parti kurma hakkına sahiptirler. Anayasanın 35. maddesinin ikinci paragrafında belirtildiği gibi,

¹⁵⁷ Bkz. Afganistan 2004 Anayasası, Md. 84.

¹⁵⁸ Bkz. Afganistan 2004 Anayasası, Md. 138, 140.

¹⁵⁹ Bbkz. Afganistan Seçim Kanunu/Yasası, Md. 31, 36.

“Afganistan vatandaşları, kanun hükümlerine uygun olarak siyasi parti kurma hakkına sahiplerdir”.¹⁶⁰ Buna yönelik Afganistan Siyasi Partiler Kanunu/Yasası da aynı pozisyona sahiptir. Bu yasanın 4. maddesine göre, “25 yaşını tamamlamış olan Afganistan vatandaşları, kanuna/yasaya uygun, serbestçe siyasi partiyi kurabilirler”.¹⁶¹ Böylelikle hem anayasa ve hem de siyasi partiler kanunu/yasası, siyasi partiler kurma hakkına ilişkin genel ve net hükümleri içermektedir. Dolayısıyla hem erkek ve hem de kadın vatandaşlar için bu hükümler geçerli olabilmektedir.

2.2.3. Siyasi Partiye Katılma Hakkı

Siyasi partiye katılma hakkına ilişkin Afganistan Anayasası belirli bir hükme sahip değildir. Başka bir deyişle Afganistan Anayasası, vatandaşların siyasi bir partiye girmelerine ve parti içinde siyasi faaliyette bulunmalarına ilişkin açık bir şey söylememiştir. Bundan dolayı, bu hakkı siyasi parti kurma ile ilgili maddeden (35. maddenin ikinci paragraftan) örtük olarak çıkarabiliriz; siyasi parti kurma hakkına sahip olan vatandaşlar, siyasi partiye katılma hakkına da sahiptir. Ancak buna ilişkin Siyasi Partiler Kanunu/Yasası net bir hüküm içermektedir. Yasanın 13. maddesinin birinci paragrafının belirttiği gibi, “18 yaşını tamamlamış ve oy hakkına sahip olan vatandaşlar, siyasi partinin üyeliğini elde edebilirler”.¹⁶²

¹⁶⁰ Afganistan 2004 Anayasası, Md. 35.

¹⁶¹ Afganistan Siyasi Partiler Kanunu/Yasası, Md. 4.

¹⁶² Afganistan Siyasi Partiler Kanunu/Yasası, Md. 13.

Gördüğümüz üzere, Afganistan Siyasi Partiler Kanunu/Yasası, siyasi partiye katılma hakkına ilişkin sadece yaş koşulu belirtmiştir ve buna yönelik cinsiyeti bir koşul olarak koymamıştır. Dolayısıyla 18 yaşını tamamlamış olan tüm kadın ve erkek vatandaşlar siyasi partilere katılırken üye olma hakkını kazanırlar.

2.2.4. Protesto Hakkı

Afganistan Anayasası vatandaşlar tarafından yapılan sivil itirazlar ve protestolara izin vermiştir. Buna göre Afganistan erkek ve kadın vatandaşları kendi amaçları ve hedeflerine ulaşmak için silahsız ve yasalara uygun bir şekilde protesto yapabilirler. Yasanın 36. maddesinin belirttiği üzere, “Afganistan vatandaşları meşru ve barışçıl hedeflere/amaçlara ulaşmak için, silahsız ve yasaya uygun bir biçimde protesto hakkına sahiptir”.¹⁶³

Her halükarda, kadınlar da dahil bütün vatandaşları içeren siyasal haklar, bunlar ile sınırlı değildir ve grev hakkı, halkoylamasına katılma hakkı vb. haklar da Afganistan Anayasası ve diğer yasalarında vatandaşlar için tanınmıştır. Böylelikle Afganistan hukuki/siyasi düzeninde başta kadınlar olmak üzere tüm vatandaşlar için bir dizi hak ve özgürlükler tanınmıştır. Ancak buna ilişkin önemli olan nokta, uygulamada bu hakların gerçekleştirilmesidir. Afganistan Devleti’ne karşı, “Şimdiye kadar Afganistan Devleti, başta kadınlar olmak üzere vatandaşların haklarının gerçekleşmesi için hangi pratik ve etkin adımları atmıştır?” sorusu, önemli sorulardan biridir.

¹⁶³ Bkz. Afganistan 2004 Anayasası, Md. 36.

3. Pratikte/Uygulamada Kadınların Temel Hakları

Gördüğümüz gibi, Afganistan yasaları temel hak ve özgürlükler adıyla bir dizi hak ve özgürlükleri vatandaşlar ve özellikle de kadın vatandaşlar için tanımıştır. Ancak hakların sadece yasalarda gelmeleri ve kanun kitaplar/kodlarda yazılmış ve sınırlanmış olmaları, işin bittiği anlamına gelmez. Afganistan Devleti (Hükümeti), dünyanın diğer devletleri (hükümetleri) gibi hem milli yasalar ve hem de uluslararası ilkeler/kurallara göre, kadınlar başta olmak üzere tüm vatandaşların haklarının uygulanması ve pratik açıdan gerçekleştirilmesi için gerekli tedbirlerin ele alınmasından sorumludur. Çünkü bütün bu yasal hükümler ve belirlemelere karşın, pratik açıdan tüm vatandaşların ve özellikle de kadınların hak ve özgürlüklerine baktığımız zaman, farklılık gösterdiğini ve kanun maddelerinden daha farklı olduğunu açıkça görebiliyoruz. Gerçi kadın haklarına yönelik devlet (hükümet) ve diğer ilgili organlar/kurumlar bazı tedbirler ve önlemleri ele almışlardır ancak alınmış olan bu tedbirler de uygulamada eksikliğini veya yetersizliğini göstermiştir.

Yukarıdakilere göre, ilk önce Afganistan Devleti (Hükümeti) ve ilgili organlar tarafından kadın haklarına yönelik atılmış adımlar, sonra da kadın haklarına ve bu uygulamalara karşı var olan sorunlar üzerinde durmamız gerekmektedir.

3.1. Kadın Haklarına Yönelik Pratik Adımlar

Afganistan'ın yeni düzeninin kurulmasından bu yana yaklaşık on beş yıl geçmiştir. Bu yıllar hem devlet ve hem de millet için iniş-çıkışlarla dolu bir dönem olarak değerlendirilebilir; Bir taraftan Taliban, El Kaide ve son zamanlarda da IŞİD (Irak ve Şam İslam Devleti) gibi terör örgütleri/grupları ile savaşlarla dolu bir dönem ve diğer yandan da yeni düzenin oturtulması ve iyi bir geleceğe doğru adımlar atılan bir dönem. Fakat hikaye bunun ile sınırlı kalmıyor; bağımlı ve bunalımlı ekonomi, yoksulluk, işsizlik, yolsuzluk, uyuşturucu maddenin ekimi ve kaçakçılığı, yasalara uymama ve yasaların ihlali, güvensizlik vb. gibi öğeler (sorunlar) bu hikayeyi daha da uzatmaktadır.

İniş-çıkışlarla dolu böyle bir süreçte, kadınlar dahil tüm vatandaşların hak ve özgürlüklerinde yaralanmalar olduğunu ve bu hasarlardan uzak kalamamış olduklarını görebiliyoruz. Ancak bunun etkilerinin kadınlar ve onların hakları üzerinde daha belirleyici ve kesin olduğunu açıkça hissedebiliriz. Dolayısıyla hem devlet hem de uluslararası örgütler ve insan hakları organları gibi kurumlar tarafından kadın hakları üzerinde önemle durulmuş ve buna yönelik tedbirler tasarlanıp pratik adımlar atılmıştır ki aşağıda bazı önemli ve dikkat çekici olanlar ele alınmıştır.

3.1.1. Loya Cırgalar (Kurucu Meclisler)'a Kadınların Katılımı

Afganistan tarihinde Loya Cırğa (Büyük Meclis/Kurucu Meclis) uzun bir geçmişe sahiptir. Peştuca kökenli *Loya* (Büyük) ve Farsça kökenli *Cırğa* (Meclis)

sözcüklerinden oluşan bu kavramın geçmişi, 19. yüzyıl ve bazılara göre de 18. yüzyıla kadar uzatılabilir. Geleneksel bir özelliğe sahip olan bu meclisler, savaş ve barış gibi ulusal olaylara ilişkin milli düzeyde danışmanlık, tavsiye vermek ve karar almak için oluşturulmaktadır. Bu tür konularda kabileler, kitleler ve halk temsilcileri olarak gelen Loya Cirga üyelerinin kararları, genellikle son ve kesin kararlar olarak sayılmaktadır. Eski zamanlarda bu meclisler geleneksel, kanun dışı ve aynı zamanda kanundan üstün bir konumundaydı. Ancak yeni düzen ve yeni anayasa ile birlikte, bu meclisler hukuki/yasal bir biçim alırken siyasi-hukuki düzen tarafından “Anayasal Loya Cirga” adıyla tanınmıştır.¹⁶⁴

Eski zamanlarda bu meclislerin üyeleri erkekler ve özellikle de kabilelerin erkek reisler ve yaşlılarından oluşurken yeni düzen ve ortaya çıkmış değişikliklerle, kadınlar da bu meclislere katılabilmiş ve ulusal konulara ilişkin kararlarda söz sahibi konuma gelmişlerdir. Kadınların katılımlarını açıklamak amacıyla, aşağıda yeni düzenin ortaya çıkmasından bugüne kadar kurulan Loya Cirkalar ve buna yönelik kadınların katılma oranı üzerine duracağız:

a. İztirari (Acil) Loya Cirga’ya Kadınların Katılımı

Taliban Rejimi’nin devrilmesinin ve Bonn Anlaşması’nın imzalanmasının hemen sonrasında, ulusal düzeyde Haziran 2002’de Kabil şehrinde İztirari (Acil) Loya Cirga adıyla bir meclis kuruldu. Yaklaşık 1551 üyeden oluşan bu Cirga, Hamid Karzai’yi geçici bir dönem (onsekiz ay) için Afganistan Geçiş Yönetimi’nin/Hükümeti’nin cumhurbaşkanı olarak atadı ve

¹⁶⁴ Anayasal Loya Cirga (anayasada belirtilmiş olan Loya Cirga) hakkında bilgi için bkz. Afganistan 2004 Anayasası, Md. 110 - 115.

Afganistan'ın yeni düzenin temel yapısını onayladı. Afganistan yeni düzenine ilişkin önemli ve etkileyici bir role sahip olan bu Cirga'da kadınların katılımı da dikkat çekiciydi; 160 koltuk kadınlara aitti.¹⁶⁵ Gerçi ilk bakışta kadınların sayısı erkeklere göre daha az görünüyordu fakat Loya Cirgalar'ın tarihine baktığımız zaman bu katılım oranının gerçekten dikkat çekici olduğunu görebiliriz. Çünkü dediğimiz gibi, eski zamanlarda kadınlar bu tür meclislere katılamazdı.

Acil Loya Cirga'ya ilişkin önemli bir nokta da, cumhurbaşkanlığı için Massouda Celal adında eğitimli bir kadının aday olmasıydı. Massouda Celal, Afganistan'ın yakın tarihinin cumhurbaşkanlığına aday olan ilk kadın oldu ve yapılan oylamada Karzai'den sonra en yüksek oyu kazandı. Massouda Celal cumhurbaşkanı olamasa da kadınlara karşı var olan eski tabuyu kırdı ve siyasal alanda kadınların rolünü daha da belirginleştirdi.

b. Anayasayı Onaylayan Loya Cirga'ya Kadınların Katılımı

Anayasayı Onaylayan Loya Cirga, Aralık 2003'te başkent Kabil'de yapıldı. 500-502 üyeden oluşan bu Cirga, yeni anayasanın taslağını (ülke tarihindeki sekizinci anayasanın taslağını) onaylanmak için yapıldı. Cirga, yeni anayasanın taslağını onaylarken yeni düzenin biçimini ve çerçevesini çizmiştir. Cirga tarafından onaylanmış olan bu anayasa, bütün yetersizlikler ve boşluklara rağmen hala yürürlüktedir.

¹⁶⁵ JAVED, Din Mohammad, **Loya Cirga-i İztirari/Acil Loya Cirga**, Cilt 2, Afganistan Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu, Kabil, 2002, s. 320.

Konuyla ilgili, Anayasayı Onaylayan Loya Cirga'da önemli olan nokta, kadınların kayda değer katılım oranıydı. 502 temsilciden, 100 temsilciyi kadınlar oluşturuyordu¹⁶⁶ ki Acil Loya Cirga'ya göre kadınların katılım oranının daha da arttığını göstermektedir.

c. Barış Danışma Cirgası (Loya Cirgası)'na Kadınların Katılımı

Haziran 2010'da Taliban ve diğer silahlı muhalifler ile konuşmak, diyalog kurmak ve ülkede barış ve istikrarı kurmak için, ulusal düzeyde Barış Danışma Cirgası (Loya Cirgası) adıyla büyük bir meclis toplanmıştır. Hükümet eleştirmenleri tarafından gösterilmiş olan bütün muhalefetlere rağmen, 1600 üyeden oluşan bu Cirga yine de düzenlendi ve toplantıda konuyla ilgili kararlar alındı. Buna göre Afganistan Devleti çoğu Talip (Taliban üyesi) mahkumları/esirleri serbest bırakmış ve barış diyaloglarının sürdürülmesi için Yüksek Barış Konseyi'ni oluşturmuştur.¹⁶⁷

Barış Danışma Loya Cirgası'nda diğer cirgalar gibi yine kadınların oranı dikkat çekiciydi ve üyelerin yüzde yirmi beşini kadınlar oluşturmaktaydı.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Bkz. **Kanun-i Esasi-i Nevini Afghanistan Ez Tesviye ta Tevşih/Afganistan'ın Yeni Anayasası Tasfiyeden İmzalanmasına**, Anayasanın Sekreterliği, Cilt 2, Kabil, 2003, s. 627, 629.

¹⁶⁷ Bkz. BBC Persian, **Gahşumar-i Loya Cirgaha-i Afghanistan/Afganistan Loya Çirgaları'nın Zaman Çizelgesi**, http://www.bbc.com/persian/afghanistan/2011/11/111115_k02-loy-jergas.shtml, (25. 04. 2016).

¹⁶⁸ Bkz. Afganistan Kadın İşleri Bakanlığı, <http://mowa.gov.af/fa/page/7200>, (25. 04. 2016).

Tablo 1: Yeni düzenin ortaya çıkmasından bu yana yapılan Loya Cirgalar’a kadınların katılım oranı

Loya Cirga’nın Adı	Yapılan Tarih	Toplam Üye Sayısı	Kadın Üye Sayısı
İztirari (Acil) Loya Cirga	Haziran 2002	1551	160
Anayasayı Onaylayan Loya Cirga	Aralık 2003	500 - 502	100
Barış Danışma Cirga (Loya Cirga)	Haziran 2010	1600	400

3.1.2. Kadın İşleri Bakanlığı’nın Kurulması

Bonn Konferansı’nda imzalanan anlaşma uyarınca kurulan Geçici Hükümet (Afganistan siyasal edebiyatında: Geçici Devlet) ile birlikte, yürütme gücü çerçevesinde, Kadın İşleri Bakanlığı adında kadınlara özgü bir kurum (bakanlık) kurulmuştur. Kadın haklarının savunulması, genişletilmesi ve sosyo-politik alanda kadınların rolünü artırılması için kurulan bu bakanlık, kadın bir bakanın liderliği altında göreve başladı ve bakanlıkta çalışanların çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktaydı.

Geçici ve Geçiş Yönetimi sonrasında ve Seçilmiş Hükümetler Dönemi’nde de bu bakanlık görevini sürdürmeye devam etti ve hala da hükümet (yürütme gücü)

çerçevesinde varlığına devam etmektedir. Ancak Afganistan kabinesinde (yürütme gücünde) kadınların katılımı bunun ile sınırlı kalmamıştır; hem önceki cumhurbaşkanı kabinesinde ve hem de şimdiki cumhurbaşkanı kabinesinde Kadın İşleri Bakanlığı dışında, en az iki bakanlık daha da kadınlara ayrılmıştır.

3.1.3. Kadınların Seçimlere Katılmaları

Dediğimiz gibi, Afganistan yasalarına göre kadınlar dahil tüm vatandaşlar yasal şartlara uygun bir biçimde seçme ve seçilme hakkına sahiptir. Ancak Afganistan gibi savaşta olan veya daha iyimser bir bakış açısıyla savaş sonrasında olan bir ülkede, pratik açıdan bu hakların, özellikle de kadınlara ilişkin hakların, tatbik edilmesi gerçekten çok zordur. Dolayısıyla, kadınların sosyo-politik alanda katılımlarını sağlamak ve pratik açıdan onların katılımları için zemin hazırlamak, devlet tarafından bazı tedbirler ve programların tasarlanmasını gerektirmiştir. Afganistan Devleti ve diğer ilgili organlar bu hakların uygulanması ve özellikle de sosyo-politik alanda ve ulusal kararlarda kadınların katılımlarını sağlayan hakkın (seçimlerde kadınların aday olma hakkının) gerçekleştirilebilmesi için çaba sarf etmişlerdir ki bunun sonucunda kadınlar artık seçimlere yalnızca oy verenler olarak değil, oy alanlar (adaylar) olarak da katılabilmişlerdir. Kadınların sosyal ve siyasal alanlara katılımı, Afganistan siyasal hayatı ve özellikle de yakın siyasi tarihinde kabaca yeni ve dikkat çekicidir. Konuyu daha iyi açıklayabilmek için, Afganistan'ın yakın dönemdeki bazı seçimleri üzerinde dururken kadınların katılım oranını göstermeye çalışacağız:

a. Yeni Düzenin İlk Seçimine Kadınların Katılımı

Ekim 2004'te Afganistan'da ilk cumhurbaşkanlık seçimi ile İl Meclisleri seçimi beraber yapıldı. Bu seçimlere diğer vatandaşlar (erkek vatandaşlar) gibi kadınlar da önemli ölçüde katıldılar. Cumhurbaşkanlığının ilk seçiminde bir kadın (yine Massouda Celal) cumhurbaşkanlığı pozisyonu için aday oldu. Massouda Celal seçimi kazanamadığı halde, kadınların konumunu Afganistan siyasi alanında yine belirginleştirdi.

Buna yönelik Temsilciler/Halk Meclisi seçimleri ve İl Meclisleri seçimlerinde altı yüzden fazla kadın aday olarak seçimlere katıldılar ve Temsilciler Meclisi'nin 249 koltuktan 69 tanesine sahip oldular.¹⁶⁹

b. İkinci Seçime Kadınların Katılımı

Ağustos 2009'da yine cumhurbaşkanlık seçimi ile İl Meclisleri seçimleri beraber yapıldı. Bu seçimlerde kadınların rolü önceki seçimlerden daha fazlaydı. Bu defa, Shahla Ata ve Dr. Frozan Hana adıyla iki kadının ismi cumhurbaşkanlığı adaylarının adları arasındaydı.¹⁷⁰

Kadınların katılım oranı İl Meclisleri seçimlerinde de dikkat çekiciydi. Güvensizlik ve Taliban tehditlerine rağmen, yüzlerce kadın il meclislerinin üyeliğini kazanmak için aday oldular. Örnek olarak, yalnızca Kabil ilinde 59

¹⁶⁹ AHMADİ, Eid Mehmet, **Afganistan Anayasası'nda Kadınların Hakları ve Karşısındaki Zorluklar**, Beşaret Kültür Enstitüsü, Kum, 2010, s. 60.

¹⁷⁰ Independent Election Commission of Afghanistan: **Final Certified Presidential Results**, http://www.iec.org.af/results_2009/leadingCandidate.html, (25. 04. 2016).

kadın aday vardı ki ilin yirmi dokuz temsilci koltuğundan sekizini kazanabildiler.¹⁷¹

c. Üçüncü (Son) Seçime Kadınların Katılımı

Afganistan'ın üçüncü (son) cumhurbaşkanlık seçimi (2014 Cumhurbaşkanlık Seçimi) çok tartışmalara ve ihtilaflara sebep oldu. Yasal olarak İl Meclisleri seçimleri ile beraber yapılmış olan bu seçim, bir yandan iki aşamada (birinci aşaması Nisan ve ikinci aşaması da Haziran ayında) ve dolayısıyla da çok zaman alıcı bir şekilde yapıldı, öbür yandan da yozlaşma ve şeffaflık eksikliği nedeniyle Seçim Komisyonu tarafından duyurulan sonuçlar adaylardan biri tarafından (seçimin birinci aşamasında en fazla oyu kazanan aday tarafından) kabul edilmemiştir ve son olarak da Birleşmiş Milletler ve diğer ülkelerin aracılıkları sonucunda iki önde gelen aday Milli Birlik Hükümeti adıyla koalisyon hükümetine benzer ortak bir hükümet kurdular ve iktidarı kendi aralarında paylaştılar.

Kadın haklarına ilişkin önceki yıllardaki bütün gelişmelere rağmen, bu seçimlerde cumhurbaşkanlığı pozisyonu için aday olanlar arasında kadınlar yoktu. Ancak yirmi iki cumhurbaşkanı yardımcısı adayları arasında üç kadın aday da yer almıştı. Bununla birlikte bu seçimlerde oy verenler olarak kadınların katılımı gerçekten etkileyiciydi; Seçim Komisyonu'nun

¹⁷¹ AHMADİ, a.g.e, s. 60.

açıklamasına göre, bu seçimlere toplam olarak yedi milyon kişi katılmıştı ki yüzde altmış dördünü erkek ve yüzde otuz altısını kadınlar oluşturuyordu.¹⁷²

Tablo 2: Yeni düzenin ortaya çıkmasından bu yana yapılan seçimlere oy alan (aday) ve oy veren olarak kadınların katılım oranı

Seçimin Adı ve Yapılan Tarihi	Toplam Oy	Kadınların Oy Yüzdesi	Toplam Adayların Sayısı	Kadın Adayların Sayısı
Cumhurbaşkanlık Seçimi - 2004	7.3 Milyon	37	18	1
İl Meclisleri Seçimleri - 2004	7.3 Milyon	37	3025	247
Parlamento Seçimleri - 2005	6.4 Milyon	41	2775	325
Cumhurbaşkanlık Seçimi - 2009	5.9 Milyon	39	39	2
İl Meclisleri Seçimleri - 2009	5.9 Milyon	39	3196	328
Parlamento Seçimleri - 2010	4.2 Milyon	39	2577	406

¹⁷² Independent Election Commission of Afghanistan: **2014 Presidential & Provincial Council Election**, <http://www.iec.org.af/2014-election>, (25. 04. 2016).

Cumhurbaşkanlık Seçimi - 2014	7 Milyon	36	8	-
----------------------------------	-------------	----	---	---

3.1.4. Kadına Karşı Şiddetin Ortadan Kaldırılmasına Yönelik Kanunun Tasarlanması

Kadın haklarını savunmak ve korumak amacıyla anayasaya ve özellikle de anayasanın 24. ve 54. maddelerin hükümlerine uygun bir biçimde, Afganistan Devleti tarafından 2009 yılında “Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Hakkında Kanun” (Elimination of Violence Against Women in Afghanistan- EVAW law) adıyla bir yasa tasarlanıp uygulamaya konulmuştur.

Anayasanın 24. maddesine göre, özgürlük insanın doğal hakkıdır. Bu hakkın, diğerlerinin özgürlükleri yanı sıra, kanunla düzenlenmiş olan kamu yararını etkileyen sürecin dışında hiçbir sınırı yoktur. Özgürlük ve insan haysiyeti dokunulmazdır. Devlet, insanın özgürlük ve haysiyetine saygı göstermek ve onu korumakla yükümlüdür.¹⁷³ Buna ilişkin 54. maddenin hükmüne göre, aile, toplumun temel direğidir ve devlet tarafından korunur. Devlet, ailenin fiziksel ve ruhsal sağlığına özellikle çocuk ve anne, çocuk yetiştirme, hem de İslam kutsal dininin ilkelerine aykırı geleneklerin ortadan kaldırılması için gerekli önlemleri alacaktır.¹⁷⁴

¹⁷³ Afganistan 2004 Anayasası, Md. 24.

¹⁷⁴ Afganistan 2004 Anayasası, Md. 54.

Böylelikle Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Hakkında Kanun'un temeli yalnızca kadınların yurttaşsal haklara değil, onların doğal insani temel haklarına dayalıdır. Buna yönelik devlet, kadın haklarının savunulması ve korunmasından sorumludur ve buna ilişkin önemli tedbirleri ele almalıdır.

4 bölüm ve 44 maddeden oluşan “Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Hakkında Kanun”, kadınlara karşı şiddetin kaldırması ve haksızlıklara karşı onların savunması ve korunması doğrultusunda önemli ve değerli hükümleri içermektedir. Yasanın 2. maddesine göre, Kadınların İslami ve yasal haklarının sağlanması ve haysiyetinin korunması; Ailelerin sağlık ve İslam kutsal dininin ilkelerine aykırı ve kadınlara karşı şiddete sebep olan gelenekler karşısında mücadele; Şiddetin mağdurları ve şiddete maruz kalan kadınların savunulması; Kadına yönelik şiddetin önlenmesi; Kadına yönelik şiddet konusunda kamu bilincinin sağlanması; ve Kadına yönelik şiddetin failleri hakkında kovuşturma gibi ögeler, yasanın asıl hedeflerini oluşturmaktadır.¹⁷⁵

Yasanın dördüncü maddesine göre, şiddet suçtur ve hiç kimse konutunda, devlet (hükümet) veya devlet dışı kurumlarda, iş yerlerinde, halka açık yerlerde (kamu alanlarında), araçlarda ve diğer yerlerde bu suçu işleyemez; işlediği takdirde bu kanun hükümlerine uygun olarak cezalandırılır.¹⁷⁶

Adı geçen kanunun/yasanın 5. maddesi dövülme, tecavüz, hakaret ve aşağılama, zorla evlendirme ve zorla çalıştırma gibi ögelerden (yirmi iki ögeden), şiddet ve dolayısıyla da suç olarak adlandırılabilen ögeler olarak söz eder. Kanun,

¹⁷⁵ Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Hakkında Kanun, Md. 2.

¹⁷⁶ Bkz. Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Hakkında Kanun, Md. 4.

şiddet mağduru kadınların haklarını belirlerken önleyici ve destekleyici tedbirlerin ele alınmasını vurgular.¹⁷⁷ Buna yönelik kanun, Kadın İşleri Bakanlığı, Hac ve Din İşleri Bakanlığı, Eğitim ve Yüksek Eğitim Bakanlıkları, Bilgi ve Kültür Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve Genel/Halk Sağlığı Bakanlığı gibi devlet kurumları, sırasıyla kadınların karşısında var olan şiddet türlerinin ortadan kaldırılmasında çalışmakta olduklarını ve buna yönelik etkili tedbirlerin alınmalarını önemle belirtmektedir.¹⁷⁸

Buna ilişkin kanun, etkin bir şekilde şiddet suçlarına karşı mücadele etmek ve devlet kurumları, sivil toplum kuruluşları ve diğer ilgili kurumlar arasında koordinasyonu sağlamak amacıyla, Kadın İşleri Bakanı başkanlığında Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması (EVAW) Komisyonu'nun kurulmasını öngörmüştür. Başsavcı Yardımcısı, İçişleri Bakanı Yardımcısı, Adalet Bakanı Yardımcısı, Genel/Halk Sağlığı Bakanı Yardımcısı, Bilgi ve Kültür Bakanı Yardımcısı, Milli Eğitim Bakanı Yardımcısı, Yükseköğretim Bakanı Yardımcısı, Çalışma ve Sosyal İşler, Şehitler ve Engelliler Bakanı Yardımcısı, Hac ve Din İşleri Bakanı Yardımcısı, Afganistan Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu'nun Üyesi, Kabil'in Özel Aile Mahkemesi'nin Başkanı ve Bağımsız Barosu Başkanı, Kadın İşleri Bakanı'nın yanında, EVAW Komisyonu'nun üyelerini oluştururlar. Komisyon, kadına karşı şiddetin ortadan kaldırılmasında önleyici ve destekleyici tedbirlerin ele

¹⁷⁷ Bkz. Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Hakkında Kanun, Md. 5 - 7.

¹⁷⁸ Bkz. Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Hakkında Kanun, Md. 8 - 14.

alınmaları ile birlikte, kanunun uygulanabilmesi için kapsamlı ve ısrarlı çabaları ele almalıdır ve bunu yapmak zorundadır.¹⁷⁹

Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Hakkında Kanun, Ceza Hükümleri başlığı altında, üçüncü bölümünü ceza hükümlerine atamıştır. 17. maddeden 41. maddeye kadar uzanan bu bölümde, kadınlara karşı şiddet türleri ve dolayısıyla da suç türleri ile karşı cezaları açıkça saptanmıştır. Buna yönelik kanunun belirttiği gibi, şiddet suçlarına mahkum olanların cezaları askıya alınamaz, affedilemez ya da değiştirilemez ve kanunda var olan hükümler diğer kanunların hüküm/hükümleri ile çakıştığı zaman, bu kanunun (EVAW kanunun) hükümlerine tercih edilir ve bunun hükümleri geçerli sayılır.¹⁸⁰

3.1.5. Kadınların Eğitimine Dikkat Çekilmesi (Kadınların Eğitiminin Genişletilmesi)

Yeni düzenin ortaya çıkmasıyla birlikte, eğitim kurumlarında kadınların katılım zemini yeniden hazırlandı. Taliban Rejimi'nin hakim olduğu zamanda, sadece erkekler eğitim kuruluşlarına katılabiliyordu ve kadınlar bu haktan mahrumlardı. Ancak yeni düzende eğitim hakkı, temel bir hak olarak bütün kadın ve erkek vatandaşlar için tanınmıştır. Afganistan Anayasası'na göre, eğitim bütün vatandaşların hakkıdır ki lisans düzeyine kadar devlet tarafından ücretsiz olarak kamu eğitim kurumlarında sunulmaktadır. İlköğretim kız ve erkek bütün vatandaşlar

¹⁷⁹ Bkz. Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Hakkında Kanun, Md. 15 - 16.

¹⁸⁰ Bkz. Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Hakkında Kanun, Md. 17 - 41.

için zorunludur ve devlet eğitimin geliştirilmesinde kendini sorumlu tutmaktadır. Bunun için, devlet (hükümet) dengeyi kurmak ve kadınların eğitimi geliştirmek için etkin programları tasarlayıp uygulamaya koymaya sorumludur.¹⁸¹

Böylelikle Afganistan Devleti hem anayasa ve diğer ulusal kanunlar ve hem de uluslararası anlaşmaların etkileri altında, 2001'den beri eğitimin ve özellikle de kadınların eğitimin genişleştirilmesi için çaba sarf etmek zorunda kalmıştır. Bu çabalar sonucunda, Milli Eğitim Bakanlığı'nın söylediğine göre, bugün yaklaşık dokuz milyon kız ve erkek öğrenciler ön dört binden fazla okulda eğitim görüyorlar ve her yıl altı yüz bin kişi için okuma-yazma kursları düzenleniyor ki yüz doksan bin öğretmen bu kurslarda ders veriyor.¹⁸²

3.1.6. Sığınma Evleri'nin Oluşturulması

Yeni düzenin kurulmasından bu yana, kadına ilişkin sorunlar ve şiddet türlerine karşı mücadelenin önem kazanmasıyla birlikte sığınma evlerine ihtiyaç duyulduğu fark edilmiştir. Bir ihtiyaç olarak sığınma evleri, ilk önce uluslararası organizasyonlar tarafından ortaya çıkarılmış ve ondan sonra devlet de bu evlerin kurulmasını bir görev olarak görmeye başlamıştır. Adı geçen evler 2009'da Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Hakkında Kanun'un çıkarılması ile birlikte yasal bir biçim alırken o zamandan beri Kadın İşleri Bakanlığı tarafından yönetilmektedir.

¹⁸¹ Afganistan 2004 Anayasası, Md. 43 - 44.

¹⁸² Afganistan Eğitim Bakanlığı, <http://moe.gov.af/fa/page/2022>, (28. 04. 2016).

Eskide bir kadın kendi eşiyle ya da ailesinde hukuki ya da herhangi sorun olduğu zamanda, kendi ailesinde yaşaması zor ve hatta hayatı tehlikede olduğu durumda, bir akraba ya da köy muhtarı evine gidip sorunun çözülmesine dek orada yaşabilmekteydi. Ancak böyle bir işlemde genellikle daha kötü sonuçlar ortaya çıkabilirdi. Çünkü kendi evinde olamayan zayıf olarak gösterilmiş olan kadın, güvenli bir yeri bulamadığı için, çoğu zaman tecavüz dahil çeşitli şiddet türlerine tanık olabilirdi. Buna yönelik bazen kadınlar için akraba evleri ya da muhtar evi güvenli bir sığınak olamazdı ve kendisine karşı olanların zararlarından korunamazdı.

Geleneksel bir topluma ve ataerkil bir aile yapısına sahip Afganistan’da, sığınma evlere iyi gözle bakılmazsa da, yine işaret ettiğimiz gibi yeni düzenin ortaya çıkmasından beri diğer değişikliklerin yanı sıra bu bakış açısına ilişkin de farklılıklar meydana gelmiştir ve artık ülkenin bir çok şehrinde sığınma evleri kurulmuştur. Şimdilik ülke çapında 12 sığınma evi vardır ve bir çok kadın ve kız bu evlerde yaşamaktadır.¹⁸³ Fakat bu evlerin güvenliği de haddizatında kendisi büyük bir sorun olabilmektedir. Savaş halinde olan ve her yerinde sorumsuz-silahlı bireyler ve gruplar bulunmakta olan Afganistan’da bu sorun, önüne geçilemez bir sorun haline gelmiştir.

Buna yönelik önemli olan başka bir husus, sığınma evlerinden kaynaklanan sorunlar olabilmektedir. Bazı raporlara göre bu evlerin varlığından dolayı kadınların evden kaçma sayısı artmıştır ve aynı zamanda büyük bir ölçüde bu evlerde bozuk ahlaka sahip kadınların bulunması, bunları bir tür ahlaksızlık yayılma yerleri haline dönüştürmüştür ki buna yönelik bazı ilgili kuruluşlar ve makamların endişelerine

¹⁸³ Bkz. Afganistan Kadın İşleri Bakanlığı, <http://mowa.gov.af/fa>, (28. 04. 2016).

sebepe olmuştur. Konuyla ilgili medyada ateşli tartışmalara yol açan eski adliye (adalet) bakanın kaygılı sözleri, bu yönde değerlendirilebilmektedir.¹⁸⁴

Ne olursa olsun, her ne kadar bu evlere eleştirel gözle bakılsa da, kadına karşı şiddet ile mücadele ve şiddetin ortadan kaldırılması doğrultusunda kadınlar ve kadın kuruluşları tarafından bu evlerin var olmaları gerekli görülmektedir.

3.1.7. Farklı NGO'ların Ortaya Çıkmaları ve Onların Elde Ettiği Bazı Olumlu Sonuçları

2001'den ve ABD'deki 11 Eylül olayları sonrasında itibaren dünya ülkeleri tarafından evrensel terör merkezi olarak değerlendirilmiş olan Afganistan, dünya ülkeleri (özellikle batı gelişmiş ülkeleri) ve uluslararası örgütler için odak bir nokta haline gelmiştir. Daha önce işaret edildiği gibi Afganistan'ın yeni düzeni başta ABD olmak üzere batı ülkeleri ve uluslararası toplumun desteğiyle yaratılmıştır. Buna yönelik ABD'nin direkt desteğiyle kurulmuş olan düzenin gelişmesi ve daha önemlisi, ABD ve Batı ülkelerinin değerlerine uygun toplumsal ve devletsel yapıların oluşturulması için, Hükümeti Olmayan Organizasyonlar (Non-governmental Organizations - NGOs) da koşut bir biçimde buna ilgi gösterirken başta kadınlar ve çocuklar olmak üzere çeşitli alanlarda çaba sarf etmeye özen gösterdiler. Bu ulusal ve uluslararası örgütlerin çabaları, Taliban sonrasındaki Afganistan kadınlarının yeniden güçlendirilmesi doğrultusunda -eksik ve olumsuz boyutlara sahip olmasına

¹⁸⁴ Daha fazla bilgi için bkz. BBC Persian: **Davayi Mekamha-i Afghan Ber Ser-i Khaneha-i Amn/ "Sığınma Evleri" Hakkında Afgan Eetkililerinin Anlaşmazlığı**, http://www.bbc.com/persian/afghanistan/2012/06/120618_justice_minister_women_shelters_comments.shtml, (28. 04. 2016).

rağmen- değerli sayılabilmektedir. Bunların çabaları ve çalışmaları her ne kadar eleştirel ve olumsuz bakış açısıyla değerlendiriliyorsa da, en az kadın konusuyla ilgili olumlu sonuçlara neden olduğundan dolayı takdire şayan olarak değerlendirilebilir.

İşaret ettiğimiz NGO'lar tarafından yerine getirilmiş olan projelerde her ne kadar paraların zimmete geçirilmesi söz konusu ise, aynı zamanda toplum için yeni öğretiler ve değerlerin getirilmiş olduğu da söz konusudur. Bunların bazı projeleri kısa zamanlı ve uzun dönemli hedeflere sahip olmayan dağınık savaşımolar olarak görülse de, yine bunlarda da bazen olumlu sonuçlar görülmektedir. Örneğin sığınma evleri ilk önce bu tür projelerin kalıbında ortaya çıkmış ve ondan sonra da devlet tarafından bir gerekçe olarak tanınmış olup yasal bir biçime sahip olmuştur.

Konuyla ilgili ek olarak bunu hatırlamakta fayda vardır ki şimdilik Afganistan'da kadın konularını hedef alan 78 NGO, Kadın İşleri Bakanlığı'ndan işletme lisansı almıştır ve halihazırda aktif olarak işlev görmektedir.¹⁸⁵

3.1.8. Afganistan Devleti'nin Uluslararası Antlaşmalara Katılımı ve Milli Düzeyde Takibatı

Eskiden beri farklı uluslararası antlaşmalar ve konvansiyonlara katılan Afganistan Devleti, uluslararası konumunu tespit edebilmesi için bu antlaşmalar ve konvansiyonların uygulanması için olanakları kapsamında takibatını yerine getirmiştir. Buna yönelik Afganistan Devleti kadın haklarının sağlanması ve kadına

¹⁸⁵ Afganistan Kadın İşleri Bakanlığı, <http://mowa.gov.af/fa/page/6814>, (28. 04. 2016).

karşı var olan ayrımcılıkları ortadan kaldırılması için 1969 yılında kadın ile erkek için eşit ödemeler (eşit işe eşit ücret) hakkında antlaşması, 1983 yılında Medeni ve Siyasi Hakların Uluslararası Antlaşması, 2003 yılında Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Konvansiyonu ve BM Güvenlik Konseyi 1325 Sayılı kararnamesi gibi antlaşmalar ve konvansiyonlara katılmıştır. Son olarak da Afganistan Devleti 2009'da bu antlaşmalar ve konvansiyonlar uyarınca üstlendiği taahhütleri ve sorumluluklarını yerine getirmek için, Kadına Karşı Şiddetin Ortadan Kaldırılması Hakkında Kanunu'nu tasarlayıp uygulamaya koymuştur.

Yazıda bütün bu uluslararası belgelerin hangi sorumlulukları yanında getirmiş olduklarının incelenmesi mümkün olmadığı için, konuyla ilgili Afganistan Devleti'nin neler yaptığı ve bunlara ilişkin ne kadar taahhütlerini yerine getirmiş olduğuna dair -kısa olsa bile- biraz durmak gerekli görünür:

- Daha önce detaylı olarak anlattığımız gibi Afganistan Devleti kendi ulusal ve uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmek için 2002 yılında Kadın İşleri Bakanlığı'nı kurmuştur. Yaklaşık tam bir şekilde kadın elemanlardan oluşan bu bakanlık, başkentteki büyük yapısının yanı sıra, Afganistan'ın 34 ilinde kendine ait başkanlıklardan ki her başkanlıkta yine çoğu memurlarını kadınlar oluşturur, oluşmaktadır. Bu kuruluş aracılığıyla bir taraftan kadınlara ait işler, kadınların kendileri tarafından yönetilmesi sağlanmış olur, öbür yandan da bunun ile kadınların kamu düzeyindeki işlerinde çalışma zemini de sağlanmış olmaktadır.¹⁸⁶

¹⁸⁶ Daha fazla bilgi için bkz. Ministry of Women's Affairs/Kadın İşleri Bakanlığı, **Introduction to MoWA**, <http://mowa.gov.af/en/page/1331/1332>, (29. 04. 2016).

- 2005 yılında uluslararası taahhütler uyarınca ve anayasanın gerekliliğine göre “Afganistan Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu” oluşturulmuştur. Kadın hak ve özgürlüklerine dahil insan hakları alanında çalışan bu kurum, kadın işlerini yakından takip etmek ve onları yasal yollar ile çözebilmek için “Kadın Hakları Savunma Birimi”ni kurmuştur. Buna ilişkin dikkat çekici başka bir nokta, bu kurumda 2005’ten beri Sima Semer adıyla bir kadının başkanlıkta bulunmasıdır.¹⁸⁷
- Kısa dönemli bile olsa, NGO’lar tarafından uygulamaya konulmuş olan projelerden yararlanan Afganistan Devleti, 2011’de BM Güvenlik Konseyi’nin 1325 Kararı’na göre, ödevini yerine getirmek amacıyla ilk kez olarak milli bir raporu düzenlemiştir. Raporda diğer alanlara benzer bir şekilde kadınların durumu, konumu ve hak ve özgürlüklerine ilişkin Afganistan Devleti’nin yaptıkları ve ele aldığı tedbirleri belirtilmiştir. Sözü geçen rapor, bazı abartmalara rağmen Afganistan kadınlarının konumunu ve statüsünü açıklayan ilk ulusal resmi bildiri olarak değerlendirilebilmektedir.¹⁸⁸
- 2013’te Afganistan Devleti, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Konvansiyon’un uygulanmasına ilişkin raporunu hazırlamıştır. Buna ilişkin konvansiyon ve Kadına Karşı Şiddetin Yasaklanması

¹⁸⁷ Daha fazla bilgi için bkz. Afghanistan Independent Human Rights Commission, **A Brief Introduction Of AIHRC And Its Programs And Activities**, <http://www.aihrc.org.af/home/introduction>, (29. 04. 2016).

¹⁸⁸ BM Güvenlik Konseyi’nin 1325 Kararı’na ilişkin Afganistan Devleti ve Kadın İşleri Bakanlığı tarafından ele alınmış son tedbirler ve eylemler için bkz. Afganistan Kadın İşleri Bakanlığı, <http://mowa.gov.af/fa/news/kfdjfoenvencnn>, (29. 04. 2016).

yasasındaki (Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Hakkında Kanun'daki) konularını yerine getirmek için her ilin savcılık ve yargı birimlerinde kadına karşı şiddetin en kısa zamanda yargılanması için özel birimi oluşturulmuştur. Fakat bu birimler 2015 yılının sonuna kadar sadece birkaç ilde oluşabildi ve kalmış olan diğer illerde yine şiddet konuları, başka suçlara benzer uzun bir bürokrasi sürecinden sonra yargılanmaktadır.¹⁸⁹

Bütün bunlara rağmen, yeni düzenin ortaya çıkmasından yaklaşık on beş yıl geçmişse bile, hala da bütün yasal açıklamalar ve pratik önlemlere rağmen, Afganistan'da kadın hakları gerekli ve uygun bir şekilde sağlanamamıştır. Kadınlar hala da farklı şiddet türlerine maruz kalırlar ve şiddetin mağdurlarıdır. Tecavüz ve şiddet oranı yüksek düzeydedir ve kızlar hala da çoğu yerlerde küçük yaşta zorla evlendirilmektedir. Aileler içinde ve toplumsal düzeyde kadın ile erkek farklılığı ve dolayısıyla da hem karakter ve hem de hak ve özgürlükler açısından farklılıklar vardır ve ayrımcılıklar farklı düzeylerde kendini göstermektedir. Ayrıca kadınlar, temel olmayan hakların yanı sıra, çoğu temel ve insani haklardan da mahrumlardır. Başka bir deyişle, bu dışlamalar/mahrumiyetler daha küçük ve çok önemli olmayan haklardan, sağlık ve eğitim gibi temel haklara kadar uzatılabilir. Bir kere, düzenli bir sağlık sisteminin var olmamasından dolayı, çoğu yerde kadınların sağlık

¹⁸⁹ Afganistan Kadın İşleri Bakanlığı'nın raporuna göre, ülkenin 19 ilinde kadına yönelik şiddetin ortadan kaldırılması (yasaklanması) için özel savcılıklar mevcuttur. Buna yönelik "Kadına Karşı Şiddetin Ortadan Kaldırılması İçin Yüksek Kurulu/Komitesi" adıyla özel bir kuruluş başkent ve ülkenin 34 ilinde kurulmuştur (bkz. Afganistan Kadın İşleri Bakanlığı, **Sevimin Guzariş-i Tetbik-i Kanun-i meni Khuşunat Aleyhi Zen der Afghanistan/Afganistan'da Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Hakkında Kanun'un Uygulanmasına İlişkin Üçüncü Rapor**, <http://mowa.gov.af/fa/page/7034>, (29. 04. 2016).

kuruluşlarına erişimleri zor ve hatta bazı yerlerde olanaksızdır ve öbür yandan da her yılda, binlerce kadın zorlaştırmacı gelenekler ve güvensizlikler nedeniyle eğitim hakkından mahrum kalır.

Böylelikle, her ne kadar Afganistan’da kadın haklarına yönelik bazı olumlu tedbirler ele alınmışsa ve gelişmeler gözlense de, Afganistanlı kadınlar hala da bir çok temel hakkından mahrum ve kendi insani haklarından faydalanamamaktadır. “Acaba bütün önlemler ve çalışmalara rağmen, neden kadın haklarına karşı sorunlar vardır ve kadınlar hala da haksızlıklar ve farklı şiddet türlerine maruz kalırlar?” sorusu, Afganistan kadın haklarına ilişkin en önemli ve temel sorularından biridir.

3.2. Kadınların Temel Haklarına Karşı Temel Sorunlar

Söylediğimiz üzere, bütün yasal açıklamalar ve pratik tedbirlere rağmen, Afganistan’da kadınlar birçok temel hak ve özgürlüklerden yoksun kalırlar ve pratik açıdan çoğu zamanda haksızlıklar ve eşitsizlikler kendini belirgin bir şekilde göstermektedir. Bunun nedenleri/sebepleri bir taraftan çok farklı ve çeşitli, öbür yandan da çok dağınık ve geniştir. Başka bir ifadeyle, kadın hakların gerçekleşmesi doğrultusunda, birçok farklı ve çeşitli sorunlar vardır ki bu sorunlar yüzünden, kadınlar iyi ve gerekli bir şekilde kendi haklarından faydalanamamaktadır ve bunların var olacağına kadar, Afganistan kadın haklarına yönelik problemler var olabilmektedir. Bütün bu sorunların açıklanması zor ve hatta imkansız olduğu için, yazıda sadece bazı önemli ve seçkin olanlar üzerinde duracağız:

3.2.1. Anayasal Sorunları

Kabul edilmesinden bu yana Afganistan Anayasası, boşluklar, yetersizlikler ve çelişkilerden dolayı çoğu eleştirilere maruz kalmıştır. Buna yönelik hukukçular ve diğer uzmanlar tarafından bir çok makale ve hatta kitap yazılmıştır. Ancak Afganistan Devleti ve ilgili organlar tarafından bunun ayarlanması, yeniden gözden geçirilmesi ve düzeltilmesi doğrultusunda hiç pratik bir adım atılmamıştır ve bu sorunlar hala da mevcuttur ki konuyla ilgili sadece kadın haklarına yönelik bazı sorunlar, çelişkiler ve yetersizlikleri izah etmeye çalışacağız:

3.2.1.1. *Anayasanın Temelleri ve Kaynaklarında Sorunlar/Çelişkiler*

Afganistan Anayasası da tıpkı Mısır, İran, Suriye ve Suudi Arabistan gibi İslamı, devletin resmi dini olarak tanımıştır. Dolayısıyla da onu hukuki-siyasi düzenin bir temeli ve kaynağı olarak sunmuştur. Anayasanın ikinci maddesinin ilk paragrafının belirttiği gibi, “Afganistan İslam Cumhuriyeti’nin dini, kutsal İslam dinidir” ve üçüncü maddesinin hükmüne göre, “Afganistan’da, hiçbir yasa İslam kutsal dininin inanç ve hükümlerine aykırı olamaz”.¹⁹⁰ Böylelikle hiçbir kanun/yasa ve hukuki metin şeriat ve İslam hukukuyla aykırı olamaz ve aykırı olduğu halde hatalı ve geçersiz sayılır. Ancak anayasa, hem giriş bölümünde ve hem de bazı diğer maddelerde, İslam hükümleri yanında, uluslararası antlaşmalar, sözleşmeler ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin riayetinden/gözetilmesinden söz etmiştir. Girişte “Birleşmiş Milletlerin Tüzüğü’nün riyeti ve İnsan Hakları Evrensel

¹⁹⁰ Afganistan 2004 Anayasası, Md. 2, 3.

Beyannamesi’ne saygı göstermesi” anayasanın tasarlanma nedenini ve dolayısıyla da anayasanın temellerini oluştururlar. Buna yönelik yedinci maddenin birinci paragrafına göre, “Devlet, Birleşmiş Milletlerin Tüzüğü, uluslararası antlaşmaları, Afganistan’ın imzaladığı uluslararası sözleşmeleri ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’ne riayet etmektedir”.¹⁹¹

Anayasada böyle bir yaklaşımın benimsenmesi, ilk bakışta doğru, tutarlı ve uygun görünür. Ancak böyle bir yaklaşım pratikte sorunludur ve problemlere yol açmaktadır. Şariat ve İslam hukuku yanında Birleşmiş Milletlerin Tüzüğü, uluslararası antlaşmaları, uluslararası sözleşmeleri ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’ni hukuki düzenin temeli olarak kabul etmesi, bir taraftan hukuk temelleri ve kaynaklarında çokluk, çeşitlilik ve dolayısıyla da şaşkınlık, karmaşıklık ve belirsizliğe sebep olur, öbür yandan da bu uluslararası metinlerin kaynağı Doğal Hukuk ve Hümanizm öğretilerindedir. Bundan dolayı, her ne kadar İslam şeriatı ve öğretileriyle yakınlık ve ortaklıkları gösterse de, yine çoğu konularda ondan farklı ve hatta onun ile çelişkili bir konumdadır. Gerçi hukuk kaynaklarının çeşitliliği yasaların anlayışında ve özellikle de yasaların tasarlanmasında ve yorumlanmasında kolaylıklara sebep olurken hukuki-yargı sisteminin elini yasaların yorumlanması ve uygulanması alanında serbest bırakır ve hukuki-yargı sistemi de duruma göre herhangi bir kaynağa başvurabilir (çünkü bu başvuru, yasal açıdan meşru sayılır) ancak dediğimiz gibi bu çeşitlilik bazı zamanlarda ve özellikle de hak ve özgürlükler açısından belirsizliğe ve hatta çelişkilere sebep olabilir ki kadın hak ve özgürlüklerine ilişkin bu çelişki, kendini daha açık bir şekilde gösterebilmektedir.

¹⁹¹ Afganistan 2004 Anayasası, Md. 7.

Eğer örnek olarak bakarsak, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 16. maddesinin birinci paragrafında “Evlilik çağına varan her erkek ve kadın, ırk, uyrukluuk veya din bakımından hiçbir kısıtlamaya tabi olmaksızın evlenmek ve aile kurmak hakkına haizdir. Her erkek ve kadın evlenme konusunda, evlilik süresince ve evliliğin sona ermesinde eşit haklara haizdir”¹⁹² gibi bir anlatım vardır ki İslam öğretiler ile uyumlu bir konumda değildir. Gerçi İslam şeriatı da evlilik çağına varan her erkek ve kadına, ırk ve uyrukluğa bakmaksızın evlenme hakkını tanımıştır ancak şeriat, din hakkında hassastır. İslam şeriatı, Müslümanlar’a sadece Kitap Ehli (Yahudiler ve Hristiyanlar) ile evlenme hakkını vermiştir ve onu da özellikle kadınlar için tavsiye etmemiştir. Aynı halde hak ve özgürlükler açısından bütün eşitliğinin tanınmasına rağmen, miras ve boşanma hakları açısından kadın ile erkek veya daha doğrusu karı-koca arasında eşitliği tanımamıştır. Nafaka sorumluluğu için erkeklerin miras payı kadınlardan fazladır ve boşanma hakkı da erkeklere özgü bir haktır. Buna yönelik erkekler eş zamanlı olarak bir kaç kadınla evlilik içine girebilirler fakat böyle bir hak kadınlara tanınmamıştır.

Yukarıdakilere göre, bazı konular ve özellikle de kadın haklarına ilişkin anayasanın ve dolayısıyla da Afganistan hukuk düzeninin kaynakları arasında çelişkiler ve belirsizlikler var olabilmektedir. Bu sorunlar başta kadın haklar olmak üzere, bütün hukuk düzeni etkileyebilmektedir.

¹⁹² İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Md. 16.

3.2.1.2. Anayasa ile Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Yok Edilmesi Sözleşmesi Arasında Çelişki

Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Yok Edilmesi Sözleşmesi (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women- CEDAW) 1979 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilmiş bir uluslararası sözleşmedir ki kadın haklarına ve özellikle de cinsiyet ayrımcılığının ortadan kaldırılmasına yönelik önemli uluslararası belgelerden sayılır.

Gerçi Birleşmiş Milletlerin bir üyesi olarak Afganistan, Mart 2003'te kayıtsız koşulsuz olarak bu sözleşmeye katılmıştır; ancak karşılaştığımız zaman, bazı yerlerde İslam inançları ve şeriat öğretileriyle bunun çelişkili olduğunu anlayabiliriz.

Bir önsöz ve otuz maddeden oluşan Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Yok Edilmesi Sözleşmesi, birinci maddede kadınlara karşı ayrımcılığı, “İşbu Sözleşme’ye göre *Kadınlara karşı ayırım* deyimi kadınların medeni durumlarına bakılmaksızın ve kadın ile erkek eşitliğine dayalı olarak politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni ve diğer alanlardaki insan hakları ve temel özgürlüklerinin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve cinsiyete bağlı olarak yapılan herhangi bir ayırım, mahrumiyet veya kısıtlama anlamına gelecektir”¹⁹³ diye tanımlamaktadır. Bu tanım İslam öğretilerinden kaynaklanan anayasa ve diğer yasaların hükümleriyle uyumlu bir konumda değildir. Daha önce belirttiğimiz gibi, insan olarak bütün eşitliklere rağmen, şeriat bakış açısına göre hak ve özgürlükler açısından, mesela evlenme, boşanma ve miras gibi haklarda kadınlar ile erkekler arasında farklılıklar vardır ve

¹⁹³ Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Yok Edilmesi Sözleşmesi, Md. 1.

bundan dolayı “cinsiyete bağılı olarak yapılan herhangi bir ayırım, mahrumiyet veya kısıtlama” ki sözleşme açısından yasak sayılır, Afganistan yasalarında yasak olmamasının yanı sıra, yasal bir biçime sahiptir.

Sözleşme ile Afganistan yasaları ve özellikle anayasanın çelişkisi bunun ile sınırlı kalmaz. Sözleşmenin ikinci maddesi üye devletleri ayrımcılıklarının ortadan kaldırılmasına yönelik sorumlu bırakırken birinci ve ikinci paragrafta devletleri “Kadın ile erkek eşitliği ilkesini kendi anayasalarına ve diğer ilgili yasalara henüz girmemişse dahil etmeye ve yasalar ile diğer uygun yollarla bu ilkenin uygulanmasını sağlamaya” ve “Kadınlara karşı her türlü ayırımı yasaklayan ve gerekli yerlerde yaptırımları da içeren yasal ve diğer uygun önlemleri kabul etmeye”¹⁹⁴ gibi hükümleriyle yükümlü sayar. Bu anlatım, anayasanın üçüncü maddesinin (Afganistan’da, hiçbir yasa İslam kutsal dininin inanç ve hükümlerine aykırı olamaz) hükmüyle paradoksal bir konumdadır. Böylelikle Afganistan Devleti bir yandan bu sözleşmeyi kabul ettiği için hükümlerini yerine getirmeye mecburdur ve öbür yandan da bu anlatımlar şeriata aykırı olduğu için anayasanın üçüncü maddesi bunun kabul edilmesine ve uygulamaya konulmasına izin vermez.

Buna yönelik sözleşmenin 16. maddesinin ilk paragrafında şöyle bir hüküm vardır: “Taraf devletler kadınlara karşı evlilik ve aile ilişkileri konusunda ayırımı önlemek için gerekli bütün önlemleri alacaklar ve özellikle kadın-erkek eşitliği ilkesine dayanarak kadınlara aşağıdaki hakları sağlayacaklardır:

a. Evlenmede erkeklerle eşit hak; b. Özgür olarak eş seçme ve serbest ve tam rıza ile evlenme hakkı; c. Evlilik süresince ve evliliğin son bulmasında ayrı hak ve

¹⁹⁴ Bkz. Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Yok Edilmesi Sözleşmesi, Md. 2.

sorumluluklar; d. Medeni durumlarına bakılmaksızın, çocuklarla ilgili konularda ana ve babanın eşit hak ve sorumlulukları tanınacak, ancak her durumda çocukların çıkarları en ön planda gözetilecektir; e. Çocuk sayısına ve çocukların ne zaman dünyaya geleceklerine serbestçe ve sorumlulukla karar vermede ve bu hakları kullanabilmeleri için bilgi, eğitim ve diğer vasıtalarla yararlanmada eşit haklar; f. Her durumda çocukların çıkarı en üst düzeyde tutularak ulusal yasalarda mevcut veli, vasi, kayyum olma ve evlat edinme veya benzeri müesseselerde eşit hak ve sorumluluklar; g. Aile adı, meslek ve iş seçimi dahil her iki eş (kadın-erkek) için, eşit kişisel haklar; h. Ücret karşılığı olmaksızın veya bir bedel mukabilinde malın mülkiyeti, kazanımı, işletmesi, idaresi, yararlanılması ve elden çıkarılmasında her iki eşe de eşit haklar”.¹⁹⁵

Sözleşmenin bu hükmü anayasanın üçüncü maddesiyle çelişkili olmasının yanı sıra, Afganistan Medeni/Sivil Kanun’un 92. maddesinin ilk paragrafı (Müslüman kadının Müslüman olmayan erkek/adam ile evlenmesi, geçersizdir), 117. maddesinin ilk paragrafı (Doğru ve geçerli evlilik sonucunda nafaka ödeme koca üzerindeki bir gerekliliktir) ve 135. maddesinin ikinci paragrafı (Boşanma koca tarafından veya kanun hükümlerine göre karının isteğiyle yetkili mahkeme tarafından verilir) ile de çelişkili bir konumdadır.¹⁹⁶

¹⁹⁵ Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Yok Edilmesi Sözleşmesi, Md. 16.

¹⁹⁶ Bkz. Afganistan Medeni/Sivil Kanunu, Md. 92, 117, 135.

3.2.2. Zorlaştıracı Geleneksel Uygulamalar

Kadın haklarına karşı zorlaştıracı geleneksel uygulamalar da temel sorunlardan biridir. Gerçi Afganistan Devleti, anayasanın 54. maddesinin hükmüne göre, “İslam kutsal dininin ilkelerine aykırı geleneklerin ortadan kaldırılması için gerekli önlemleri alacaktır”¹⁹⁷; ancak buna yönelik devletin yaptıkları ya çok az ve ufaktır ya da etkisiz ve dağınıktır. Bundan dolayı, uygunsuz gelenek ve görenekler hala da kadın haklarına yönelik temel bir sorunu oluştururken acılara ve sıkıntılara neden olmaktadır.

Aralık 2010’da Afganistan’daki Birleşmiş Milletlerin Yardım Misyonu (United Nations Assistance Mission in Afghanistan- UNAMA) tarafından yapılmış bir araştırmaya göre, erken evlilik (küçük yaşta evlendirme), zorla evlendirme, anlaşmazlıkları çözmek için evlendirme, mübadele ve namus cinayetlerinin bedeli olarak kadınların evlendirilmeleri gibi zorlaştıracı gelenekler, geniş bir ölçüde Afganistan’da vardır ki milyonlarca Afganistanlı kadının aşağılama, ıstırap ve izolasyonuna sebep olur. Buna göre, bu geleneklerin kaynağı, Afganistan toplumunda kadının rolü ve konumu hakkındaki ayrımcı görüş ve inançlarda bulunur ve din adamları dahil çoğu Afganistanlılar kendi yorumlamalarını İslam’a dayanarak bu gelenekleri güçlendirirler. Halbuki birçok durumda bu gelenekler İslam şeriatı, Afganistan yasaları ve uluslararası hukukuyla uyumlu değil ve bundan dolayı kadın haklarının ihlaline sebep olmaktadır. 34 ilin 29’unda yapılmış olan bu araştırmaya göre, bu tür örf ve gelenekler kentsel ve kırsal topluluklar ve tüm etnik gruplar arasında yaygın ve değişken derecelerde bulunur. Buna göre kadın haklarının

¹⁹⁷ Afganistan 2004 Anayasası, Md. 54.

korunması ve savunmasında devletin başarısızlığı nedeniyle bu sorun daha derin bir şekil almıştır.¹⁹⁸

Böylelikle Afganistan’da zorlaştırmacı geleneksel uygulamalar, kadın haklarına karşı temel bir sorunu oluşturur ve yasal açıdan yasak olduğu haliyle Afganistan toplumunda bu kötü uygulamalar yaygın bir şekilde kendini göstermektedir.

3.2.2.1. Zorla Evlilik (Evlendirme)

Evlilik “erkek ve kadının kanuni birleşmesinden doğan müessese” ve evlenme olgusu “aileyi oluşturan toplumsal ilişkileri belirli kalıplar içine yerleştiren bir sözleşme” olarak değerlendirildiği takdirde,¹⁹⁹ evliliğin iki tarafı olan erkek ile kadının eğilimi ve rızası bu müessesenin oluşumunda ve bu sözleşmenin yaratılmasında var olması gerekli görünür. Ancak iki veya bir tarafın rızası olmadığı halde yapılan evliliğe zorla evlilik denir. Daha doğrusu, eğer taraflardan ikisi veya birisi evlendirilmeyi onaylayıp kabul etmezse, yani istemeyerek zorla kabul etme mecburiyetinde kalsa, buna zorla evlilik denir. Zorlama sadece söz ile sınırlı kalmayıp bazı zamanlar ebeveynleri veya aile üyeleri tarafından kız ve erkeğe (gelin veya damada) tehdit ve hatta şiddet uygulamalarıyla karşılık gelmektedir.

¹⁹⁸ Bkz. **Zorlaştırmacı Geleneksel Uygulamalar ve Kadına Yönelik/Karşı Şiddetin Ortadan Kaldırılması Hakkında Kanun’un Uygulanması**, Afganistan’daki Birleşmiş Milletlerin Yardım Misyonu (UNAMA), Kabil, 2010, Giriş ve s. 1.

¹⁹⁹ Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmalar Merkezi: **Evlenme Adetleri**, <http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/27.php>, (30. 04. 2016).

Zorla evlilik (evlendirme) sadece Afganistan toplumuna sınırlı olmasa ve diğer toplumlarda da varlık gösterse de, yine Afganistan’da büyük ölçüde kendini gösterir ve bundan dolayı da insan ve kadın hakları gruplarının kaygılarını artırmıştır. 2008’de UNIFEM (United Nations Development Fund for Women/Birleşmiş Milletler Kadınlar Kalkınma Fonu) tarafından yayılmış olan rapora göre, Afganistan’da evliliklerin yüzde 70 ila 80’i zorunludur. Buna yönelik UNAMA (United Nations Assistance Mission in Afghanistan) organizasyonunun insan hakları birimi, ülke çapında tartışmalar ve mevcut vakaların analizini takiben, çoğu evliliklerde kadınların bilgilendirilmiş olmadığını ve özgür kabulünün olmadığını söylemektedir.²⁰⁰

Zorla evlendirme Afganistan yasalarının temelini oluşturan İslam şeriatı (İslam hukuku) ile aykırı, Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Hakkında Kanunu ve Afganistan Ceza Kanunu açısından yasak ve suç olarak kabul edildiği haliyle bu oranda kendini gösterdiği gerçekten şaşırtıcı görünür.

Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Hakkında Kanun’un belirttiğine göre, eğer kimse evlilik için yasal yaşını tamamlamış bir kadını rızası olmadan nişanlar veya evlendirirse, duruma uygun iki yıldan az olmayan orta hapis cezasına mahkum olur, kanuna uygun olarak nişanlanma ve evlenme sonlandırılır.²⁰¹

²⁰⁰ **Zorlaştırıcı Geleneksel Uygulamalar ve Kadına Yönelik/Karşı Şiddetin Ortadan Kaldırılması Hakkında Kanun’un Uygulanması**, 2010, s. 7.

²⁰¹ Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Hakkında Kanun, Md. 26.

Kadının evlenmesini engelleyen ya da çift seçme hakkını götüren kimse de, duruma uygun kısa vadeli hapis cezasına mahkum edilir.²⁰²

Zorla evlilik (evlendirme) konusunda Afganistan Ceza Kanunu da sessiz değildir. Buna göre, dul veya on sekiz yaşını tamamlamış olan kadını rızası ve isteği aksine evlendiren kişi, duruma uygun kısa vadeli hapse mahkum edilir.²⁰³

Afganistan toplumunda zorla evlilik (evlendirme) en yaygın olan türlerden biri, dul kadınların evlendirmesi olabilmektedir. Başka bir deyişle, baskı ile dul kadınları merhum (ölen) eşinin bir akrabasıyla evlendirilmesi, Afganistan toplumunda zorlaştırmacı geleneksel uygulamalarından biri ve zorla evlendirme türlerinin en yaygın biçimlerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Dul kadınların zorla evlendirilmeleri birçok sosyal, kültürel ve ekonomik etkenler nedeniyle, bazı durumlarda iyi ve bazı durumlarda da açgözlülük ve hırs niyetiyle gerçekleşmektedir. Ailelerin genel yapısına bakıldığında, genel olarak kadınlar kocaların aileleri ile beraber ve aynı evde yaşar ve bundan dolayı kocanın ölümünden sonra onun ailesi dul kadını kendine ait ve onu ailenin bir parçası olarak hesaplarken aileden ayrılmasını istemiyor. Bundan dolayı başka kimseyle evlenmek yerine, kocasının kardeşi veya bir akrabasıyla evlenmesini istiyorlar. Ancak her durumda böyle bir iyi niyet söz konusu değildir ve buna ilişkin başta ekonomik etkenler olmak üzere diğer faktörler de kendini göstermektedir. Bu istikamette, kocanın ailesi dul kadını kendi mülkiyeti ve miras olarak kalan bir mal (mülk) gibi görür ve dul kadının miras hakkını gizlemek ve bu hakkı aileye muhafaza etmek için,

²⁰² Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Hakkında Kanun, Md. 27.

²⁰³ Afganistan Ceza Kanunu, Md. 517.

kocasının bir aile üyesi ile evlenmesini ister. Bu isteme çoğu zamanlarda isteme ile sınırlı kalmıyor, baskı ve zorlama ile birleştiriliyor. Bütün bunlar sonucunda dul kadın kendi rızası ve eğilimi ve aynı zamanda evlilikte rızayı ön koşul olarak gören İslam şeriatı (hukuku) ve ulusal-uluslararası normlar aksine evlenmeyi kabul eder. Kadının ölen kocasından çocuk/çocukları var olduğu haliyle sorun daha da karmaşık hale gelir. Çocuk/çocukların var olduğu halde eğer dul kadın evlilikten imtina ederse, çocuğunu/çocuklarını kaybetme korkusunu kabul etmelidir. Çünkü İslam hukuku ve Afganistan Medeni Kanunu'na göre, çocuğun belli bir yaşa ulaşmış olduğu zaman (kızlar 9 yaşına ve erkek çocuklar 7 yaşına) gözaltı (vesayet) hakkı babaya ait olur ve babanın ölümü durumunda bu hak onun ailesine ait olur. Bu, dul kadının ölmüş olan kocasının akrabasıyla evlenmeye zorunda kalma doğrultusunda etken bir faktör olarak değerlendirilebilir. Buna yönelik, dul kadının kız çocuğu/çocukları var olması, yeni sorunlara yol açmaktadır. Dul kadın kocasının akrabasıyla evlenmişse de, yeni koca ve onun ailesi ve eğer kız çocuğu/çocukları eski kocasının ailesinde yaşarsa o ailenin kötü davranışlar veya en az iyi davranışın olmaması nedeniyle, onu/onları kurtarabilmek için küçük yaşta evlendirmesine/evlendirmelerine mecbur kalır.²⁰⁴

Bilindiği kadarıyla, ölmüş olan kocaların aile üyesi veya akrabasıyla dul kadınların evlendirilmeleri, kadınların miras haklarının ele geçirilmesi ve onlara miras olarak kalan malların (mülk/mülkiyetlerin) ele alınması için gerçekleşir. Bu gelenek yasal açıdan yasak ve suç olduğu haliyle uygulamada var olmaktadır.²⁰⁵

²⁰⁴ **Zorlaştıracı Geleneksel Uygulamalar ve Kadına Yönelik/Karşı Şiddetin Ortadan Kaldırılması Hakkında Kanun'un Uygulanması**, 2010, s. 31 - 32.

²⁰⁵ Kadına bırakılmış olan mirasına el koymasını engelleyen kişi, onun şerii (kanuni) katkısı/payını devirmesine ek olarak, duruma uygun bir ayı geçmeyen kısa vadeli hapis cezasına mahkum edilir. Kadının kişisel mülkiyetine el koyan ya da mülkiyetine onun el koymasına engelleyen kişi, duruma

Zorla evlilik (evlendirme) ve buna yönelik eş seçme hakkından yoksunluk yalnızca kadınlara (kızlara) değil, erkeklere de -daha az bir ölçüde olsa da- zararlıdır. Daha doğrusu rıza temeline dayalı olmayan bir evlilik ilişkisi, erkekler üzerinde de olumsuz etkilere sebep olmaktadır. Ancak Afganistan aile yapılarına göre erkekler başkalarının tercihlerini eleştirme ve aynı zamanda boşanma hakkı ve yeni (tekrar) evlenme yetkisine sahip olduğundan dolayı, kendini kurtarabilmek için çeşitli seçeneklere (çıkış yoluna) sahiptirler.

Buna yönelik belirtmelidir ki zorla evlilik (evlendirme) ile uyumlu evlilik (Marriage of Convenience) arası fark vardır. Uyumlu evlilik çoğunlukla zorunlu değildir ve buna ilişkin hatta eğer zorlama bir elemanı mevcut olsa bile, yine gelecek mutluluğa yol açtığı için genellikle halk kitleleri tarafından zorla evlilik (evlendirme) türü olarak görülmemektedir.

3.2.2.2. *Bed Daden*²⁰⁶

Afganistan hukuki ve halk literatüründe, anlaşmazlıkların çözülebilmesi için kız/kızların evlendirilmesine “Bed Daden” denir. Başka bir deyişle, eğer farklı etnik gruplar ve kabileler arasında anlaşmazlık ortaya çıksa veya arasındaki çatışma ve savaş sonucunda kimse öldürülse veya da bir etnik gruba/kabileye ait olan kişi öbür etnik gruba/kabileye ait olan kıza/kadına karşı cinsel/seksüel bir cinayet işlerse,

uygun üç ayı geçmeyen kısa vadeli hapis cezasına mahkum edilir ve mal (mülk) kadının elinde bırakılır (bkz. Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Hakkında Kanun, Md. 33, 34).

²⁰⁶ “Bed” ve “Daden” sözcüklerinden oluşan Bed Daden, Farça’da “kötü vermek” ya da “kötüye vermek” anlamına gelmektedir.

geleneksel olarak bu kabilelerin büyükleri (ak sakalları) bir araya gelirken ihtilafı çözmek ve intikam duygusuna son vermek için katil veya cani aileye veya da kabileye ait olan bir veya birden fazla kızı kurbanın ailesine, Bed (kötü/kötülük) karşılığı olarak verirler.²⁰⁷

Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Hakkında Kanunu, bu işlemi kötü bir gelenek olarak değerlendirirken onu yasaklamıştır. Kanuna göre Bed Daden, cinayet, tecavüz ya da başka koşullarla ilgili, kan parası ve barış bedelinde gelenekler, görenekler ve kötü alışkanlıkları takip etmesine (etkisi altında), kadının evlendirilmesine denmektedir.²⁰⁸ Buna ilişkin yasa bu fiili yasaklarken faillerine ceza öngörmüştür. Yasaya göre, Bed Daden adıyla evlenmek için kadını veren veya alan kişi, duruma göre, on yılı geçmeyen uzun vadeli hapis cezasına mahkum edilir. Bu tür durumlarda, ilgili kişiler (tanık, vekil/temsilci, barıştıran ve düzenleyici) duruma göre her biri orta vadeli hapse mahkum ve Bed olarak evlendirilmiş olan kadının talibinde, kanun hükmüne uygun evlenme sonlandırılır.²⁰⁹

Bu bağlamda Ceza Kanunu da benzer bir ifadeye sahiptir. Buna göre, dul veya on sekiz yaşını tamamlamış olan kadını rızası ve isteği aksine evlendiren kişi, duruma uygun kısa vadeli hapse mahkum edilir. Eğer bu suç Bed şeklinde olsa, fail iki yılı aşmayan orta vadeli hapse mahkum edilir.²¹⁰

²⁰⁷ MONİR, Mohammad Davud ve diğerleri, **Khuşunet-i Khanavadagi, Avamel ve Rahkarhayi Mokabile Ba An/Aile İçi Şiddet, Faktörler ve Onunla Baş Etme Yolları**, Sivil Toplum ve İnsan Hakları Ağı, Kabil, 2009, s. 42.

²⁰⁸ Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Hakkında Kanun, Md. 3 (4. Paragraf).

²⁰⁹ Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Hakkında Kanun, Md. 25.

²¹⁰ Afganistan Ceza Kanunu, Md. 517.

Böylelikle Bed Daden insani ve meşru evliliğin temelini oluşturan rıza ilkesine aykırı ve bunun bakış açısı çerçevesinde kadını bir meta olarak gördüğü için, Afganistan yasaları ve buna yönelik İslam hukuku ve insan hakları evrensel ilkeleri ile çelişkilidir ve bundan dolayı da Afganistan yasaları tarafından suç olarak değerlendirilip yasaklanmıştır. Ancak bütün bunlara rağmen bu gelenek (örf ve adet) ülke çapındaki toplulukların çoğunluğu arasında ve özellikle hükümet otoritesi olmadığı veya zayıf olduğu yerlerde az çok bir oranda varlık gösterir. Buna ek olarak belirtmek gerekir ki, görünüşte gerçi bu görenek çatışmaların ve sorunların çözülmesi için uygulanır ve bunun aracılığıyla düşmanlık yerini dostluk (akrabalık) alır ancak pratikte bu uygulamanın kendisi diğer düşmanlıklara ve anlaşmazlıklara yol açar. Çünkü çoğu durumlarda cinayete maruz kalan aile, Bed bedeli olarak alınmış olan kızı (kadını) düşman olarak görürken onun hakkında herhangi zulüm ve kötülükten (şiddetten) tereddüt etmezler.²¹¹

3.2.2.3. Bedel Daden (Değiş Tokuş)

Aileler arasındaki iki taraflı anlaşmaya dayalı evlenme amacıyla kızların değiş tokuşuna Bedel Daden ya da Bedel Evlilik denir. Daha açıkçası, baba veya ağabey tarafından kendileri evlenebilmeleri için, evlenme hedefine kadınları (kızları) alıp verme işlemine Bedel Daden ya da değiş tokuşa dayanan evlilik denmektedir. Örnek olarak, ailede yetkiye sahip olan kişi (baba veya ağabey) kızını veya kız kardeşini başka kimseyle evlendirirken onun bedelinde o kişinin kızı veya kız

²¹¹ MONİR ve diğerleri, a.g.e., s. 42.

kardeşiyle evlenir. Bu uygulamanın temel nedenini çoğu zamanda yoksulluk, başlık parası ve çeyiz gibi yüksek harcamalarının önlenmesi oluşturmaktadır.

İslam hukukunda Şığar (Shughar) ve Afganistan halk literatüründe (kültüründe) Bedel Daden'in yanı sıra, Alşuni/Alşavni diye geçen bu gelenek, Afganistan hukuk yapısının temelini oluşturan İslam Şeriatı açısından yasaktır. Ancak Afganistan yasalarında açıkça bu gelenekten söz edilmez ve kadının (kızın) rızasına dayalı olmadığı için örtük olarak Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Hakkında Kanun'un (eğer kimse evlilik için yasal yaşını tamamlamış bir kadını rızası olmadan nişanlar veya evlendirirse, duruma uygun iki yıldan az olmayan orta hapis cezasına mahkum, kanuna uygun olarak nişanlanma ve evlenme sonlandırılır)²¹² ve Ceza Kanun'un (dul veya on sekiz yaşını tamamlamış olan kadını rızası ve isteği aksine evlendiren kişi, duruma uygun kısa vadeli hapse mahkum edilir)²¹³ hükümlerine tabi olduğu bilinmektedir.

Kadınların (kızların) rızasına aykırı ve hatta bazı zamanlarda evlenmede onlara münhasır hakkı olarak tanınmış olan mehriye/mehir (drahoma) hakkından mahrum eden bu gelenek, ülke çapındaki farklı bölgelerde az çok gerçekleşmişse de, araştırmalara göre kırsal alanlardaki ve köylerdeki yoksul aileler arasında daha çok yaygınlık gösteren bir gelenek olarak değerlendirilebilir.²¹⁴

²¹² Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Hakkında Kanun, Md. 26.

²¹³ Afganistan Ceza Kanunu, Md. 517.

²¹⁴ **Zorlaştırmacı Geleneksel Uygulamalar ve Kadına Yönelik/Karşı Şiddetin Ortadan Kaldırılması Hakkında Kanun'un Uygulanması**, 2010, s. 18.

Bedel Daden diğerk olumsuz etkilerin yanı sıra, kadınlara karşı şiddete yol açmaktadır. Mübadele edilmiş kızlar (kadınlar) çoğu zaman iki aile arasındaki rekabetin bir ekseni haline dönüşürken kıza (kadına) ilişkin ailelerden birisinin davranışı, öbür ailenin davranışını etkiler ve bu rekabetçi davranış bazen fiziksel ve cinsel şiddete ve hatta boşanma ve öldürmeye yol açabilir.

3.2.2.4. Erken Evlilik (Evlendirme)

Afganistan yasalarına göre, evlilik ehliyeti tam kapasiteye erkeklerin 18 ve bayanların (kızların) 16 yaşını doldurmuş olması halinde tamamlanmaktadır.²¹⁵ Ancak buna karşı uygulamada ülke çapındaki farklı bölgeler ve etnik gruplar arasındaki çocukların ve özellikle kız çocuklarının erken evlendirilmeleri yaygın bir şekilde var olmaktadır. UNIFEM ve Afganistan Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu (AIHRC) tarafından yayımlanmış bir rapora göre, evliliklerin yüzde yetmişini (%70) erken evlilikler oluşmaktadır ki bu evliliklerde evlilik taraflarından en az birisi 16 yaşının altındadır. Buna yönelik evlilik yaşının altında olan 200 kız hakkındaki bir çalışmada, yüzde 40'ı 10 ile 13, yüzde 32.5'i 14 ve yüzde 27.5'i de 15 yaşındayken evlendirilmişlerdir.²¹⁶

Evliliğin temelini oluşturan tarafların rızası ilkesine aykırı, çocukluk döneminin keyfinden mahrum eden, kızların eğitim ve sağlığına zarar veren ve

²¹⁵ Afganistan Medeni Kanunu, Md. 70.

²¹⁶ **Zorlaştırmacı Geleneksel Uygulamalar ve Kadına Yönelik/Karşı Şiddetin Ortadan Kaldırılması Hakkında Kanun'un Uygulanması**, 2010, s. 21.

tehlikeyle dolu kızların erken çocuk doğurmasına yol açan erken evlendirme, kadın haklarını ihlal edici bir gelenek olduğunun yanı sıra, çocuk haklarını ihlal eden bir gelenek olarak da kabul edilmektedir.

Afganistan yasaları açısından erken yaşta evlendirme yasak ve failleri cezalandırılmaya layık bulunmaktadır. Medeni Kanun'un hükmüne göre, 16 yaşını doldurmamış kızların evliliği, yalnızca asıl babası ya da yetkili mahkeme tarafından yapılabilir. Fakat 15 yaşından küçük kızların evliliğine hiçbir suretle izin verilmeyecektir.²¹⁷

Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Hakkında Kanunu da Medeni Kanunu'na uyarınca bu geleneğe atıfta bulunmuştur. Buna göre, evlilik yaşını doldurmamış olan kadını ve medeni kanunun 71. maddesinin hükmüne riayet edilmemesi halinde evlendiren kişi, duruma uygun iki yıldan az olmayan orta vadeli hapse mahkum ve evlilik kadının talebi suretiyle kanun hükümlere uygun olarak feshedilir.²¹⁸

Bütün yasal önleyici tedbirlere rağmen, başta iktisadi faktörler olmak üzere bir dizi nedenlerden dolayı erken evlilikler ülke çapında ve özellikle kırsal bölgelerde gerçekleşmektedir. Ailenin ekonomik maliyetlerinin azaltılması, başlık parası ile ekonomik olarak ailenin rahatlamasına yardımcı olması, ailenin/ailelerin çocuk sayısının yüksek olması, bakireliğin kaybedilmesine ve hamileliğe sebep olan namus cinayetleri gibi fiillerin gerçekleşmesi, çoğunlukla erken yaşta evliliklere yol açmaktadır. Buna ilişkin “Be Nam Karden” diye adlandırılan farklı ama kendine

²¹⁷ Afganistan Medeni Kanunu, Md. 71.

²¹⁸ Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Hakkında Kanun, Md. 28.

özgü bir geleneğin var olması da çoğu zaman erken yaşta evlendirilmeye sebep olmaktadır.

Farsça’da *Be Nam Karden* (isme/ada adlandırmak) diye geçen bu görenek, Türkçe’deki “beşik kertmesi” ile karşılık gelen bir alışkanlık olarak değerlendirilebilir ki bunun aracılığıyla ebeveynler erkek ve kızı daha beşikte olduğu zamanda, gelecekte evlenmelerine dair karar alırlar. Bu davranış bazen daha da ileriye gider ve hamilelik ve doğum öncesi kararlara ait olur. Ne olursa olsun, bunun sonucunda ebeveynler çocuklarının eş seçme haklarını doğmadan önce onların ellerinden alarak kızların ve erkeklerin rızasına dayalı olmayan bir yöntemle onları evlendirirler ki bu da gelecek sorunlara yol açabilmektedir.

3.2.2.5. *Fahiş Tuyane (Başlık Parası)*

“Düğüne/evliliğe ait” anlamına gelen Tuyane, genel anlamda evlilik ile ilgili harcamalar ve spesifik anlamda başlık parasına karşılık gelmektedir. Bazılarına göre hediye niteliğinde olan ve bazılarına da kadının satın alınması gibi görülmekte olan bu görenek, Afganistan yasaları, İslam hukuku ve uluslararası insan hakları beyannameleri ve belgelerinde yasak olmadığı haliyle, Afganistan’a ilişkin yapılmış olan araştırmalar ve insan hakları organizasyonların raporları açısından, zorlaştırmacı bir uygulama olarak değerlendirilmektedir.²¹⁹

²¹⁹ Bkz. **Zorlaştırmacı Geleneksel Uygulamalar ve Kadına Yönelik/Karşı Şiddetin Ortadan Kaldırılması Hakkında Kanun’un Uygulanması**, s. 29 - 31.

Kadınların metalaşmasına yol açan bu geleneğin kökleri, genel olarak yoksullukta bulunmaktadır. Yoksul aileler ağır ekonomik baskısı altında yaşam harcamalarının sağlanması için aileye ait olan kızı/kızları -küçük olsa bile- evlendirip erkek veya erkek ailesinden başlık parası adıyla bir miktar para veya taşınır ya da taşınmaz malları alır. Bu miktar para/mal, geline iyi davranılacağı konusunda bir güvence ve onun yokluğuna karşı ailesine ödenen bir tazminat olarak değerlendirilmesi halinde kabul edilebilen bir yöntem olarak yorumlansa da, bazı bölgelerde aşırı derece fazla ve buna yönelik zararlı sonuçlara yol açmış olması nedeniyle sert bir şekilde eleştirilmektedir.

Fahiş tuya (başlık parası) çoğunlukla cebri, erken ve değiş tokuş niteliğe sahip evliliklere zemin hazırlarken kadınlara karşı şiddetin etkenleri arasında yer almaktadır. Başlık parasının çokluğu damat ve damadın ailesi üzerinde yoğun ekonomik baskıya neden olur ve sonunda da bunun fiyatını (bedelini) gelinler zorla çalışma ve şiddetin tahammülü ile öderler.

Yüksek başlık parası, sevgiye dayanmalı evlilik ilişkisini mübadeleye (değiş tokuşa) dayanan bir ticari ilişkiye dönüştürür ve bunun sonucunda bir taraftan kızlar (kadınlar) meta konumunda yer alır ve öbür yandan da kızlar en yüksek fiyatı ödeyen erkeklere evlenmek için verilirler.

Yüksek başlık parası evlilik yaşının yükselmesine sebep olurken fuhuş ve ahlaksızlıklara zemin hazırlamaktadır. Bütün bunlar yanında yüksek başlık parası kadınları çoğu zaman ezilen kurbanlara dönüştürür ki aile refahı veya erkek kardeşlerin evlilik harcamalarının sağlanması için kurban edilirler.

3.2.2.6. *Kadınların Dolaşması Üzerindeki Kısıtlamalar*

Kadınların dolaşmasının kısıtlanması ve evlerin duvarları çerçevesinde onların sınırlandırmaları, gerici geleneksel inanç ve yanlış dini yorumlamalardan kaynaklanmaktadır. Bu anlayışa göre kadınların evde oturmaları onların iffet ve saflığının sağlanmasının yanı sıra, ailenin şeref ve haysiyetini muhafaza etmektedir. Savaş ve sosyal güvensizlik de sırayla bu kısıtlama ve sınırlandırma doğrultusunda etkileyici ve kadınların rolünün aile çerçevesinde sınırlandırılmasında efektif bir role sahiptir.

Afganistan yasaları açısından böyle bir davranış ve alışkanlık yasak ve bunun failleri suçlu olarak değerlendirilmektedir. Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Hakkında Kanun'un hükmüne göre, kadınları izolasyona zorlayan kişi, duruma uygun üç ayı geçmeyen kısa vadeli hapse mahkum edilir.²²⁰ Buna yönelik kadınları eğitim öğretim, çalışma, sağlık hizmetlerine erişme ya da kanunlardaki diğer hakların kullanmasını engelleyen kişi, duruma göre altı ayı geçmeyen kısa vadeli hapse mahkum edilmektedir.²²¹ Ancak bütün bu yasal hükümler ve önlemlere rağmen, bu uygulama ülke çapındaki kentsel ve kırsal ve özellikle kırsal alanlarda kendini az çok göstermektedir.

Kadınların dolaşması üzerindeki kısıtlamalar, toplumsal alanda onların katılımlarını engellerken sosyal ve siyasal temel haklarından yararlanabilmelerini

²²⁰ Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Hakkında Kanun, Md. 31.

²²¹ Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Hakkında Kanun, Md. 35.

kısıtlamaktadır. Kadınların çalışma, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim gibi haklarından yoksun kalmalarının kökeni çoğu zaman bu anlayış tarzında bulunmaktadır.

3.2.2.7. *Namus Suçları (Cinayetleri)*

Evlenmeyi reddetmek, boşanmaya çalışmak, zina etmek ve tecavüze uğramış olmak gibi nedenler dolayı aile üyeleri (fertleri) veya aileye yakın olan kişiler tarafından başta kadınlar olmak üzere aileye ait olana/olanlara karşı şiddete namus suçları/cinayetleri veya onur suçları diye adlandırılmaktadır. Başka bir deyişle, başta kadınlar olmak üzere eğer aileye ait olan kişi tarafından aile onuruna zarar verici veya haysiyetini lekeleyici eylemler olarak değerlendirilebilen evlenmeyi reddetmek, boşanmaya çalışmak, zina etmek ve tecavüze uğramış olmak gibi fiiller gerçekleşmişse, faile ilişkin aile fertleri tarafından öldürmeye dahil işlenen suçlara, namus suçları denmektedir.

İnsan Hakları İzleme Örgütü (Human Rights Watch) namus suçları, onur suçları (Honor Crimes) adı altında kadınların insani haklarının açık ihlali olarak değerlendirir. Buna göre onur suçları ailenin onurunu zedelediği gerekçesiyle, erkek fertler tarafından kadın fertlere yöneltilen, genellikle cinayet şeklinde gerçekleşen şiddettir. Herhangi bir kadın, ailesinin seçtiği bir kişiyle evlenmeyi reddetmek, tecavüze uğramak, -kocasından suistimale uğrasa dahi- boşanmaya çalışmak ya da zina gibi gerekçelerin de arasında bulunduğu çok çeşitli nedenlerle hedef

gösterilebilir. Bir kadının ailesinin "onurunu zedeleyecek" şekilde davrandığı idrakı, hayatına kastetmek için yeterli bir nedendir.²²²

Buna yönelik Afganistan Ceza Kanunu bu uygulamayı suç olarak değerlendirir ancak bunu hafifletici nedenleri (şartları) olarak kabul etmiştir. Ceza kanunu kendi 394 - 397 maddelerinde cinayet suçunu incelerken namus cinayetlerinin, failin cezai sorumluluğunu hafifletmesine neden olduğunu söylemektedir. Buna göre, namus savunmasına yönelik eşi ya da sırdaşlarından birini zina kapsamında veya onu başka biriyle bir yatakta bulduğunda, aynı anda ikisini veya bunlardan birini öldüren veya yaralanan kişi, cinayet ve yaralanma cezasından muaf ama duruma uygun iki yılı geçmeyen hapse mahkum edilmektedir.²²³

Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Hakkında Kanunu, namus suçlarına dair spesifik bir hükme sahip değildir ve onu ceza kanununa havale etmiştir. Buna göre kadını döven kişi, ceza kanunundaki dövme ve yaralamaya özgü 407 - 410 maddeler ve onu öldüren kişi de kasıtlı öldürmeye özgü 395 - 399 maddeler uyarınca, duruma uygun cezaya mahkum edilecek ve cezalandırılacaktır.²²⁴

Görüldüğü gibi Afganistan yasaları namus suçları ve özellikle namus cinayetleri suç ve dolayısıyla da cezayı gerektiren bir işlem olarak değerlendirdiği haliyle, onu hafifletici nedenleri (şartları) olarak kabul etmiştir. Böyle bir yaklaşım,

²²² Human Rights Watch, Item 12 - Integration of the human rights of women and the gender perspective: **Violence Against Women and "Honor" Crimes**, <https://www.hrw.org/news/2001/04/05/item-12-integration-human-rights-women-and-gender-perspective-violence-against-women>, (01. 05. 2016).

²²³ Bkz. Afganistan Ceza Kanunu, Md. 398.

²²⁴ Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Hakkında Kanun, Md. 22.

aileleri ve onların haysiyetinin korunması ve buna yönelik suç failinin niyet ve psikolojik durumuna saygı gösterilmesi açısından mantıklı değerlendirilebilirse de, kadına karşı suç ve şiddetin azaltılması yerine, daha fazla olmasına yol açabilmektedir.

Ne olursa olsun, bütün bunlara rağmen Afganistan toplumunda bu zararlı uygulama az çok her yerde kendini göstermektedir ve bundan dolayı da zorlaştıracı bir geleneksel uygulama olarak insan ve özellikle kadın haklar kuruluşlarının ciddi kaygılarına neden olmuştur.

3.2.3. Aile İçi ve Sosyal Şiddet

Kadına karşı şiddet sözcüğünden kastettiğimiz şey, sadece fiziksel şiddet yani cinayet, dayak, yaralama ve dövme gibi işlemler değil, bütün psikolojik (duygusal), cinsel, ekonomik vb. şiddet türlerini de içermektedir. Başka bir deyişle, fiziksel şiddet yanında, kadınların zorla veya küçük yaşta evlendirilmesi, kadınların ev dışında çalışmasına izin verilmemesi, ailesi ya da arkadaşlarıyla görüşmesine izin verilmemesi, ona hakaret edilmesi ve gelirine el koyulması gibi işlemler de şiddet türleri olarak söz konusudur.

Şiddet ve onun farklı türleri, kadın haklarına yönelik büyük bir sorunu oluşturmaktadır. Bu sorun Afganistan'a özgü bir sorun değil ve bütün dünya çapındaki ülkeler ve hatta en gelişmiş ülkelerde kendini farklı tip ve derecelerde

göstermektedir.²²⁵ Ancak şiddet oranı Afganistan gibi savaş sonrası veya savaşta olan ülkelerde daha yüksek bir düzeydedir ve insan hakları konular aralığında önemli sorunlardan birini oluştururken insan hakları kuruluşlarının kaygılarına sebep olmuştur.

İnsan hakları kuruluşları ve kadın organizasyonları tarafından 2001'den beri kadın karşısında şiddet konusu üzerine farklı araştırmalar ve çalışmalar Afganistan'da yapılmıştır. Bütün bu araştırmalar, kadınlara karşı şiddet oranının yüksek bir düzeyde var olduğunu belirtmişken buna yönelik endişe duymuşlardır.

2008 yılında *Global Rights Organisation* (Küresel Hakları Örgütü) tarafından, Şiddet ile Yaşamak/Şiddette Yaşamak adıyla yapılmış olan bir araştırmaya göre, Afganistan'da kadınların yaklaşık yüzde 87'yi şiddetin en az bir türüne maruz kalmıştır.²²⁶ Afganistan Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu'nun raporunda da kadın karşısında şiddetin yaygın olduğunu ve oranın artmasını görebiliriz. Buna göre, 2007 yılında kadınlara yönelik şiddet 59 olguydu. Ancak bu sayı 2008 yılının ilk çeyreğinde 23 olguya artmıştır ki kadına karşı şiddetin en az yüzde 45 oranında artmasını göstermektedir. Buna yönelik kocalar, kardeşler ve babalar, kadına karşı şiddetin ana failleridir ve yasadışı askeri personel/adamlar ve aileler içinde kadınlar da şiddetin failleri arasında yer almaktadır.²²⁷

²²⁵ Bkz. **Afganistan'da Kadınlara Karşı Şiddet**, Kadın ve Çocuk Hakların Araştırma Kuruluşu (WCLRF), Kabil, 2008, s. 9 - 10.

²²⁶ Bkz. ZULFİKAR, Wajma Forugh, **Tahkik der Morid-i Khuşunat Aleih-i Zenan der Afghanistan ber Asas-i Guzarişha Az Sal-i 2008 ba Bad/2008'den Sonra Raporlara Göre Afganistan'da Kadına Karşı Şiddet Üzerine Yapılan Araştırma**, Women, Peace & Security Research Institute (RIWPS), Kabil, 2014, s. 5.

²²⁷ Bkz. **Afganistan'da Kadınlara Karşı Şiddet**, s. 12 - 13.

Son araştırmalar ve raporlar da kadınlara karşı yaygın şiddet varlığından ve hatta artmasından hikaye etmektedir. Aralık 2010'da Afganistan'daki Birleşmiş Milletlerin Yardım Misyonu (United Nations Assistance Mission in Afghanistan-UNAMA) tarafından yapılmış araştırma, Afganistanlı kadınlar karşısında var olan bir dizi şiddet türlerinden söz ederken bu şiddet türlerinin yaygın bir biçimde kentsel ve kırsal topluluklar ve tüm etnik gruplar arasında değişen derecelerde var olduğunu haber vermektedir.²²⁸

2014 yılında Afganistan Kadın İşleri Bakanlığı tarafından yayımlanan bir rapora göre, 32 ilde 4505 şiddet vakaları bu bakanlık kurumlarında kaydedilmiştir. Buna göre her 100 bin kız ve kadın arasından 35 kız ve kadın şiddete maruz kalmıştır. Gerçi bazı kadın uzmanlar bu rakamların doğru olup olmadığı hakkında şüphe göstermişlerdir, fakat şüpheli (yanlış) bile olsa yine endişe verici rakamlardır.²²⁹

2014 yılının şiddet oranı hakkında Mart 2015'te Afganistan Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu tarafından yayımlanmış olan rapora göre, yine kadına yönelik şiddet, Afganistan'daki en ciddi insan hakları sorunlarından biridir. Buna göre kadına karşı farklı şiddet biçimleri Afganistan'da mevcuttur ki bazen çok sert ve acımasız bir şekil almaktadır. 2014 yılı boyunca, 2026'dan fazla kadına karşı şiddet şikayetçisi, Afganistan Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu'nun ofislerine başvuru yaparken şikayetlerini kaydetmişlerdir. 2013'te bu rakam 2159 ve 2012'de 1750

²²⁸ Bkz. **Zorlaştırıcı Geleneksel Uygulamalar ve Kadına Yönelik/Karşı şiddetin Ortadan Kaldırılması Hakkında Kanun'un Uygulanması**, s. 6 - 51.

²²⁹ Bkz. **2008'den Sonra Raporlarına Göre Afganistan'da Kadına Karşı şiddet  zerine Yapılan Araştırma**, s. 10.

vakaydı. Böylelikle 2014'te kadına karşı şiddetin şikayetçilerinin oranı 2013 yılına göre kabaca yüzde 3.6 azalma ve 2012 yılına göre yüzde 8.15 artmayı göstermektedir. Ancak 2014 yılında kadına yönelik şiddetin toplam şikayet sayısı 4873 vakaya, 2013'te 6611'den fazla ve 2012'de 5701olaya ulaşmıştır.²³⁰

Böylelikle, Afganistan kadın karşısında var olan şiddet ve bunu önlemek için çözüm yolları bulabilmek doğrultusunda birçok çalışma ve araştırma yapılmıştır. Ancak bütün bunlara rağmen, kadın karşısında şiddetin oranına ilişkin herkes tarafından kabul edilebilen, niceliksel ve niteliksel bilgileri sağlayabilen, kapsamlı ve kapsayıcı bir araştırma maalesef bulunamamaktadır. Fakat var olan bütün araştırmalarda ortak bir nokta vardır; kadınlara karşı büyük oranda şiddetin var olması!

3.2.3.1. Evlenme ile İlgili Şiddet

Afganistan toplumunun bir çok yerinde görüldüğü gibi, erkek bebeğin gelmesi için beklentilerin aksine, kız bebeğin doğumuna daha az ilgi gösterilir. Böylelikle kadın ile erkek arasındaki farklılık ve buna ilişkin ikili görünüm daha doğumdan itibaren ve hatta doğum öncesinden söz konusu olmaktadır. Ayrımcılığa dayalı bu bakış açısı bazı durumlarda kız çocukların kürtaja kurban olmalarına yol açmaktadır. Afganistan yasaları açısından kürtaj İslam Hukuku'na başvurduğunda

²³⁰ Bkz. SARAMAD, M. Husain, PAZHMANN, Asadullah, **2014 Yılında Afganistan'da İnsan Haklarının Durumu**, Afganistan Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu, Kabil, 2015, s. 5.

yasak ve suç olmasına rağmen²³¹, kız çocuklar hala da bu şiddetin başlıca kurbanlarını oluştururlar. Böylelikle kadın-erkek arası bir tür ayrımcılık yaşamın ilk günlerinden başlar ve hayatın sonraki aşamalarında da kendini az çok bir ölçüde gösterir.

Evlenme/evlilik ile ilgili şiddet (şiddet türleri), kadın hayatında özel bir dönem olarak değerlendirilebilen evlenme aşamasıyla ilgili şiddete (şiddet türlerine) denmektedir. Buna yönelik küçük yaşlarda evlendirmeler (erken evlilik/evlendirme), zorle evlendirmeler ve erkeğin çok eşliliği (ikinci, üçüncü ve ya dördüncü evlenmesi) gibi öğelerden -ki Afganistan kadına karşı şiddetin kaynağı olarak sayılırlar- söz etmek mümkündür. Fiziksel şiddetten (yaralanma, tecavüz, ölüm, intihar) ruhsal/psikolojik şiddete (aşağılama, hakarete vb.) kadar uzanan bir sürü şiddet türlerinin kaynağını oluşturan bu öğeler, bazen acı ve dayanılmaz ağırlara sebep olmaktadır.

Afganistan medeni yasasına göre evlenme, aile oluşmasını amaçlayan kadın ile erkek arası bir sözleşmedir ki evliliğin iki tarafı için hak ve sorumluluklar getirmektedir.²³² Böylelikle evlenme her şeyden önce erkek ve kadın tarafından ve onlar arasında yapılan bir sözleşmedir ve bundan dolayı da hukuki açıdan iki tarafın rızasına ve koşullarına uygun olmalıdır. Ancak daha önce de belirtildiği gibi, çoğu zaman tarafların ve özellikle kadınların rızası ve koşullarına bakılmaksızın bu yasal işlem gerçekleşir. Kızlar çoğu zaman yasal evlilik yaşına (16 yaşa) ulaşmadan evlenmek zorunda kalırlar. Buna yönelik hatta ergenlik yaşına ulaşan kızlara çoğu

²³¹ Afganistan Ceza Kanunu, Md. 1, 402.

²³² Bkz. Afganistan Medeni Kanunu, Md. 60.

zaman eşi hakkında ne düşündüğünü kimse sormaz. Yani bazı aileler için bir kızın bir erkek ile evlenmede “hoşnut mu değil mi?” gibi bir konu, önemli değildir ve hatta böyle bir konu utanç olarak da görülebilir. Buna ilişkin kendini büyük ölçüde gösteren ve özellikle kırsal alanlarda mevcut olan zorla evlendirmeler, şiddete yol açarken kadınlara karşı büyük bir sorun halindedir.

“Evlenme/evlilik ile ilgili şiddet (şiddet türleri)” konusuyla ilgili başka önemli bir husus, daha önce de ayrıntılı olarak değinilmiş olan zorlaştırmacı geleneksel uygulamalara dayanan Bedel Daden (Mübadele evlilik) ve Bed Daden olarak adlandırılan evliliklerdir.

Zorla evlilik türlerinden biri olarak kabul edilebilen mübadele evliliği, iki ailenin birer erkek ve birer kadın (kız) arasında gerçekleşen evlilik türüdür. Bunun aracılığıyla erkekler başlık parası olmaksızın evlenirler/evlendirilirler. Ancak bunun sonucunda çoğu zaman bu iki kadın (kız) mehir hakkından mahrum kalır. Başka bir ifadeyle, hiçbir mehir hakkına sahip olmaz ve her biri başkasının mehri olarak görülür. Kadının mehir hakkı İslam Hukuku açısından önemli olduğu için, mehirsiz bu tür evlenmeyi “Şuğar Evlenme” adıyla tanımlarken yasaklanmıştır ve buna yönelik Afganistan Medeni Kanunu da aynı bakış açısına sahiptir.²³³

Bu tür evlenmelerden doğan şiddet türlerinden biri, bir taraf şiddet uyguladığı zaman, öbür tarafın (ailenin) da şiddet uygulamasına sebep olabilmektedir. Böylelikle bir aile tarafından uygulanan şiddete karşı, öbür aile nedensiz bile olsa,

²³³ “Evlenme sözleşmesinde, bir kadının bedeli (mehri) diğer kadının bedeli (mehri) olarak olamaz ve her iki kadın için mehr-i misil/benzer mehir (kendisine ait mehir) gerekli oluyor” (bkz. Afganistan Medeni Kanunu, Md. 69).

kendi kızının intikamını almak için öbürkü ailenin kızına şiddet gösterir. Böylece şiddetin gösterilmesinde bir tür yarışma söz konusu olunca kadınlar bu şiddetin başlıca kurbanları konumunda yer alırlar. Buna yönelik bu evlilik türü, kadını bir meta gibi değiş tokuş konusu haline getirir ve onun hakkında büyük haksızlığa neden olur.

Daha önce anlatıldığı gibi Bed Daden, bir aile üyesi tarafından başka bir aileye karşı bir suç (özellikle namus suçları) söz konusu olduğunda, genelde “Cirgeler” ya da resmi olmayan yerel konseyler tarafından alınan kararlarla, suç işleyen veya onun ailesi, kurban olan ailesine, bu çatışmanın sona ermesi için bir şiddeti işlerken ailenin bir kızı (kadını) veya bazı durumlarda birkaç kızını (kadını) kurban olan ailesine evlenmek için verir. Böyle bir davranış, iki aile arasında bir akrabalık ortaya çıkması ve düşmanlık ortadan kalkması için yapılır. Fakat daha önce de belirttiğimiz gibi, bu tür evliliklerde şiddetin farklı türleri söz konusu olmaktadır. Buna ilişkin ilk önce evlendirilen kızın rızası olup olmadığı sorusu/sorunudur ve ikinci bir sorun olarak da kızın/kadının bir kurban olarak düşman olmuş aileye teslim edilmesidir. Evlendiği ailede bu kadının değeri ne olacağı ve ona karşı davranışların nasıl olacağı konusu da bu doğrultuda yer almaktadır. Başka bir husus daha ise, kız ile evlendirilecek olan erkek arasındaki yaş farkıdır. Çoğu zaman bunlar arasında onlarca yaş farkı söz konusu olmaktadır.

Söylenenlerine göre, Afganistan toplumunda evlenme konusuyla ilgili evlilik yaşı da kadınlar için bir sorun oluşturmaktadır. Ulusal ve uluslararası kabul görmüş değerler açısından çocukların evlendirilmeleri yasaklanmışsa da, yine bunun aksine Afganistan’da bu tür evlilikler kendini sıkça göstermektedir. Çocukları ve özellikle

kız çocukları çocukluk yaşamından, anne baba sevgisinden ve eğitim-öğretimden mahrum eden ve bazen de kadınlarda kısırlık gibi özel hastalıklara neden olan bu evlilik türü, kızlar (kadınlar) karşısında bir şiddet özüne sahip olduğundan dolayı iyi olmayan ve şiddete sebep olan bir evlilik türü olarak değerlendirilmektedir.

Evlilik konusuyla ilgili Afganistan toplumunda sorun olarak görülebilen başka bir husus da mehir konusu olabilir. Mehir İslam Hukuku ve Afganistan yasalarına göre evlenme sözleşmesiyle meydana gelen kadının bir hakkı ve erkeğin bir yükümlülüğüdür. Medeni Kanunu'na göre mehrin hedefini nikaha önem verme, kadın şahsiyetine saygı gösterme ve erkeğin iyi niyetinin göstergesidir ki evlilikte veya ondan hemen sonrasında veya da tayin edilmiş ilerleyen zamanlarda erkek tarafından ödenir.²³⁴ Ancak Afganistan'da mehir hakkı genel olarak sadece boşanma zamanında verilmektedir. Buna yönelik eğer kadın mehir olarak tayin edilmiş malını isterse, bu isteme bir tür boşanma istemesi anlamında görülmektedir ve bundan dolayı da kendisi bir tür şiddete yol açmaktadır. Başka bir deyişle, kadının kendi mehir hakkını istemiş olması halinde, böyle bir isteme ona karşı farklı şiddet türlerine zemin hazırlamaktadır. Buna ilişkin dikkat çekici başka bir husus, bazı evlenmiş olan kadınların mehir hakkı ve onun miktarı hakkında bilgilerinin bile olmamasıdır. Bir çok durumlarda kadının bu hakkını onun babası ya da abisi alır ve bazı zamanlarda da yanlış gelenekler etkisi altında mehrin düzeyi o denli yüksek tayin edilir ki erkek onu ödeyemez ve bunun sonucunda da kadın zarar görürken kendi mehir hakkından mahrum kalır.

²³⁴ Afganistan Medeni Kanunu, Md. 99 - 101.

Evlilik ile bağlantılı olarak şiddete yol açan başka bir husus, nafaka konusudur. Afganistan Medeni Kanunu'na göre nafaka yiyecek, içecek, giysiler, konutlanma ve barındırma ve uygun tedavi gibi hususları içermektedir ki evlilik ile birlikte erkek tarafından sağlanması gerekmektedir.²³⁵ Ancak farklı araştırmalara göre %24.3 ya da %25'e yakın erkekler bu hakkı ya ödemezler ya da şiddet ile birlikte bunu sağlamış oluyolarlar.²³⁶

Evlilik ile ilgili başka bir konu, kadınların sınırlandırmalarıdır. Afganistan'da evlilik ile birlikte genel olarak kadınlar koca evinde yaşarlar ve böylelikle onların yaşam konumu değişmektedir. Bu değişme/değiştirme kadınlara bir taraftan yeni bir yaşam ortamı sağlamışsa da, öbür yandan yeni sorumlulukları ve ona bağlı olarak yeni sınırlandırmalara neden olmaktadır. Kadınlar çoğu zaman evlilikten sonra ev dışında çalışma hakkından yoksun kılınır ve bunun sonucu olarak kadınlar erkeklere muhtaç olup şiddete kurban olmak doğal bir ortam haline gelebilmektedir. Ekonomik açıdan kadınların özgürlüğünü tehdit eden bu davranış, çoğu zaman şiddeti tetikleyen bir gelenek olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak kadınların sınırlandırılmaları bunun ile yitmez; kadınların akrabaları ve hatta anne babalarıyla görüşmelerinde sınırlandırılmaları da bu bağlamda söz konusu olabilmektedir. Böyle bir sınırlandırma Bed Daden diye adlandırılmış olan evliliklerde daha yaygın bir şekilde kendini göstermektedir. Bu tür evliliklere maruz kalan kızlar (kadınlar) çoğu zaman ailesinden ve akrabasından uzak tutulmuş olduğu için, intihara dahi teşebbüs edebilmektedirler.

²³⁵ Bkz. Afganistan Medeni Kanunu, Md. 117, 118.

²³⁶ Ayrıca bkz. **Afganistan'da Kadınlara Karşı Şiddet**, s. 28.

Konuyla ilgili başka önemli bir husus çok eşlilik. Çoğu ülkelerde yasaklanmış ve çoğu toplumlarda tartışmalı bir konu olarak çok eşlilik, Afganistan'da sert koşullara bağlı olmasına rağmen, yasak değildir ve ülkenin yasaları tarafından yasal bir işlem olarak kabul edilmiştir.

Afganistan yasalarının temelini oluşturan İslam hukukunda bu konu, Kuran-ı Kerim'in Nisa suresinde kendi ifadesini bulmaktadır.²³⁷ Buna yönelik Afganistan Medeni Kanunu da birden fazla kadın ile evlenmeye izin vermiştir, fakat bu iki kaynakta önemle vurgulanmış husus, adalettir. Yasaya göre erkeğin mali yeteneği, ikinci kadına eski eşinden haber vermek ve adaletli davranmak gibi koşullar, çok eşliliğin ön koşullarıdır.²³⁸ Ancak bütün bunlara rağmen, uygulamada Afganistan toplumunun çoğu yerlerinde, çok eşlilik konusuyla ilgili adaletsizlikler ve haksızlıklar büyük bir oranda kendini göstermektedir.

Afganistan toplumunda ve özellikle kırsal bölgelerde çok eşlilik bir tür rekabet halinde gerçekleşen uygulama olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte çok eşlilikten kaynaklanan şiddet ve sorunlar sadece kadınlarla sınırlı kalmayıp aynı zamanda çocukları da kapsarken ailenin bütününe zarar verici bir konuma gelmektedir.

Evlilik ile ilgili şiddet/şiddet türlerine ilişkin diğer bir dizi hususlara işaret etmek mümkündür. Ancak bu tartışmanın son bir konusu olarak, evlilik zamanında

²³⁷ “Eğer, (velisi olduğunuz) yetim kızlar (ile evlenip onlar) hakkında adaletsizlik etmekten korkarsanız, (onları değil), size helal olan (başka) kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikahlayın. Eğer (o kadınlar arasında da) adaletli davranmayacağınızdan korkarsanız o taktirde bir tane alın veya sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için daha uygundur” (Kuran-ı Kerim, Nisa Suresi, 3. Ayet).

²³⁸ Bkz. Afganistan Medeni Kanunu, Md. 86.

kadın (kız) ailesi tarafından aşırı derecede gerçekleşen para alınması üzerinde durmamız gerekli görünür.

Afganistan toplumundaki iyi olmayan geleneklerden biri, kız karşısında para ya da mal almaktır. Daha önce ayrıntılı bir şekilde açıklandığı gibi, bu para “Gelin”, “Tuyane” ya da “Şirbeha” (başlık parası) adıyla erkek ya da erkek ailesinden alınır ve çoğu zaman kadının satış parası olarak görülmektedir. Bu paranın çokluğu, çoğu zaman erkek hakkında adaletsizliğe ve onun borçlanmasına sebep olmasının yanı sıra, çoğu zaman kadına karşı şiddete zemin hazırlar ve bunun karşısında da kadın ses çıkartma hakkını kaybetmiş gibi gözükür. Erkek ailesi bu paranın bedelinde (parayı yeniden elde edilmesi için) çoğu zaman kadına dayanılmaz derecede şiddet gösterir ve onu çalışmaya zorlar ki böyle bir davranış kadının engelli olmasına ve ruhsal hastalıklara yol açar.

Sözü edilen bu hususlara bakıldığında, bunlar ailenin güvenli ve rahatlatıcı bir ortamdan çıkmasına ve savaşım ve şiddet ortamına dönüşmesine sebep olmaktadır ki böyle bir ortamda eğitim gören çocuk, gelecekte aynı bu şiddet türlerine başvurabileceği, olasılıktan uzak değildir.

3.2.3.2. Eğitim-Öğretim Alanında Kadına Karşı Şiddet

Daha önce belirtildiği üzere, Taliban Dönemi’nde kadınlar (kızlar) eğitim-öğretimden mahrumlardı ve sadece evlerde ve o da kadınlar tarafından ders vermesi koşuluyla, dini dersleri görebiliyorlardı. Ancak bu sınırlandırmalar kızlarla (kadınlarla) sınırlı değildi ve erkekler de okula gitme hakkına sahip olmasına

rağmen, birçok sınırlar, hatta aşağılama ve hakaret ile karşı karşıyaydı. Bir taraftan bu dersler sadece ve sadece dini derslerle sınırlıydı ve öbür yandan da sarıklı olmak ve sakal bırakmak gibi koşullar, gerekli ve zorunlu koşullar haline getirilmişti.

Taliban Dönemi özellikle kadınlar için karanlık bir dönem olarak değerlendirilmektedir. 2001'den itibaren ve yeni düzenin kurulmasıyla birlikte diğer alanlardaki gibi eğitim-öğretim alanında da değişiklikler ve yenilikler meydana gelmiş ve kadınlar (kızlar) yine eğitim-öğretim hakkına sahip olmuşlardır. Buna yönelik kadınlar erkeklere benzer bir şekilde yasal olarak bu hakka sahip ve günden güne okullarda kadın öğretmenlerin ve kız öğrencilerin varlıkları artmaya başladı. Bu oran artık öyle bir düzeye varmıştır ki resmi istatistiklere göre bugün 10.5 milyon kız öğrenci okula gider ve okul öğrencilerinin yüzde 42 (%42)'sini kız öğrenciler oluşturmaktadır.²³⁹

Yeni düzenin kurulmasından bu yana eğitim-öğretim alanındaki işaret ettiğimiz gelişmeler ve yeniliklerin yanı sıra, başta kadınlar (kızlar) olmak üzere bir dizi sorunlar da söz konusu olmuştur. Eğitim-öğretime karşı engeller olarak değerlendirilebilen bu sorunlar, özellikle kadınların eğitime karşı büyük problemler oluştururken çoğu zaman onların eğitimden mahrum olmalarına neden olabileceği için kadın kuruluşların dikkatini çekmiştir.

Afganistan kadınların (kızların) eğitim alanına ilişkin sorunlar ve özellikle şiddet vakalarına yol açan sorunlar var olduğu için, her şeyden önce okulların yapısı ve durumu söz konusu olmaktadır. Ülke çapındaki çoğu yerlerde okulların binaları

²³⁹ Afganistan Eğitim Bakanlığı, <http://moe.gov.af/fa>, (10. 05. 2016).

standartlara uygun değildir ve hatta bazı yerlerde okul diye bir şey ve ona ait olan bir bina da söz konusu olamaz. Kırsal alanlar ve uzak bölgelerde öğrenciler sınıfsız ve sandalyesiz boş zemine veya çimler üzerine oturup eğitim görürler. Böyle bir durum kuvvetli bir şekilde eğitim-öğretim kalitesi ve düzeyi üzerinde etkileyici olup öğrencilerin hastalıklarına yol açabilmektedir. Buna bağlı başka bir husus, erkeklerin okullarına göre kız okullarının sayısının az olmasıdır. Okulların uzaklığı, kız öğrencileri daha uzak yerlerden ve uzun yollardan gelmelerine mecbur bırakır. Bir taraftan taşıma araçlarının eksikliği ve hatta bazı yerlerde onun yokluğu ve öbür yandan da savaşlar ve sorumsuz silahlı bireyler ve grupların varlığı el ele giderek kızların (kadınların) eğitime ve okula gitmelerine karşı büyük bir sorun haline gelmiştir ve ailelerin kızlarını okula göndermemelerine neden olmuştur. Açıktır ki böyle bir durum, doğal olarak kadınların eğitimden yoksun olmalarına zemin hazırlanmaktadır ve onları kendi doğal hakkından mahrum etmektedir.

Kadınların eğitim-öğretimi ile ilgili başka bir nokta, ilkokul veya ortaokul veya bazen de lise dönemini eğitimin son aşaması olarak tayin edilmesidir. Başka bir ifadeyle, bazı yerlerde ve özellikle kırsal alanlarda kız çocuklar sadece ilk veya orta okul ve bazen de lise düzeyine kadar eğitim görme iznine sahiptirler ve duruma göre bu aşamalardan sonra onların rızasına ve isteğine bakılmaksızın aileler tarafından okula gitmekten ya da eğitime devam etmekten yoksun bırakılırlar. Böyle bir davranış, aileler ve kırsal topluluklar arasında var olan düşünceleri ve algılama biçiminden kaynaklanmaktadır ki buna yönelik kızların genç yaşa geldikleri zaman, sadece evlerde olmaları istenir. Ne olursa olsun, böyle bir bakış açısı, uzun yıllar boyunca profesyonel ve tecrübeli kadın öğretmenlerin sayısının azalmasına ve hatta yokluğuna neden olurken kadın eğitim sistemine ciddi bir şekilde hasar verir.

Profesyonel ve tecrübeli olmayan kadın öğretmenler tarafından verilen derslerin kaliteli olmadığı ve buna yönelik kadınların rekabet sahnesinde ve özellikle iş bulma alanında erkeklere göre daha düşük bir düzeyde yer almalarına zemin hazırlamaktadır. Nitelikli kadın öğretmenlerin azalması veya yokluğu, erkek öğretmenlerin kız okullarında öğretmenlik yapmasına yol açmaktadır ki bu da kendi sırasıyla Afganistan'daki var olan geleneksel toplum yapısı nedeniyle ailelerin kendi kız çocuklarını okula göndermelerine engel olmaktadır. Kadınların (kızların) okuma yazma bilmemeleri veya düşük bir seviyede bilmeleri, erkeklere göre kadınların ikincil bir konumda yer almalarına, işsiz kalmalarına ve dolayısıyla da ev çalışmalarına ve ev çerçevesinde sınırlı kalmalarına neden olmaktadır. Kadınların ev çalışmalarına (işlerine) sınırlı oldukları, ev içi-ev dışı iş bölümüne ve dolayısıyla da kadın-erkek ayrımlılığına onay mühür vururken geleneksel ve hiyerarşiye dayanan aile yapısının devamlılığına zemin hazırlamaktadır.

Kadınlara ilişkin eğitim-öğretim alanındaki şiddet konusuyla ilgili başka bir husus, okullarda öğrencilere karşı fiziksel ve ruhsal şiddetin var olmasıdır. Okullarda bazen öğretmenler, öğrencilere karşı dövülme gibi fiziksel ve hakaret ve küfür gibi ruhsal şiddeti göstermektedirler. Böyle bir davranış, başta kız öğrenciler olmak üzere öğrenciler üzerine kötü ve kalıcı olumsuz etkilere sebep olurken onların gelişmelerine ve kabiliyet hareketliliğine büyük bir sorun olabilmektedir. Ancak sorun bunun ile sınırlı kalmaz, öğrenciler ve özellikle kız öğrenciler bazen erkek öğretmenler ya da okullardaki çalışanlar (elemanlar) tarafından cinsel temas veya cinsel saldırılara maruz kalmaktadırlar. Buna yönelik Afganistanlı kız öğrenciler okul yollarında da başta alaycılık olmak üzere bir sürü şiddet türüyle karşı karşıyadır.

Emniyet durumunun iyi olmaması nedeniyle bazen kız öğrenciler okul yolunda kaybolma, kaçırma ve hatta kaçakcılığa maruz kalır ve bu kaçırmalar çoğu zaman kızların zorla evlendirilmeleri ve hatta öldürülmeleri ile sona ermektedir. Buna yönelik kaçırma ve tecavüz gibi şiddet türlerine maruz kalan kızlar (kadınlar), kendi ve özellikle ailesinin şerefini ve itibarını baltalamaması için bu tür şiddet vakalarına kurban olması halinde yine egemen olan geleneklerin etkisi altında sesini çıkarmaz veya çıkaramaz. Böyle bir boğucu ortam, şiddete kurban olan kızların intihar ve kendini yakma gibi reaksiyonlara yol açmaktadır.²⁴⁰

Eğitim-öğretim ile ilgili kadınlara (kızlara) karşı var olan sorunlar ve şiddet türlerine ilişkin özet olarak söylemek gerekirse, kız okullarının azlığı ve bundan dolayı kızların (kadınların) eğitim-öğretimden mahrum olmaları, okulların uzaklığı ve okula giden yolların güvensizliği, profesyonel ve tecrübeli kadın öğretmenlerin eksikliği veya yokluğu, okul içi yasaklanmış bedensel ve ruhsal cezalandırma ve aşağılamaların gerçekleşmesi ve okul dışı (okul yollarında) fiziksel ve ruhsal şiddet vakalarının var olmaları ve bunlara benzer sorunlar kendini göstermektedir. Bu sorunlar el ele giderek kız öğrencilerin okuldan mahrum olmalarına neden olurken toplumsal yaşamında da zayıf ve ikincil bir konuma yer almalarına sebep olmaktadır.

²⁴⁰ Eğitim-öğretim alanında kadınlara karşı şiddet hakkında daha fazla bilgi için bkz. **Afganistan’da Kadınlara Karşı Şiddet**, s. 41 - 54.

3.2.3.3. *Sağlık Alanında Kadına Karşı Şiddet*

Afganistan Devleti hem anayasa ve hem de katılmış olan ilgili uluslararası sözleşmeler ve konvansiyonlara göre tüm yurttaşların ve özellikle kadınların savunma ve korunma ödevini üstlenmiştir. Anayasa'nın 52. ve 54. maddeleri çerçevesinde Afganistan Devleti yurttaşlara eşitlik temeline dayalı bir biçimde fakat kadınlara ve özellikle anne ile çocuğuna öncelik vererek sağlık hizmetlerinin sağlanmasını ödev olarak kabul etmiştir.²⁴¹ Buna yönelik Afganistan Devleti, Birleşmiş Milletler'in Binyıl Kalkınma Hedefleri (Millennium Development Goals - MDGs) ve özellikle 5. sırada yer alan (anne sağlığının iyileştirilmesi) hedefini yerine getirilmesi için, annelerin durumunun iyileştirilebilmesi doğrultusunda profesyonel kadın doktorlar ve hemşirelerin artırılması ve 2020 yılına dek jinekoloji analık hizmetlerin %14.3'ten %50'ye ulaşmasının gerekliliğini öngörmüştür.²⁴² Ancak bütün bunlara rağmen, konuyla ilgili göz çarpıcı bir gelişim henüz gerçekleştirilmemiştir ve kadınların sağlık konusuyla ilgili var olan sorunları hala da kendini büyük ölçüde göstermektedir.

Sağlık hizmetleri alanında kadınların ve erkeklerin ikisi de sorunlara tanık olduğu halde kadınlar, kadın oldukları için ve kadınlık özel ihtiyaçlarının nedeniyle bu sorunlardan daha çok hasar görmüşlerdir. Profesyonel ve tecrübeli kadın doktorlar ve genel olarak sağlık hizmetleri ve tesislerin eksikliği veya azlığı, sağlık hizmetlerinin devlet sağlık kurumlarında ücretsiz ama kalitesiz ve özel sağlık

²⁴¹ “Devlet, ailenin fiziksel ve ruhsal sağlığına özellikle çocuk ve anne, çocuk yetiştirme, hem de İslam kutsal dininin ilkelerine aykırı geleneklerin ortadan kaldırılması için gerekli önlemleri alacaktır” (Afganistan 2004 Anayasası, Md. 54).

²⁴² **Afganistan'da Kadınlara Karşı Şiddet**, s. 58.

kuruluşlarında pahalı olması, çoğu kadınların özerk gelirinden yoksun olmaları, ailelerin yoksulluğu ve buna benzer öğeler el ele başta gebelik ve doğum sırası olmak üzere, kadınlara karşı büyük bir sorun haline gelmiştir ve sağlık alanında ciddi sorunlara neden olurken diğer hasarların yanı sıra, kadınların ölümüne de yol açmaktadır.

Annelerin ölümleri açısından Afganistan, Asya’da birinci ve dünyada ikinci sıradadır. Toplum çapında sağlık hizmetleri sağlayan hastaneler ve sağlık merkezlerinin azlığı, düşük kaliteli ilaçlar, modern teknolojinin yokluğu ve kadınları erkek doktorlara götürülmemelerine ilişkin var olan geleneksel anlayış gibi konular, bu ölümlerin başlıca nedenlerini oluşturmaktadır. Erken evliliklerin yaygınlığı, sağlıklı yaşam ortamının eksikliği, güvenli içme suyuna erişimin eksikliği, geleneksel tedavilerin varlığının ve uyuşturucuların ilaç olarak kullanımı, kadınları ve özellikle hamile kadınları büyük bir ölçüde tehlikeyle karşı karşıya bırakmaktadır.²⁴³

Hastanelerin uzakta olduğu için çoğu yerlerde hasta kadınlar doktora gidemezler ve bazı yerlerde de kadının evden çıkması ayıp olarak görüldüğü için hasta olması halinde de doktora götürülmeyecektir. Buna yönelik hasta kadınlar çoğu zaman hastalıkları ciddi ve tehlikeli bir duruma ulaştıktan sonra doktora götürülür. Kırsal alanlarda geleneksel ve bitkisel tedavilerin yanı sıra, ruhani din adamlara ve tumarlara (muskalara) sığınmak, doktora gitmek yerine tercih edilmektedir.

Sağlık alanına ilişkin başka önemli bir husus, hastalar ile doktorlar ve hemşirelerin iyi olmayan davranışlarıdır. Hemşirelerin yeterli olarak eğitim

²⁴³ Bkz. **Afganistan’da Kadınlara Karşı Şiddet**, s. 59 - 62.

görmemeleri, iş yerlerinin uygunsuzluğu, sorgulama eksikliği, iyi yönetimin eksikliği, düşük maaşlar, hizmetlerin ücretsiz olması, tedavi merkezlerinin kuralları, tavırları ve nezaketleriyle hastaların aşına olmadıkları ve eninde sonunda da uzun süreli savaşlar nedeniyle psikolojik açıdan sağlık elemanlarının sağlıklı olmamaları gibi sorunlar, hastalara karşı iyi olmayan davranışlara sebep olmaktadır. Böyle bir davranış biçiminin olumsuz etkileri, kadınlara ve özellikle hamile ve doğum sırasındaki kadınlara karşı ne ölçüde derin olduğu apaçıktır.

Dertlerin rahatlatılması için kadınlar tarafından uyuşturucu maddelerin kullanılması, kadınlar ve hatta onların çocuklarının tiryaki ve bağımlı olmalarına neden olabilmektedir.²⁴⁴ Buna yönelik genel olarak sağlık eğitimi ve sağlık bilincinin düşük bir seviyede olması da büyük bir sorun halindedir. Sağlıklı yaşamın ne olduğunu bilmeyen, aşılama (Vaccination) dönemlerini görmeyen ya da tamamlanmayan ve küçük yaşlarda evlendirilmiş olan kadınlar çoğu zaman bu farkındalık eksikliği nedeniyle viral hastalıkların acısını çekmektedirler.

Konuyla ilgili başka önemli bir husus, doğumlar arasında duraklamaların olmamaları ve duraklamalar kadınların seçeneğinde olmamalarıdır ki bebeklerde (çocuklarda) zararlı etkilere neden olmak ile birlikte, bazen kadınların (annelerin) ölümüne de yol açmaktadır. Buna yönelik hamile kadınlar için gerekli bakımın eksikliği, büyük bir sorun oluşturmaktadır. Hamile kadınların gebelik sırasındaki ihtiyaçlara ve gerekli bakımlara bakılmaksızın çoğu zaman bu dönemde sıkı çalışma

²⁴⁴ 2010'da Afganistan Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu tarafından yayımlanmış bir rapora göre ülke çapında 920 bin kişi uyuşturucu maddelere bağımlıdır ki bunlardan 120 bin tanesi kadındır. Bkz. Afganistan Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu, **Veziyet-i Zenan-i Mutad der Afghanistan/ Afganistan'da Uyuşturucu Maddelere Bağımlı Kadınlarının Durumu**, <http://www.aihrc.org.af/home/research-reports/854>, (12. 05. 2016).

ve ağır işlere yoğunlaştırılırlar. Kürtaja yol açan bu davranışın yanı sıra kadınlar bazen bu dönemde deprasyona zemin hazırlayan psikolojik şiddet ve hatta fiziksel şiddet türlerine de maruz kalırlar. Çoğu zaman kız bebeği doğuran kadınlar (anneler) bu tip şiddet türleriyle karşı karşıyadırlar. Ancak bu tür şiddet uygulamaları ve davranışları etkisi altında psikolojik hastalıklardan muzdarip olan kadınlar -toplum ve ailedeki üyeler tarafından psikolojik hastalıkların hastalık olarak görülmemiş olduğu için- hasta olarak görünmezler ve bundan dolayı da bunların durumu dikkate alınmayacaktır ki böyle bir davranış hasta kadınların intihar girişimine kadar giden durumlarının kötüleşmesine sebep olabilmektedir.

3.2.3.4. İş Yerlerinde ve Kamu Alanında Kadına Karşı Şiddet

Kadınların ikinci bir konuma yerleştirilmesi geleneksel toplumun ürünü olarak değerlendirilirse de, modern bir toplumun oluşumuna doğru gitmeye başlayan Afganistan'da, kamu alan ve devletin bürokrasisinde hala da dikkat çekici bir şekilde kendini göstermektedir ve kadınlar hala da kamu alanında ikincil bir konumda yer almaktadırlar. Başka bir deyişle, iş yerlerinde ve toplumsal alanlarda kadınların erkekler ile eşit bir şekilde katılımları göze çarpmaz ve bundan dolayı da kamu alanında kadınlara ilişkin ayrımcılık ve şiddetin var olmasından söz etmek mümkün olmaktadır.

Daha önce belirtildiği gibi, başta anayasa olmak üzere Afganistan yasaları tarafından kadınların çalışmasıyla ilgili pozitif ayrımcılıklar varlık gösterse de, yine pratik açıdan çalışma alanında kadınlara karşı ayrımcılıklar (kadınlara karşı kadın

oldukları için var olan ayrımcılıklar) ve dolayısıyla da şiddet boyutları, büyük bir ölçüde kendini göstermektedir.²⁴⁵

Yeni düzenin kurulmasından bu yana Afganistan idari yapısına bakıldığında, işler serbest rekabete dayalı ve sözleşme özüne sahip olması halinde, çoğu sözleşmeler kısa dönemli (bir senelik) sözleşmeler ve dolayısıyla da istihdam dönemi ve görevler geçici bir niteliğe sahiptir. Böyle bir ortamda devlet tarafından her tür kontrol söz konusu olmayıp tanıdık aracılığıyla ve rüşvete dayalı iş verilme çok yaygın bir biçim almıştır. Buna yönelik hem erkekler hem de kadınlar ayrımcılık ve haksızlıkla karşı karşıya olduğu halinde, kadınlar daha çok hasar almaktadırlar. Çünkü eğer sadece rekabet söz konusu olsa bile, yine kadınlar okul dönemlerinde iyi bir öğretim ortamında eğitim görmüş olmadığı için rekabetlerde kazanamazlar ve eğer rekabeti kazanırsa bile yine var olan ayrımcılıklar ve idari fesat nedeniyle iş yerlerine kabul edilmezler.

Kadınların (kızların) eğitime önem verilmemesi, kadınların güçlendirilmesi ve kapasitesinin geliştirilmesi meselesine dikkat çekmemesi, kadınların eğitimden mahrum olması, kadınları ev çerçevesinde ve ev içi çalışmalarla sınırlandırılması, aile içinde kız-erkek ayrımının (cinsiyete dayalı ayrımın) yapılması ve buna benzer konular, el ele kadınların kamu alanlarında çalışmalarına karşı büyük bir engel haline gelmiştir. Bu engel aynı zamanda kadınları ekonomik açıdan muhtaç ve geçim alanında erkeklere bağlı bir konuma getirmiştir.

²⁴⁵ Bkz. **Veziyet-i Hukuki İktisadi ve İctimai der Afghanistan/Afganistan'da Ekonomik ve Sosyal Haklarının Durumu**, Afganistan Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu, 6. Rapor, Kabil, 2012, s. 21 - 22.

Daha önce belirtildiği gibi, Afganistan yasaları kadınların çalışma hakkını resmen tanımıştır ve buna ilişkin hiçbir hukuki engel bulunamamaktadır. Buna yönelik yasalara göre kadınların çalışma alanında Afganistan Devleti özel sorumluluklar ve bunun sağlanması için güçlü bağlılığı kabul etmiştir. Ancak yine işaret edildiği gibi bu yasalar, sadece kağıt üzerinde kalıp pratik olarak kadınların çalışmaları ve istihdamı alanında bahsetmeye değer bir aksiyon gerçekleştirilmemiştir.

Kadınların ev dışı çalışmalarına ilişkin engel olarak değerlendirilebilen önemli bir husus, aileler ve kocalar tarafından onlara izin verilmemesidir. Çoğu zaman aileler ve kocalar toplumsal gelenekler etkisi altında kadınlara (kızlara) ev dışı çalışmaya izin vermezler ve kadınlar da bir arada (ortak) yaşamaya devam edebilmek için bu tür çalışmalardan vazgeçmek zorunda kalırlar. Kocalar ve ailelerin isteklerine karşı kadınların ev dışında çalışması üzerine ısrarı, boşanmaya dahil kadına karşı farklı şiddet türlerinin uygulanmasına yol açabilmektedir. Buna yönelik kadınlar kendileri de kadın çalışmasına hakaret gözüyle bakan ataerkil toplumdaki çalışmalardan ve işlerden vazgeçerler. Ancak bununla ilgili iş yerlerinde güvenlik eksikliği ve hatta tecavüz gibi tehlikelerin var olmaları, yalnızca kadınların değil, ailelerinin ve kocalarının da haksız olmadığını ispat etmektedir.

Kadınların ev dışında çalışmalarına ilişkin kocalara göre aileler tarafından sınırlandırmalar daha az ve hafiftir. Başka bir ifadeyle, bekar kadınlar (kızlar) evli kadınlara göre daha çok çalışma şansından yararlanırlar. Bir araştırmaya göre çoğu kadın bekarlık döneminde ve genel olarak 25-30 yaşları arasında çalışma şansından yararlanırlar ve çalışan kadınların çoğunu şehirlerdeki yaşayan kadınlar oluştururlar.

Buna yönelik çoğu kadın düşük düzeylerde çalışmaktadır ve büyük bir kısmı da eğitim-öğretim dönemini bitirdikten sonra toplum tarafından daha iyi gözle bakılmış olan öğretmenlik alanında çalışma göstermektedirler.²⁴⁶

Çalışma yerlerinde kadına karşı sorunlar, engeller ve şiddet boyutları ile ilgili başka bir husus, çalışan anneler ve annelerin çalışmayla ilgili sorunlarıdır. Çoğu iş yerlerinde anaokulları bulunmadığı için, çalışan anneler çocuklarını evde bırakmak zorunda kalırlar. Böyle bir davranışın, bir yandan çocukların eğitimi ve bakımı üzerinde kötü bir etkisi vardır ve öbür yandan da kadının eli çalışmada ise zihni evde olduğu için çalışma verimliliği açısından iyi sonuçlar bırakmaz. Buna yönelik hamile kadınlar çocuk doğurma zamanında çalışamadığı için, bağışıklığın yokluğu veya azlığı nedeniyle işten istifa etme veya görevden çıkarılma tehdidiyle karşı karşıyadır. Çoğu işlerde bir tür süreklilik söz konusu olmadığı ve idarelerin çoğu devlet tarafından yönetilmediği için, ilgili idareler ve makamlar Çalışma/İş Kanunu'na aykırı bile olsa, iyi olmayan davranışlarda bulunmaktadır.

İş yerlerinde kadına ayrımcılık gösteren hususlardan biri ise, kapasite oluşturma alanında kadınların sınırlı olduğu ve bu şanslardan yarar almamalarıdır ki kadınların gelişmelerine karşı engel olabilecektir. İş yerlerinde gelişme, kapasite oluşturulmasıyla koşullu olduğu için, çalışanların yeni durumlarına uygun bir biçimde gelişmelerini ve güncelleşmelerini gerekli bir hale getirmektedir. Ancak bununla ilgili kadınlar, zamanın darlığı ve aynı anda hem iş yerinde ve hem de ev çalışmalarıyla (işleriyle) meşgul olduğu için kendilerini güncelleyemezler veya zorla güncelleyebilirler. Bundan dolayı iş yerlerinde kadınların gelişmesi çok zor olur ve

²⁴⁶ **Afganistan'da Kadınlara Karşı Şiddet**, s. 79 - 82.

kadının gelişmemesi onun ikincil konumuna yeniden yerleştirilmesine neden olmaktadır. İş yerlerinde kadına ayrımcılık gösterenler tarafından kapasite oluşturma programlarında kadınlara öncelik verilmemesi ve bunun yerine kendi istedikleri kişileri bu programlara yerleştirmeleri, kadının gelişmesine karşı büyük bir engel olarak değerlendirilmektedir.

Kadınlara karşı iş yerlerinde şiddetin konusuyla ilgili başka önemli bir husus, iş yerlerinde cinsel tacizlerin var olmasıdır. Bazı araştırmalara göre çalışan kadınların büyük bir oranı iş yerlerinde cinsel tacizlere tanık olmuşlardır. Bunlara göre bu tür tacizler çoğu iş yerlerinde kadınların erkek iş arkadaşları tarafından ve bazen de yüksek düzeyde yer alan makamlar tarafından yapılmaktadır. Ülkedeki yasalar ve idari kurallar açısından böyle davranışlar cezalandırılacak eylemler olarak değerlendirildiği halde, toplumdaki mevcut olan gelenekler etkisi altında çoğu zaman kadınlar şikayetçi (davacı) olmuyorlar ve şikayetçi olması halinde de var olan idari yolsuzluklar nedeniyle işleyen kişi yasa uygulamasından muafiyet kazanabilmektedir.

Özet olarak iş yerlerinde ve toplumsal alanda kadına karşı sorunlar ve şiddet türlerine bakmak gerekirse, kadının aynı zamanda iki yerde (hem evde ve hem de işyerde) çalışması ve rol oynaması, toplumsal alanda ikincil konumda yer alması, tacizlere karşı ses çıkaramaması, toplumdaki ve iş yerindeki erkekler tarafından yapılan tacizlere (cinsel tacizlere) tanık olması ve buna benzer konular, kadınların çalışmasıyla ilgili büyük sorunlardan sayılmaktadır.

3.2.3.5. *Afganistan’da Kadına Karşı Şiddetin Bazı Örnekleri*

Kadına karışı şiddet vakalarının sayısı Afganistan’da az olmadığı herkese açıktır. Ancak konunun daha iyi açıklanabilmesi için yakın zamanlarda gerçekleşmiş olan en kötü durumu ve şiddet türünü gösteren iki üç vaka üzerinde durmakta fayda vardır. Bu vakalar bir taraftan toplumda var olan zorlaştırmacı geleneksel uygulamaları ve öbür yandan da kadına karşı ne biçimde şiddet türlerinin söz konusu olduğunu iyice göstermektedir:

- 18 yaşındaki Ayşe, 12 yaşındayken amcası cinayet işlediği için Bed (kötü) işlemin bedelinde Taliban grubunda savaşan Süleyman ile evlendirildi. Taliban grubunda olduğu için Süleyman evden uzakta yaşıyordu ve Ayşe ve onun kız kardeşi de çok kötü durumda, Süleyman’ın ailesiyle yaşıyordu. 2009’da Ayşe ve onun kız kardeşi kendileri kurtarmak için Uruzgan ilinden Kandahar iline kaçmışlardır ama Süleyman’ın akrabaları tarafından yakalanıp geri eve götürülmüşlerdir. Ayşe’nin kocası da onu evden kaçması nedeniyle cezaya layık görmüş ve bundan dolayı da onun kulakları ve burnunu kesmiş ve onun kendisini de bir dağda bırakmıştır. Süleyman’ın hedefi kanama sonucunda Ayşe’nin ölümüydü. Ancak yabancı askerlerin bir grubu Ayşe’yi bu durumda bulduktan sonra onu hastaneye götürmüşlerdir. Bunun sonucunda Ayşe ölümden kurtarıldı ve yapay bir burna da sahip oldu ama onun kız kardeşinden hiçbir haber duyulmamıştır. Öbür yandan Süleyman tutuklanmış ancak kısa bir süre sonra suçsuz kılınıp hapisten serbest bırakılmıştır. Bundan dolayı da sivil

toplum kurumlarının ve kadın kuruluşlarının şiddetli tepkilerine neden olmuştur. Time Dergisi kapağında Ayşe'nin resminin yer alması, ona ve bu vakaya evrensel bir boyut vermiştir.²⁴⁷

- Buna yönelik başka bir vaka ise, 15 Mart 2015'te başkent Kabil'de cumhurbaşkanlıktan 6 km uzakta Farhunda adıyla bir kadının çok dertli bir biçimde öldürülmesidir. Tumar (muska) verici bir adam tarafından Farhunda'ya Kur-an'ı yakma iftirasında bulundu ve bunun sonucunda da hiçbir soru sormadan sayısız adamlar onu taş, yumruk ve tekme ile öldürdüler ve ondan sonra da onun cesedini yaktılar. Bu durumda polis vaka alanında bulunması halinde buna müdahale etmedi/edemedi. Bir süre sonra yine sivil toplum kuruluşlarının sokak gösterileri sonucunda vakanın sorumluları yakalandı. Ancak yine istenen uygun ceza yargı tarafından uygulanmadı ve kanıt eksikliği bahanesiyle suçlular çok hafif cezalar ile cezalandırıldı.²⁴⁸

- Konuyla ilgili üçüncü ve son vaka örneği ise, Ruhşane adıyla 21 yaşında bir kadının (kızın) taşlanmasıdır. Ruhşane, Gor ilinin merkezinden 45 km uzakta olan bir yerde evden kaçma suçu nedeniyle taşlanmıştır. Bu taşlama vakası Taliban yasa dışı mahkemeleri tarafından yapıldığı iddia edilmektedir. Konunun daha iyi açıklanması için cumhurbaşkanı

²⁴⁷ Bkz. Time, **The Plight of Afghan Women: A Disturbing Picture**, <http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,2007415,00.html>, (27. 05. 2016).

²⁴⁸ Daha fazla bilgi için bkz. KARGAR, Zarghuna, **Farkhunda: The making of a martyr**, BBC World News, <http://www.bbc.com/news/magazine-33810338>, (27. 05. 2016); ERSAN, Tuğrul, **Farkhunda'nın Farkında Mısınız?**, Dünyalılar, <http://dunyalilar.org/farkhundanın-farkinda-misiniz.html>, (27. 05. 2016).

tarafından bir komisyon görevlendirildi ancak bu ve buna benzer komisyonların raporları hiçbir zaman adaleti yerine getirmek için gerekli takibatı yanında getirmediikleri, söylenmelidir.²⁴⁹

4. Sorunlara Karşı Kadınların Tepkileri ve Kadın Kuruluşlarının Önerdiği Uygulanması Gereken Çözümler

Görüldüğü gibi adaletsizlikler, eşitsizlikler, haksızlıklar, zulüm, şiddet, zorlaştırmacı geleneksel uygulamalar ve... el ele Afganistan kadınlarının omuzlarında ağır bir yük haline gelmiştir ki bunun taşınması ve tahammülü yalnızca zor değil, çoğu zamanlarda imkansızdır. Ancak Afganistanlı kadınlar bunu tahammül eder ve çoğu zaman toplum ve aileleri tarafından ön yargıyla karşılaşacakları, dışlanacakları veya da cezalandırılacakları korkusuyla şikayetçi olmaktan vazgeçip sessiz kalırlar. Fakat her sabrın bir sonu var olduğu gibi bunun da bir sonu var olmaktadır. Buna yönelik bazen ülkenin farklı köşeleri ve dört kenarından kadınların reaksiyonlarının sesi duyulmaktadır; zayıf bir yankıya sahip ve diğer seslerin karmaşıklık uzayında kaybolan ses!

Her halükarda, sorunlara karşı ve özellikle şiddet türlerine karşı kadınların ve kadın kuruluşların reaksiyonları çeşitli biçimler ve farklı formatlarda kendini göstermektedir. Çoğu zaman bu tepkiler toplantılar, kurumsal etkinlikler, seminerler

²⁴⁹ Ruḥşane'nin taşlaması hakkında daha fazla bilgi için bkz. PEYMAN, Vehid, **Ruḥşane; Az İzdivac-i İcbari ta Sengsar/Ruḥşane; Zorla Evlendirmeden Taşlamaya**, Heşt-i Subh Gazetesi, <http://8am.af/1394/08/16/rkhshanh-from-marriage-to-death-by-stoning/>, (27. 05. 2016).

ve eğitim kursları aracılığıyla ve bazen de mağdur kadınların bireysel tepkileriyle ki genellikle kalp kırıcı eylemler ile karşılık gelir, eşlik etmektedir.

Kadın İşleri Bakanlığı, İnsan Hakları Komisyonu ve Afganistan'daki Birleşmiş Milletler Yardım Misyonu'nun (UNAMA'nın) yanı sıra Afganistan Kadın Hareketi (Afganistan'da Kadın Hareketi) diye adlandırılabilen ve Afganistan Kadınlar Ağı, Afganistan Kadınların Siyasete Katılma Komitesi, Afganistan Kadınların Ulusal Birliği, Değişim için Genç Bayanlar (Young Women for Change), Afganistan Devrimci Kadın Birliği (RAWA), Yüzde Elli Kampanyası ve Şehitler Organizasyonu (Shuhada Organization) gibi organizasyonlardan oluşan kadın kuruluşları, toplantılar, seminerler, eğitim kursları ve bazen de protestolar aracılığıyla kadınların istekleri ve tepkilerini yansıtarak hak ve özgürlükleri ve siyasal-toplamsal alana katılımlarının sağlanması için çaba sarf ederler. Ancak belirtildiği gibi kadınların bireysel tepkileri her ne kadar bu formata benzer bir biçimde değerlendirilirse de yine çoğu zaman uygun olmayan intihar ve kendini yakmak gibi kalp kırıcı eylemler ile denklik göstermektedir.

Kendini yakmak, Afganistan'daki şiddete maruz kalan kadınlar arasında intiharın en yaygın bir türü olarak değerlendirilebilir. Afganistan Devleti'nin söylediğine göre kadınların kendini yakmak eyleminin önde gelen nedeni depresyondur ve tahminlere göre ülke çapında senelik 2,400 kadın kendini yakar. Gerçi bunu işleyen tüm kadınlar kendini öldürme niyetine sahip değildir ancak ciddi yanıklar nedeniyle çoğu zaman hayatlarını kaybederler. Buna yönelik erken evlilik,

zorla evlilik, Bed Daden, cinsel ve aile içi şiddet gibi hususlar, yakmak işleminin başlıca nedenleri arasında yer almaktadır.²⁵⁰

İslam Hukuku açısından intihar etmek ve intihar etmeye zorlamak günah ve Kadına Karşı Şiddetin Ortadan Kaldırılması Hakkında Kanunu açısından da başta yakmak üzere insanları (bireyleri) intihar etmeye zorlamak suç olup cezalandırılacaktır. Buna göre, eğer kadın şiddetle kendini yakma, intihar veya kimyasal, zehirli ve diğer zarar verici maddelerin kullanmasına zorlanmışsa, şiddetin faili, mağdurun yaralanma ve sakatlanma suretiyle orta vadeli hapse ve mağdurun ölümü haliyle duruma göre on yıldan fazla olmayan uzun vadeli hapse mahkum edilmektedir.²⁵¹ Ancak bütün bu yasal önlemler ve tedbirlere rağmen bu eylem yaygın bir şekilde gerçekleşmektedir ve çoğu zaman da ailelerin haysiyetine bağlı olduğu ve kanıtların yokluğu nedeniyle dava açıp takibatı yapılmayacaktır.

Buna yönelik önemli olan başka bir husus evden kaçması olabilmektedir. Ezici sorunlarla karşı karşıya olan veya ağır şiddet türlerine maruz kalan kadınlar, başka bir çıkış yolunu bulamaması halinde bu işleyişe başvururlar. Başta zorla nişanlanma ve evlendirme olmak üzere farklı şiddet türleri ve zorlaştırmacı geleneksel uygulamalar bu işlemin başlıca nedenlerini oluşturmaktadır.

Afganistan yasaları açısından evden kaçmak suç olmadığı haliyle kanun uygulayıcılar bunu bir suç olarak görürken kaçmış olan kadınları (kızları) genellikle zina işleminin niyetine sahip oldukları ithamıyla tutuklayıp kovuşturma yapar ve

²⁵⁰ Bkz. **Zorlaştırmacı Geleneksel Uygulamalar ve Kadına Yönelik/Karşı Şiddetin Ortadan Kaldırılması Hakkında Kanun'un Uygulanması**, s. 41.

²⁵¹ Kadına Karşı Şiddetin Ortadan Kaldırılması Hakkında Kanun, Md. 21.

hatta onlara karşı dava açarlar. Afganistan Ceza Kanun'unun bir hükmüne göre eğer bir erkek on sekiz yaşında veya ondan büyük olan bir kadın ile evlenmek amacıyla kaçarsa, kaçırma fiilinin faili olarak bilinmemektedir.²⁵² Bu hükme uygun, on sekiz ve on sekiz yaşın üzerindeki kızların (kadınların) evden kaçmaları suç olarak sayılamamaktadır.

Evden kaçma herhangi bir nedenden dolayı olursa olsun, kadınlar için tehlikeli ve aileler için de sorunludur. Evden kaçan kadınlar çoğu zaman bilinmeyen yerlere ve bazen de hatta adli ve hukuki organları gibi bilinmiş olan yerlere sığınması nedeniyle tecavüz riskiyle karşı karşıya gelir. Bu işlem aileler arasında da çatışma, ihtilaf ve anlaşmazlıklara sebep olur ve diğer adaletsizliklere ve şiddet türlerine zemin hazırlar. Örnek olarak evlilikten kaçmış olan kadının (kızın) ailesi, çoğu zaman onun yerine kız kardeşini (aileye ait olan diğer bir kızı/kadını) Bed olarak vermek zorunda kalır. Buna yönelik evden kaçma namus cinayetlerine zemin hazırlarken kadınların hayatını büyük tehlikeyle karşı karşıya bırakabilmektedir.

Kadınlar ve özellikle kadın kuruluşları tarafından kadınlara karşı şiddet ve onlar ile ilgili sorunlar ve haksızlıkların önlenmesi ve ortadan kaldırılması için daha önce işaret edilen çabaların ve etkinliklerin yanı sıra, Afganistan Devleti ve diğer ulusal ve uluslararası ilgili kurumlara bir çok öneriler teklif edilmiştir.

Yukarıdaki açıklamalara dayalı, kadın kuruluşlar ve onlara bağlı olan araştırmacılar ve kadın haklarıyla ilgili uzmanlar, çözüm yolları adıyla bir dizi öğeler üzerine el koymuşlardır ki her biri önemli ve dikkat çekicidir. Ancak bütün bunların

²⁵² Afganistan Ceza Kanunu, Md. 425.

incelenmesi bu küçük yazıda mümkün olmadığı için, sadece bazı önemli olanlara işaret edilmesinde fayda vardır.

4.1. Yasaların Düzeltilmesi ve Yeniden Gözden Geçirilmesi

Daha önce dediğimiz gibi Afganistan yasalarında bir yandan boşluklar ve yetersizlikler ve öbür yandan da bazı yerlerde birbirleriyle ve çoğu yerlerde de başta İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Yok Edilmesi Sözleşmesi gibi uluslararası sözleşmeler olmak üzere, çelişkiler vardır. bu çelişkiler her zaman soruna sebep olurken kadın haklarına ilişkin belirsizliğe neden olabilir. Bundan dolayı, kadın haklarının sağlanması ve güvence altına girebilmesi için, yasaların düzeltilmesi ve gözden geçirilmesi gerekli görünmektedir.

4.2. Zorlaştıracı Geleneksel Uygulamalar Karşısında Mücadele

Daha önce belirttiğimiz gibi, kadın haklarının sağlanması doğrultusunda, zorlaştıracı geleneksel uygulamalar en önemli sorunlardan birini oluşturmaktadır. Gerçi anayasanın hükmüne göre Afganistan Devleti bunun karşısında mücadele etmek zorundadır ancak gördüğümüz üzere bu sorun hala da geniş bir şekilde aileler içinde ve toplum düzeyinde kendini göstermektedir. Buna yönelik zorlaştıracı gelenekler ile mücadele yalnızca devletin sorumluluğu değil, bütün vatandaşların görevidir. Zorlaştıracı ve olumsuz gelenekler karşısında mücadele yapmak ile birlikte, uygun ve kabul edilebilen bir kültürün büyümesi ve geliştirilmesi de söz konusudur; erkek ile

kadın arasında eşitliğe dayalı ve her tür ayrımcılığın ortadan kaldırmasını hedefleyen bir kültür.

4.3. Bilinç ve Bilgi Düzeyinin Yükseltilmesi

Yıllar boyunca yıkıcı savaşlar, yaygın yoksulluk ve kaynak yetersizliği gibi etkenler, Afganistan'ın eğitim düzeyi üzerinde olumsuz bir etkiye sebep olmuştur. Bunun olumsuz etkisi tüm vatandaşlar üzerinde var olduğu haliyle kadınlar üzerinde daha derin ve kalıcı olmuştur. Bazı istatistiklere göre, ülkenin 30 ila 35 milyon nüfusunun 17 milyonu okuma yazmayı bilmez ki çoğu kadındır. Bundan dolayı, bir taraftan aileler içinde ve toplumsal düzeyde kadın hakları hakkında farkındalık çok düşük bir düzeydedir ki kadın karşısında haksızlıklara ve şiddete yol açar ve öbür yandan da kadınların okuma yazma bilemediği için kadın hak ve özgürlükleri hakkında onların bilgisi çok az ve bazı zamanlar da hatalıdır ki bu da haksızlığa ve hakların savunamamasına yol açmaktadır.

Bütün bu nedenler dolayı, tüm vatandaşların ve özellikle de kadınların eğitim-öğretimine dikkat çekilmesi gerçekten gerekli görünür ve bunun yapılması kadın haklarına yönelik var olan sorunlara karşı büyük bir adım atılması anlamına gelebilmektedir.²⁵³

²⁵³ Kadın ve kadın kuruluşlarının önerileri ve önerdiği uygulanması gereken çözümler için ayrıca bkz. **Kadın Hakları, Cinsiyet Eşitliği ve Geçiş Dönemi; Başarıların Korunması ve Geleceğe Doğru Hareket**, s. 35 - 38; **Afganistan'da Kadınlara Karşı Şiddet**, s. 87 - 88; **Zorlaştırmacı Geleneksel Uygulamalar ve Kadına Yönelik/Karşı Şiddetin Ortadan Kaldırılması Hakkında Kanun'un Uygulanması**, s. 61 - 65.

Sonuç

İnsan hakları konuları arasında küresel bir boyuta sahip olan en önemli ve tartışmalı konularından birini oluşturan kadın hakları, kadın haklarının sağlanması/sağlanmaması ve buna yönelik var olan sorunlar ile mücadele, üçüncü dünya adıyla adlandırılan ülkeler arasında yer alan Afganistan'da daha önemli ve tartışmalı konu ve daha büyük, derin ve çok boyutlu sorun olarak değerlendirilebilmektedir.

Beş bin yıllık bir tarihe sahip ancak başta coğrafi konumu ve jeostratejik önemi olmak üzere farklı nedenlerden dolayı, M.Ö. 500 yılından itibaren ve yüzyıllar boyu işgallar, saldırılar, savaşlar, toplu ve kitlesel göçmenlikler ve göçmenleştirmelere tanık olan Afganistan'da, kadınların hak ve özgürlükleri ve onların durumu ve konumu da tıpkı tarihin iniş-çıkışları gibi değişik tarihsel, sosyal ve kültürel dönemlerde farklılık göstermektedir; bir kere kadın ile erkek arası bir tür eşitlik söz konusudur, başka bir zamanda ise kadınlar erkeklere bağımlı olan ikincil bir konuma yerleştirilmiştir.

Kadınların hak ve özgürlükleri, kadınlar ile erkekler arası eşitlik ve toplum içinde kadınların rollerini arttırması doğrultusunda ilk ciddi ve somut adımlar bağımsızlık sonrasında 1919-1928 ve 1964-1973 yılları arasında atılmışsa da, buna yönelik 20. yüzyılın sonlarına dek başka bir temel adım atılmamıştır. Buna karşın darbeler, devrim ve savaşlarla dolu bu yıllar ve özellikle zirvesini oluşturan Taliban Dönemi, kadın hak ve özgürlükleri açısından nahoş ve rahatsız edici yıllar olarak değerlendirilebilir.

Savaş yılları sırasında ve özellikle Taliban Rejimi'nin egemenliği döneminde, kadın hak ve özgürlüklerinin yanı sıra insan hak ve özgürlüklerinden konuşmak anlamsız görünüyordu. Bu dönemde başta kadınlar olmak üzere tüm yurttaşlar (daha doğrusu uyruklu) temel haklarından yoksun kalmış bir şekilde esaret altında yaşıyorlardı.

Taliban Rejimi'nin çöküşü ve Afganistan hakkında yapılmış olan Bonn Konferansı'nı takiben, ülkede yeni bir dönem başlarken tarihinde yeni bir fasıl açılmıştır. Yeni sistem ve yeni siyasi-hukuki yapılar şekil alırken toplumsal yaşamın çeşitli alanlarında yenilikler ve yeniden yapılanmalar gerçekleşmiştir. Yeni düzene uygun yeni bir anayasa tasarlanıp uygulamaya konulmuş ki sistem yapısının ayarlanmasının yanı sıra, iktidar aygıtının güç sınırlarını ve vatandaşların hak ve özgürlüklerinin oranını çizmiştir.

Yeni anayasada, kültürel ve dini değerlerin yanı sıra, uluslararası toplumun etkisi altında, insan hakları değerlerine saygı göstererek eşitlik ilkesine uygun bir biçimde kadınlar dahil tüm vatandaşlar için, temel ve doğal haklar adıyla bir dizi hak ve özgürlükler tanınmıştır. Ancak, yasal yetersizlikler ve boşluklar söz konusu olduğu gibi, uygulamada bu hak ve özgürlükler karşısında bir sürü sorun ve problemler kendini gösterir ki kadın haklarına ilişkin bu sorun daha büyük ve çok boyutlu görünmektedir.

Kadın haklarının sağlanması doğrultusunda bütün yasal bakımlar ve pratik adımlara rağmen, hala da bu alanda büyük sorunlar vardır. Buna ilişkin bir çok durumda Afganistan kadın haklarının gerçekleştirilmesini engeller kendini gösterirken hakların hayata geçirilmesinde ciddi sorunlara neden olmaktadır. Ancak

haksızlıklar ve adaletsizlikler bunlar ile sınırlı kalmayıp çoğu zamanda kadınlara karşı var olan şiddet de büyük bir problemi oluşturmaktadır. Bu problemler el ele giderek hak ve özgürlükler açısından Afganistan kadınlar için ciddi bir sorun haline gelmiştir. Afganistan Devleti ve diğer ilgili kuruluşlar (insan hakları ve kadın hakları alanında çalışmakta olan ulusal ve uluslararası kuruluşlar) tarafından ele alınmış tedbirler de çoğu zaman yetersizliğini ve eksikliğini göstermiştir. Bundan dolayı, kadınlara karşı haksızlıklar ve şiddet türleri hala da büyük ölçüde görülebilmektedir. Böylelikle bu dizi sorunlar ve problemler, Afganistan devleti ile ilgili organlar tarafından kurallar, yasalar, geçmişteki programların revizyonu, yeni etkili tedbirler ve programların tasarlanmasını gerektirmektedir.

Kaynakça:

Kitaplar, Makaleler ve Raporlar

- AFGHAN, Seyid Cemaleddin (1939) **Tutimet-ul Beyan fi Tarikh-il Afghan/Afgan Tarihinin Açıklamasına/İfadesine Devamı**, Çev. KHUGIANI, Mohammad Amin, Cilt 2 (Kabil: y.y.).
- Afganistan Araştırma ve Değerlendirme Birimi (AREU): **Kadın Hakları, Cinsiyet Eşitliği ve Geçiş Dönemi; Başarıların Korunması ve Geleceğe Doğru Hareket** (2013), Çev. Khalid Khusraw (Kabil: Afganistan Araştırma ve Değerlendirme Birimi Yayınları).
- Afganistan Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu: **Veziyet-i Hukuki İktisadi ve İctimayi der Afghanistan/Afganistan'da Ekonomik ve Sosyal Haklarının Durumu** (2012), 6. Rapor (Kabil: Afganistan Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu).
- Afganistan'daki Birleşmiş Milletlerin Yardım Misyonu (United Nations Assistance Mission in Afghanistan- UNAMA): **Zorlaştırmacı Geleneksel Uygulamalar ve Kadına Yönelik/Karşı Şiddetin Ortadan Kaldırılması Hakkında Kanun'un Uygulanması** (2010), (Kabil: Afganistan'daki Birleşmiş Milletlerin Yardım Misyonu- UNAMA).
- AHMADİ, Eid Mehmet (2010) **Afganistan Anayasası'nda Kadınların Hakları ve Karşısındaki Zorluklar** (Kum: Beşaret Kültür Enstitüsü, Beşaret Kültür Enstitüsü Yayınları).

- ALAMA, Ghulam Haidar (2008) **Afganistan Anayasası'nda İnsan Haklarının Durumu** (Tehran: Erfan Yayınları).
- ALİZADEH, Ahmet (2004) **Afganistan Anayasası'nın Oluşum Süreci**, Cilt 4, 1. Baskı (Kabil: Afganistan Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu Yayınları).
- Anayasanın Sekreterliği: **Kanun-i Esasi-i Nevini Afghanistan Ez Tesviye ta Tevşih/Afganistan'ın Yeni Anayasası Tasfiyeden İmzalanmasına** (2003), Cilt 2 (Kabil: Anayasanın Sekreterliği).
- ANDİŞMEND, Mohammad İkrām (2005) **Amrika der Afghanistan/Amerika Afganistan'da** (Kabil: Maivend Yayıncılık Kurulu).
- ANDİŞMEND, Mohammad İkrām (2004) **Salhay-i Tacavuz ve Mokavimet/Saldırganlık ve Direniş Yılları** (Kabil: Peyman Yay.).
- BELLEW, Henry Walter (2008) **The Races of Afghanistan: Being A Brief Account of The Principal Nations Inhabiting That Country (1880)**, The Arthur Paul Afghanistan Collection at the University of Nebraska-Omaha (Lincoln: University of Nebraska - Lincoln).
- CHOWDHURY, Suban Kumar ve HEL KAFI, Abdullah (2015) **The Heartland Theory of Sir Halford John Mackinder: Justification of Foreign Policy of the United States and Russia in Central Asia** (Bitola: Institute for Research and European Studies).
- COOK, John Manuel (2008) **The Rise of the Achaemenids and Establishment of Their Empire**, 2. Cilt (Cambridge: Cambridge University Press).

- DAS, Minakshi ve diğerkleri (2006) **Taliban's War on Women: Live Experiences of Afghan Women in Transit on Ethnicity and their Identity** (London: Asia Research Center-ARC, London School of Economics & Political Science).
- ETA (1986) **Zenan-i Sokhansara der Poye-i Edeb-i Dari/Dari (Farsça) Edebiyatının Gelişim Sürecinde Hoparlör Kadınlar** (Kabil: Devlet Matbaası).
- FARHANG, Mir Muhammed Seddik (1988) **Afganistan der Penc Kerni Ekhir /Son Beş yüzyılda Afganistan**, 2. Baskı (Peşaver: Aryana Afist Yay.).
- FERRIER, Joseph Philippe (2009) **Tarikh-i Afghanha/History of The Afghans**, Çev. SABZEVARİ, Sohail (Baf: y.y.).
- FLOOD, Gavin (1996) **An Introduction to Hinduism** (New York: Cambridge University Press).
- FOROZANİ, Seyid Abulkasim (2008) **Paygah-i Siyasi, İctimayi ve Farhangi Zenan der Davran-i Samaniyan/Samaniler Döneminde Kadınların Siyasal, Toplumsal ve Kültürel Tabanı** (Zahidan: Sistan ve Beluçistan Üniversitesi'nin Tarihsel Araştırmalar Dergisi).
- FRYE, Richard Nelson (2005) **Greater Iran: A 20th-century Odyssey**, (Kaliforniya: Mazda Yay.).
- GEIGER, Wilhelm Ludwig ve diğerkleri (1964) **Asr-i Avesta/Avesta Dönemi (Çağı)**, Çev. REZİ, Mecid (Tehran: Asya Basın Enstitüsü).

- GHORİ, Ghausuddin Mustamand (2008) **Tarikh-i Mukhteser-i Ghor/Gur Kısa Tarihi** (Herat: Faizi Kitabevi).
- GRANTOVSKY, Edwin Arvidovich ve diğerleri (1977) **İran Tarihi: Antik Çağdan Günümüze Kadar**, Çev. KİŞAVERZİ, Kei Husrau (Tehran: Poyış Yay.).
- GUBAR, Mir Gulam Muhammed (2012) **Afghanistan der Mesir-i Tarikh/ Tarih Boyunca Afganistan** (Kabil: Mohsin Yay.).
- GUBAR, Mir Gulam Muhammed (1989) **Coğrafiya-yi Tarihi-i Afganistan/Afganistan'ın Tarihi Coğrafyası** (Kabil: Devlet Yay.).
- HABİBİ, Abdul Hai (1967) **Tarikh-i Mukhtaser-i Afghanistan: Az Zamanahayi Kadim Ta İstiklal/Afganistan'ın Kısa Tarihi: Eski Çağlardan Bağımsızlığa** (Kabil: Devlet Matbaası/Yay.).
- HABİBİ, Abdul Hai (1978) **Namha-i Berkhi az İzidan-i Asri Kuşani ve Aserhayi Bakimanda-i An der Adeb ve Elsene-i Afghanistan/Kuşan Dönemi Tanrılarının Bazı İsimleri ve Afganistan Edebiyat ve Dilinde Kalan İzleri** (Kabil: y.y.).
- HABİBİ, Abdul Hai (1988) **Tarikh-i Afganistan Bad Ez İslam/İslam Sonrası Afganistan'ın Tarihi** (Tehran: Dünya-i Kitap Yay.).
- HAKİKAT, Seyid sadık, MOSAVİ, Seyid Ali Mir (2002) **İslam ve Diğer Okullarda İnsan Haklarının Temelleri** (Tehran: Bilgi ve Fikir Kültür Enstitüsü).

- HARTMANN, Jens-Uwe (2004) *Art & Thought (Fikrun Wa Fann)*, Ed. WEIDMER, Stefan ve diğerkleri, **Buddha's Forgotten Country: The History of Buddhism in Afghanistan** (Bonn: Goethe-Institute Inter Nationes).
- HODA, Hüseyin (1972) **Zenan-i Berguzideh-i Tarikh/Tarih'in Elit Kadınları** (Kabil: Maivend Yay).
- İHSANİ, M. Zaki (2006) **Afganistan Hukuki Çalışmaları: Afganistan'da Kadın Haklarının Durumunun İncelenmesi**, 1. Baskı (Kum: Afganistan Hukuk Araştırmalar Merkezi).
- İŞCAN, İsmail Hakkı (2004) **Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları**, Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 1, Sayı 2 (Ankara: Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği).
- JAFARİ, Hüseyin Ali (2013) **Zen, Khanevade ve İzdivac der Ayin-i Buda/Budizm'de Kadın, Aile ve Evlilik**, Eğitim Yönetimi Araştırma Dergisi (Tehran: İslami Azad Üniversitesi - Araştırma Şubesi).
- JAVED, Din Mohammad (2002) **Loya Cirga-i İztirari/Acil Loya Cirga**, Cilt 2 (Kabil: Afganistan Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu).
- JAVED, Din Mohammad (2003) **Zen der Tarikh-i Afghanistan/Afganistan Tarihinde Kadın** (Kabil: Bahir Basın).
- KABILSINGH, Chatsumarn (1998) **Women in Buddhism: Questions and Answers** (Bangkok: Buddha Dharma Education Association Inc.).

- Kadın ve Çocuk Hakların Araştırma Kuruluşu: **Afganistan’da Kadınlara Karşı Şiddet** (2008), (Kabil: Kadın ve Çocuk Hakların Araştırma Kuruluşu).
- KOHZAD, Ahmed Ali (2009) **Aryana** (Kabil: Kohzad Kültür Vakfı).
- KOHZAD, Ahmed Ali (2012) **Şaire Hay-i Asr-i Vedi/ Veda/Vedik Dönemi’nin Kadın Şairleri** (Kabil: Kohzad Kültür Vakfı).
- KOHZAD, Ahmed Ali (1938) **İmparatori-i Kuşan/Kuşan İmparatorluğu** (Kabil: Kohzad Kültür Vakfı).
- KOHZAD, Ahmed Ali ve diğerler (2004) **Tarih-i Edebiyat-i Afganistan/Afganistan Edebiyat Tarihi** (Kabil: Reşidye ve İkra kitap yayın evi).
- MİSBAHZADE, Seyyed Mohammad Bakir (2009) **Afganistan’ın Kısa Siyasal Tarihi** (Kabil: Aftab Araştırma Merkez’in yayınları).
- MONİR, Mohammad Davud ve diğerleri (2009) **Khuşunet-i Khanavadagi, Avamel ve Rahkarhayi Mokabile Ba An/Aile İçi Şiddet, Faktörler ve Onunla Baş Etme Yolları** (Kabil: Sivil Toplum ve İnsan Hakları Ağı).
- MOSAVİ, Seyid Ali (2009) **Tarikh-i Tahlili Afghanistan az Zahir Şah ta Karzai/Afganistan Analitik Tarihi Zahir Şah’tan Karzai’ye** (Belh: Belh Matbaası).
- NAWİD, Senzil (2011) **Language Policy in Afghanistan: Linguistic Diversity and National Unity**, Ed. SCHIFFMAN, Harold F., **Language Policy and**

Language Conflict in Afghanistan and its Neighbors (Leiden: BRILL Academic Publishers).

- OLESEN, Asta (1995) **Islam and Politics in Afghanistan**, Cilt 3 (Copenhagen: Nordic Institute of Asian Studies - Psychology Press).
- ÖZDER, Adem (2013) **Avrasya Kavramı Ve Önemi** (İstanbul: Avrasya İncelemeleri Dergisi - AVID).
- PEŞGAHİFERD, Zahra, REHİMİ, Sardar Muhammed (2008) **Modern Dünya Düzeninin Geo-stratejisinde Afganistan'ın Yeri**, Coğrafi Bilimlerin Uygulamalı Araştırma dergisi, Cilt 8, Sayı 11 (Tehran: Tehran Üniversitesi).
- RAHMAN, İmamali (2006) **Tacikan der Ayine-i Tarikh: Ez Ariyan ta Samaniyan/ Tarihin Aynasında Tacikler: Ariyan'dan Samanilere**, Cilt 3 (Duşanbe: İrfan yay.).
- RAŞİD, Ahmet (2001) **Taliban: İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun** (İstanbul: Everest- Mozaik Yay.).
- SANJANA, Darab Dastur Peshotan (1892) **The Position of Zoroastrian Women in Remote Antiquity** (Bombay: Education Society's Steam Press).
- SARAMAD, M. Husain, PAZHMEN, Asadullah (2015), **2014 Yılında Afganistan'da İnsan Haklarının Durumu** (Kabil: Afganistan Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu).

- SARAMAD, M. Husain, SULTAFANİ, Latifa (2013) **Afganistan’da Kadınlara Karşı Şiddet** (Kabil: Afganistan Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu).
- SARAY, Mehmet (2002) **Afganistan ve Türkler** (Ankara: ASAM Yay.).
- SCOTT, Margaret, ALCENAT, Westenley (2008) **Revisiting the Pivot: The Influence of Heartland Theory in Great Power Politics** (Saint Paul: Macalester College).
- SOHEİLA, Amir Soleimani (2011) **Zenan der Tarikh-i Beyhaki/Beyhaki Tarihinde Kadınlar**, Çev. KOCLU, Farzane (Tehran: Buhara Dergisi).
- ŞEHZADİ, Rustam (2007) **Kanun-i Medeni Zerdüştîyan der Zaman-i Sasaniyan/Sasani Dönemi’nde Zerdüştîler’in Medeni Kanunu** (Tehran: Furuhar Yay.).
- ŞEN, Abdulkadir (2011) **Afganistan İnsan Hakları Raporu 2001-2011** (Ankara: İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği-MAZLUMDER).
- TEKİN, Asrın (2013) **Zbigniew Brzezinski: Uluslararası İlişkilerde Jeopolitik Kuramlar** (Büyük Satranç Tahtası, Stratejik Vizyon, Amerika ve Dünya Kitaplarının “Arap Baharı”na Projeksiyonu) (Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi - A.I.B.Ü.).
- VELİ, Vahab, BASİRİ, Mitra (2000) **Adyan-i Cehan-i Bastan/Antik Dünyanın Dinleri**, Cilt 3 (Tehran: Beşeri Bilimler ve Kültür Araştırmaları Enstitüsü).

- ZARRİNKOUB, Abdülhüseyin (2002) **Du Karn-i Sukut/İki Yüzyıl Sessizlik** (Tehran: Sokhan Yay.).
- ZOHRA, Memariani, DEŞTİ, Mohammad (2013) **Zen der Devre-i Khwarazmshahian/ Harezmsahiyan/Harezmsahlar Dönemi'nde Kadın** (Tehran: İslam'ın Tarihi Araştırma Aynasında Dergisi).
- ZULFİKAR, Wajma Forugh (2014) **Tahkik der Morid-i Khuşunat Aleih-i Zenan der Afghanistan ber Asas-i Guzarişha Az Sal-i 2008 ba Bad/2008'den Sonra Raporlara Göre Afganistan'da Kadına Karşı Şiddet Üzerine Yapılan Araştırma** (Kabil: Women, Peace & Security Research Institute- RIWPS).

Yasalar ve Uluslararası Sözleşmeler

- Afganistan Anayasası. (2004). Afganistan Resmi Gazetesi, 818, 28 Ocak 2004.
- Afganistan Ceza Kanunu. (1976). Afganistan Resmi Gazetesi, 347, 30 Eylül 1976.
- Afganistan İş/İşçilik Kanunu. (2007). Afganistan Resmi Gazetesi, 914, 4 Şubat 2007.
- Afganistan Medeni/Sivil Kanun. (1977). Afganistan Resmi Gazetesi, 353, 4 Ocak 1977.

- Afganistan Seçim Kanunu/Yasası. (2005). Afganistan Resmi Gazetesi, 850, 30 Nisan 2005.
- Afganistan Siyasi Partiler Kanunu/Yasası. (2009). Afganistan Resmi Gazetesi, 996, 6 Eylül 2009.
- İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi. (1948). Birleşmiş Milletler, 10 Aralık 1948.
- Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Yok Edilmesi Sözleşmesi. (1979). Birleşmiş Milletler, 3 Eylül 1981.
- Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Hakkında Kanun. (2009). Afganistan Resmi Gazete, 989, 1 Ağustos 2009.

İnternet Kaynakları

- A Country Study: **Afghanistan**, <https://www.loc.gov/collections/country-studies/about-this-collection/#af0030>, (05. 04 .2016).
- Afganistan Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu: **Veziyet-i Zenan-i Mutad der Afghanistan/Afganistan'da Uyuşturucu Maddelere Bağımlı Kadınlarının Durumu**, <http://www.aihrc.org.af/home/research-reports/854>, (12. 05. 2016).
- Afganistan Eğitim Bakanlığı, <http://moe.gov.af/fa>, (10. 05. 2016).
- Afganistan Eğitim Bakanlığı, <http://moe.gov.af/fa/page/2022>, (28. 04. 2016).

- Afghanistan Independent Human Rights Commission: **A Brief Introduction Of AIHRC And Its Programs And Activities**, <http://www.aihrc.org.af/home/introduction>, (29. 04. 2016).
- Afganistan Kadın İşleri Bakanlığı, <http://mowa.gov.af/fa/page/7200>, (25. 04. 2016).
- Afganistan Kadın İşleri Bakanlığı, <http://mowa.gov.af/fa>, (28. 04. 2016).
- Afganistan Kadın İşleri Bakanlığı, <http://mowa.gov.af/fa/page/6814>, (28. 04. 2016).
- Afganistan Kadın İşleri Bakanlığı, <http://mowa.gov.af/fa/news/kfkdjfoenvencnn>, (29. 04. 2016).
- Afganistan Kadın İşleri Bakanlığı: **Sevimin Guzariş-i Tetbik-i Kanun-i meni Khuşunat Aleyhi Zen der Afghanistan/Afganistan’da Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Hakkında Kanun’un Uygulanmasına İlişkin Üçüncü Rapor**, <http://mowa.gov.af/fa/page/7034>, (29. 04. 2016).
- Afganistan Merkezi İstatistik Bürosu, <http://cso.gov.af/fa/page/demography-and-socile-statistics/demograph-statistics/3897111>, (08. 03. 2016).
- BBC Persian: **Davayi Mekamha-i Afghan Ber Ser-i Khaneha-i Amn/ “Sığınma Evleri” Hakkında Afgan Yetkililerinin Anlaşmazlığı**, http://www.bbc.com/persian/afghanistan/2012/06/120618_justice_minister_women_shelters_comments.shtml, (28. 04. 2016).

- BBC Persian: **Gahşumar-i Loya Cirgaha-i Afghanistan/ Afganistan Loya Çirgaları'nın Zaman Çizelgesi**,
http://www.bbc.com/persian/afghanistan/2011/11/111115_k02-loy-jergas.shtml, (25. 04. 2016).
- Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmalar Merkezi: **Evlenme Adetleri**,
<http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/27.php>, (30. 04. 2016).
- Danışname-i Aryana/Aryana Encyclopædia, http://database-aryana-encyclopaedia.blogspot.com.tr/2008/09/blog_post_5084.html#_ftn1, (08. 03. 2016).
- Danışname-i Aryana/Aryana Encyclopædia: **Özbekler/Özbek Etnik Grubu**,
http://database-aryana-encyclopaedia.blogspot.com.tr/2013/08/blog-post_11.html#ftn3, (10. 04. 2016).
- Dehkhuda online: **Khorasan**,
<http://www.vajehyab.com/dehkhoda/%D8%AE%D8%B1%D8%A7%D8%B3%D8%A7%D9%86-2>, (25. 03. 2016).
- Dünyalılar: **Afganistan'da Kadın Olmak**, <http://dunyalilar.org/afganistanda-kadin-olmak.html>, (20. 04. 2016).
- Encyclopædia Britannica: **Afganistan**,
<http://global.britannica.com/place/Afghanistan>, (07. 03. 2016).
- Encyclopædia Britannica: **Khorāsān/Khurasan**,
<http://web.archive.org/web/20150426233702/http://www.britannica.com/EBchecked/topic/316850/Khorasan>, (25. 03. 2016).

- Encyclopadia Britannica: **Uzbek People**,
<http://global.britannica.com/topic/Uzbek-people>, (10. 04. 2016).
- ERSAN, Tuğrul, **Farkhunda'nın Farkında Mısınız?**, Dünyalılar,
<http://dunyalilar.org/farkhundandin-farkinda-misiniz.html>, (27. 05. 2016).
- Human Rights Watch, **Item 12 - Integration of the human rights of women and the gender perspective: Violence Against Women and "Honor" Crimes**, <https://www.hrw.org/news/2001/04/05/item-12-integration-human-rights-women-and-gender-perspective-violence-against-women>, (01. 05. 2016).
- Independent Election Commission of Afghanistan: **Final Certified Presidential Results**,
http://www.iec.org.af/results_2009/leadingCandidate.html, (25. 04. 2016).
- Independent Election Commission of Afghanistan: **2014 Presidential & Provincial Council Election**, <http://www.iec.org.af/2014-election>, (25. 04. 2016).
- Islampedia: **Tarih-i Felsefe-i Hind/Hint Felsefe Tarihi**,
<http://islampedia.ir/fa/1393/10/%D8%AA%D8%A7%D8%B1%DB%8C%D8%AE%D9%81%D9%84%D8%B3%D9%81%D9%87-%D9%87%D9%86%D8%AF/>, (14. 04. 2016).
- JANNATİ, Korus, Parsi Anjoman: **Peyvend-i Zebani ve Ferhangi-i İran ve Hind/İran ve Hindistan Arasındaki Dilsel ve Kültürel Bağlar**,
<http://www.parsianjoman.ir/fa/?p=1982>, (14. 04. 2016).

- KARGAR, Zarghuna, **Farkhunda: The making of a martyr**, BBC World News, <http://www.bbc.com/news/magazine-33810338>, (27. 05. 2016).
- Khabarguzar-i Banu (Women Press): **Zenan ve Siyaset der Tarikh-i Afghanistan/Afganistan Tarihinde Kadınlar ve Siyaset**, <http://womenpress.af>, (15. 04. 2016).
- Ministry of Women's Affairs/Kadın İşleri Bakanlığı: **Introduction to MoWA**, <http://mowa.gov.af/en/page/1331/1332>, (29. 04. 2016).
- PEYMAN, Vehid, **Ruḥṣane; Az İzdivac-i İcbari ta Sengsar/Ruḥṣane; Zorla Evlendirmeden Taşlamaya**, Heşt-i Subh Gazetesi, <http://8am.af/1394/08/16/rkhshanh-from-marriage-to-death-by-stoning/>, (27. 05. 2016).
- RISNER, Igor Mikhailovich, **Ruṣd-i Feodalizm ve Teşkil-i Devlet der Miyan-i Afghanan/ Afganlar Arasında Feodalizm'in Büyümesi ve Devletin Oluşması**, Çev. METİN, Amin, <http://www.khorasanzameen.net/php/read.php?id=265>, (14. 04. 2016).
- SADEKİ, Fatemeh, **Siyaset-i Burka: Zenan-i Afghan Peyş ve Pas az Taliban/Burka Politikası: Taliban Öncesi ve Sonrası Afgan Kadınlar**, <http://www.goftogu.com/article/2013/07/-44-1310.html>, (22. 04. 2016).
- The World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2119.html?countryName=Afghanistan&countryCode=af®ionCode=sas&#af>, (08. 03. 2016).

- The World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/af.html>, (05. 04. 2016).
- Time, **The Plight of Afghan Women: A Disturbing Picture**, <http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,2007415,00.html>, (27. 05. 2016).

ÖZET

Afganistan’da Kadın Hakları (Yasal Boşluklar ve Çelişkilerden Pratik ve Sosyal Sorunlara)

Zabihullah SAAYI

Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi Bölümü
Yüksek Lisans Tezi, 175 Sayfa, Ekim 2016.

Danışman: Prof. Dr. Elif Ekin AKŞİT VURAL

Kadın hakları, kadın haklarının sağlanması ve buna yönelik var olan sorunlar ile mücadele, dünya çapında tartışmalı konu ve küresel bir sorun olarak değerlendirildiği takdirde, savaş sonrası ve hatta savaşta olan üçüncü dünya ülkeleri arasında yer alan Afganistan’da, konunun ve sorunun daha derin, büyük, karmaşık ve çok boyutlu olduğu açıktır. Bundan dolayı bu tezin konusu Afganistan kadın haklarına adanmıştır ve amacını da Afganistan toplumunda kadın haklarının incelemesinin yanı sıra, buna karşı var olan sorunlar ve engelleri oluşturmaktadır. Çalışmada, ilk önce Afganistan toplumunda kadının durumu ve konumuna (yeri ve önemine) tarihi bir perspektiften bakılmaya çalışılmıştır ve daha sonra da hak ve özgürlükler açısından kadınların mevcut durumu ve statüsü ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

Tez içeriğinde esas olarak, tarih boyunca Afganistan kadının yeri ve öneminin yanı sıra, bugünkü Afganistan’da anayasa dahil diğer yasalar tarafından ona tanınmış olan siyasal ve sosyal hakların açıklanması, oluşturulmuştur. Buna yönelik kadın hakları pratik açıdan incelenirken kadın ve kadın haklarına karşı var olan sorunlar ve engeller üzerinde durulmuştur. Ayrıca hakların sağlanması ve sorunlara karşı kadınlar ve kadın kuruluşların yaptıkları ve tepkilerine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Afganistan, Kadın, İslam öncesi, İslam sonrası, Yeni Hukuki-Siyasi düzen, Kadın hakları ve sorunları.*

ABSTRACT

Women's Rights in Afghanistan

(From Legal Gaps and Contradictions to Practical and Social Issues)

Zabihullah SAAYI

Ankara University, Institute of Social Sciences, Department of Political science
Master's Thesis, 175 Pages, October 2016.

Advisor: Prof. Dr. Elif Ekin AKŞİT VURAL

While the women's rights, ensuring women's rights and struggling with the problems that exist in this field are considered as worldwide controversial issue and a global problem, the issues and the problems in postwar and even in war Afghanistan which positioned among the third world countries are deeper, larger, more complex and multi-dimensional. Therefore, the subject of this thesis is dedicated to the rights of Afghanistan women and the purpose of this, is the examination of women's rights in Afghanistan society as well as the problems and barriers which exist against it. First of all in this study, the status and position (the place and importance) of women's in Afghanistan society has been seen from a historical perspective and then the current condition and status of women's in terms of rights and freedoms have been studied in detail.

Mainly on the thesis content, besides the place and importance of Afghanistan women throughout the history, the political and social rights which recognized by the laws of Afghanistan including the constitution of present time Afghanistan, has been described. In this purpose, while examining women's rights in practical terms, the problems and obstacles which exist toward women and women's rights has been discussed. Additionally, the responses and reactions of women and women organization's toward to the rights ensuring and struggle against problems has been placed.

Keywords: *Afghanistan, Women, pre-Islamic, post-Islamic, The new legal-political system, Women's rights and issues.*